

Українська література

в загальноосвітній школі

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ
НАПН УКРАЇНИ

Науково-методичний журнал

№ 9, вересень 2012

Свідоцтво про реєстрацію

Серія KB № 3352

Передплатний індекс 22410

Видається з січня 1999 року

Головний редактор

Н. М. Логвіненко, канд. пед. наук

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Н. М. Бібик, д-р пед. наук

М. С. Вашуленко, д-р пед. наук

С. А. Гальченко, канд. філол. наук

А. В. Градовський, д-р пед. наук

А. Б. Гуляк, д-р філол. наук

С. О. Жила, д-р пед. наук

В. О. Зайчук, канд. пед. наук

А. Й. Капська, д-р пед. наук

Л. І. Мацько, д-р філол. наук

В. В. Оліфіренко, канд. пед. наук

В. Ф. Погребенник, д-р філол. наук

П. І. Розвозчик, заслужений учитель України

Г. Ф. Семенюк, д-р філол. наук

А. Л. Ситченко, д-р пед. наук

О. В. Слоньовська, канд. філол. наук

В. І. Шуляр, канд. пед. наук,

заслужений учитель України

Т. О. Яценко, канд. пед. наук

Редактор **Олена Черниш**

Верстка, дизайн **Дмитро Лебедь**

Постановою Президії ВАК України

від 14.04.2010 р. №1-05/3

науково-методичний часопис

«Українська література

в загальноосвітній школі»

включено до переліку наукових видань України

Затверджено вченою радою

Інституту педагогіки НАПН України

Протокол № 6 від 21 червня 2012 р.

За підтримки видавництва

«Антросвіт»

481—37—70

**04053, Київ-53,
вул. Артема, 52-Д
Редакція журналу**

**«Українська література
в загальноосвітній школі»**

E-mail: ukr_lit@ukr.net

ЗМІСТ

Літературознавство і школа

Голобородько Я. Силуети інтелектуального лідера
(Іван Дніпровський про Миколу Хвильового). 2

До 170-річчя від дня народження Василя Мови (Лиманського)

Шевцова Л. "Я з зорею встав до справи, Україні долі ждучи". . . . 7

Фахові проблеми

Христо В. Формування читацьких інтересів старшокласників
на матеріалі сучасної української прози. 10

Заочний круглий стіл

"Компетентнісний підхід в літературній освіті"

Шуляр В. Особливості діяльності суб'єктів сучасного уроку
літератури на компетентнісній основі. 13

Братко В. Формування культурологічної компетентності
на уроках літератури. 17

Атестація: творчий звіт учителя

Ямковий В., Липська А., Бойко Д. Учитель,
яким ми пишаємося. 21

Література рідного краю

Слюсар Р. "Посол божественного слова".
Сонети Івана Редчиця. 22

Сучасний урок літератури: методика і досвід

Назаренко Л. Система уроків з вивчення творчості
Івана Франка. Урок перший: Іван Франко —
світоч національно-культурного відродження України. 25

Факультатив

Логвіненко Н. "Той, хто боїться розплескати вічність". Практичні
заняття за фантастичними творами Віктора Савченка. 30

Конкурс "Краса і сила мистецтва слова"

Номінація "Урок літератури сьогодні — це витвір мистецтва"

Свиридюк І., Орленко Л. Будителі української свідомості
на західноукраїнських землях I половини XIX століття. 34

Романюк П. Співець дитячої душі і природи.
Присвячується світлій пам'яті Миколи Никаноровича Магери. . . 38

Номінація "Сценарій позакласного заходу"

Приліпко Н. Свято осені. 41

Українська мова в школі: пошуки, знахідки

Барановська В. Складносурядне речення, його будова,
засоби зв'язку в ньому. 9 клас. 44

Баранчук О. Правила вживання апострофа.
Використання спадщини Василя Сухомлинського. 5 клас. . . . 46

Індекс видання 22410

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 7.5. Зам. 4291

Друкарня ТОВ «ЗАДРУГА»

м. Київ, вул. Фрунзе, 86

© «Українська література в загальноосвітній школі», 2012

Силуети інтелектуального лідера (Іван Дніпровський про Миколу Хвильового)

Ярослав Голобородько,
доктор філологічних наук, професор
м. Херсон

... Цей напружено карбований стиль був для нього таким органічним. Ця фраза — стисла, наче короткі поривання буремного вітру, сконденсована, як миттєвий спалах блискавки-думки, невелемовна, начебто по-дих, що постійно долає життєві екстремалії. Цей погляд — пристрасний, зосереджений і залюблений у життя, погляд, у якому можна відчутти й побачити все, окрім споглядальності. Цей ритм — внутрішньо імпульсивний і позбавлений статечності, заряджений очікуванням нескінченості розповіді й ситуації розповідання, протканий дзвінками інтонаціями і виразно колористичними деталями-спостереженнями й деталями-спогадами. У цьому хаотично вольовому стилі, що здавалося, прагнув охопити всі видимі й не вельми видимі внутрішні обриси та зовнішні образи життя, у цьому безмежно експресіоністичному наративі, що переповнював його єство і виплескував себе через край, висловилися й утілилися основні художні наміри Івана Дніпровського — якнайрельєфніше виокремити і якнайвиразніше подати портретне представлення того, про що або про кого він розповідав.

Це ж стосується і його есею "Микола Хвильовий", що залишився не стільки незавершеним, скільки ви-кладеним лише в основних своїх напрямках. Історію віднайдення цього рукопису Івана Дніпровського доволі докладно розповіла таврієзнавець і архівіст Олена Марущак, яка певний час очолювала літературний відділ Херсонського краєзнавчого музею і переймалася долями письменницьких архівів. У своєму коментарі про те, яким чином вдалося знайти рукописний текст есею про Миколу Хвильового, вона розставила такі акценти: "1986 року літературний відділ Херсонського краєзнавчого музею придбав від спадкоємців Марії Михайлівни Пилинської частину архіву Івана Даниловича Дніпровського (понад 200 одиниць зберігання). Деякі особисті речі письменника, а серед них і письмовий стіл, було відправлено на реставрацію. Відновлюючи меблі, реставратор музею В.І.Рибалко знайшов між нижньою шухлядою столу і його днищем два зошити. Ймовірно, Дніпровський заховав рукописи, коли виїздив до санаторію, де він помер від сухот (Ялта, 1 грудня 1934 р.). Майже 60 років довелося чекати щасливого випадку.

Перший зошит — "Микола Хвильовий. Портрет м'ятежника" — має частини, датовані 1930-м і 1933 роками. Там же Дніпровський занотує: "NB. Сьогодні, 13.V.933... М'ятежне серце битись перестало". До другого зошита під назвою "Микола Хвильовий (чорнові нотатки)" входять п'ять частин, написаних 1933 року. У цей же час Дніпровський пише вірш "Умер! Хто каже: вмер?", рукопис якого також знайдено разом із зошитами у столі".

Ці дві частини (в Олені Марущак — "перший зошит" і "другий зошит") є, власне, однією працею, що увібрала в себе спостереження й роздуми над постаттю, без якої неможливо уявити український літпроцес

1920—1930-х років — саме так оцінює Іван Дніпровський роль і значення Миколи Хвильового, саме ця макротеза є лейтмотивною у його роздумах.

Спочатку Дніпровським було задумано й написано моноструктурний есей, для якого він підібрав концептуальнонайкраще ім'я — "Микола Хвильовий. Портрет м'ятежника". Проте персоналія Хвильового не могла не бентежити його й після того, як під цим рукописом він поставив позначку — "Вересень 23. Рік 1930". Іван Дніпровський відчував, що Хвильовий — невичерпний, що такий ґатунок людей настільки вкарбовується у свідомість, що поки про нього не розповіси, це не перестане тебе бентежити, ба навіть переслідувати. Цей, базовий, текст мав розростися — в об'ємніший та осяжніший наративний формат, скажімо, в есей-повість або навіть у портретно-мемуарний роман. Дніпровський усвідомлював, волів продовження цього есею, й залишив після нього у першому зошиті окреслені контури подальшої розповіді, що, власне, становлять собою, сказати б, стиснуто розгорнутий план, датований просторово-часовим позначенням "Харків, 22.V.1933".

Цим планом він ретранслював свій намір якнайдокладніше змалювати і представити Миколу Хвильового. Причому зробити це Іван Дніпровський задумував у очевидному динамічному ракурсі, починаючи ще з 1920-х років і оглядаючи події та явища різних років та історико-художніх часів. Якщо ж урахувати, що у процесі створення тексту завжди виникають нові доповнення, варіації, ракурси, спливають ті картинки внутрішнього зору, що їх викликає розвій оповіді, одне слово, зазвичай з'являються не вельми передбачувані й тим цінні наративні лінії, то стає очевидно, що потенційно інформаційний капітал плану-наміру був би значно поліфонічнішим, багатограннішим, аніж той, що у ньому зафіксований.

Стиснуто розгорнутий план виявляє відчутний нахил до широкого розгортання нарації, зосередженої на персоналії Миколи Хвильового, й передбачав багате зображення культурного тла і соціодуховної доби. Акценти розставлялися на аспекті "Хвильовий і соціум", і це абсолютно природно, точніше, абсолютно неприродно було б, якби цього аспекту не було. Дніпровський намічає такі наративні лінії, як Хвильовий і тогочасне літературне середовище, Хвильовий і найближче літоточення, Хвильовий і позалітературні інтереси. Тут містяться наміри подати факти з поля біо-графістики, деталізувати письменницький побут, представити Хвильового у перипетіях і колізіях тодішнього літпроцесу — естетичних зіткненнях, суперечках, інтенціях, розповіді про його стосунки.

Цілком логічно, що врешті есей про Миколу Хвильового переструктурується, внаслідок чого те, що спочатку мало вигляд одноструктурного наративу, стає першим розділом із назвою "Портрет м'ятежника", а також додаються ще чотири розділи, що становлять

собою розлогі нотатки до епічнішого зображення й панорамнішого рефлексування, що їх Дніпровський у перспективі збирався подати. Увесь есей отримав назву за постаттю-образом головної персоналії — "Микола Хвильовий".

Перший розділ есею відкривається суто фотографічним прийомом — вербальним зображенням загального плану групи письменників, митців (у Дніпровського — "спільна зйомка дальнім планом"), безперечно, духовно й ментально споріднених, який переходить у фотопогляд зблизька ("крупний" план). У процесі роздумів-розповіді ракурси фотографічного зору постійно змінюються. Фотокамера немовби шукає варіативності, іншості погляду, додаючи до образу Хвильового все нових і нових граней інформаційності. Що ж вона спостерігає у своєму оптичному зосередженні на персоналії Миколи Хвильового?

Насамперед ця уявлювана фотокамера фокусує увагу на неабиякій чарівності самої зовнішності й натурри Хвильового. Це був той — у інтерпретації Івана Дніпровського — хто приваблює усіх. Це була людина-центр, яка притягувала, приворожувала, магнітувала і, раз захопивши, надовго залишалась у думці й мислячій свідомості своїх співрозмовників, а тим паче концептуальних прихильників. Микола Хвильовий, відзначає Дніпровський, на відміну від інших "вас покоряє одразу. Не силою, не величчю імені, а саме своєю простотою, своєю химерною симпатичністю". Хвильовий — це загадка магнетичності, це такий людський вияв людської природи, що захоплює без слів і миттєво, захоплює беззастережно й повновладно, можливо, він навіть підкорює інших своєю безпосередністю і чарівністю, не відаючи і, видима річ, аж ніяк не дбаючи про це. В такого типу людей встановлюється абсолютно індивідуальний характер взаємин з оточенням, де навіть ті, хто нерідко підпадає під класифікацію ворогів, є, власне, не стільки ворогами, скільки завзятими й ортодоксальними опонентами, для яких світоглядне, загальноінтелектуальне є значно важливішим за чисто людське, за достеменно людяне. "У нього можуть бути зависники, — розмірковував Іван Дніпровський, — у нього можуть бути вороги, але у нього не буде того, хто б його зненавидів самою кров'ю (підкреслення Дніпровського — Я.Г.)".

Есеїста не задовольняє задумана еволюція від "спільної зйомки дальнім планом" до узвичаєного, традиційного "крупного плану", який подає образ людини або її духовної постави виокремлено, самодостатньо, і він зважається до певної міри на експеримент — на ще більше укрупнення ракурсу зображення. Напівсвідомо-напівінстинктивно розуміючи, що людина — це завше її обличчя чи, точніше, майже завжди є життям її обличчя, Іван Дніпровський здійснює своєрідну вербальну фотофіксацію "кожної частинки, найдрібнішої деталі цього екзотичного українця". Фотокамера буквально наїжджає на "фізичне погруддя" того, кого вона обсервує, і добросовісно ловить і передає характерні особливості лобу, очей, підборіддя, ба навіть вух свого героя. Відомий і дещо затертий вислів "з фотографічною точністю" у такому випадку перестає бути ідіомою чи ще якимось прохідним сполученням. Іван Дніпровський дає недвозначно зрозуміти, що портретний есей має бути достеменним портретом і що його цікавитиме все без винятку в рецепції й відтворенні образу та особистості Миколи Хвильового.

Дніпровський прагне виділити найвизначальнішу рису-властивість свого есейного персонажа, що фактично стала б головним лейтмотивом усієї нарації, докола якої оберталися б інші суб- і панмотиви. І не ба-

риться з нею. Це — неймовірна зарядженість на рух, себто на рух-розвиток, причому в усіх його можливих і реальних виявах. Зарядженість і спрямованість на рух погляду, зору, думки; на рух особистісних інтересів, зацікавлень, захоплень; на рух подій, явищ, процесів, що відбуваються і гостро резонують навколо. Для типу людини а ля Хвильовий, як це відзначає Дніпровський, рух (він же розвій) — це єдино можливий і єдино органічний спосіб існування, це внутрішній стан, що стає способом більше ніж життя, це єдиний смисл індивідуального і загальноцивілізаційного існування. Інакше кажучи, за межами руху на людину такого типу чекають і чатують смерть, не-буття або катастрофічне усвідомлення повного завершення-фіналу, що задля людей такого штибу виявиться значно важчою проблемою, аніж сама смерть, позаяк таке усвідомлення може бути пов'язане з фізичним-начебто-життям після фактично-го духовного вмирання.

У розділі "Портрет м'ятежника" докладається чимало зусиль до того, щоб виразити й вимовити, одне слово, передати та зобразити сутність Хвильового — неймовірно вибухову енергетичність, якій, здавалося, не буде і не може бути кінця, енергетичність, що апріорі не завершується й апостеріорі не спроможна на потенційне завершення, оскільки ніколи не завершиться каскад невмирущих життєвиявів і життєреалізацій. Образ Хвильового, зафіксований у есеї, своєю безперестанною діяльною наснаженістю асоціюється хіба що з таким собі перпетуум- мобіле у людській подобі, хоча така, можливо, дещо різкувата паралель у самому тексті, зрозуміла річ, відсутня. Ось такий паненергетичний спосіб життя Хвильового підштовхує Дніпровського до того, щоб зазирнути у простір можливих екстремалій його природи й відчути, уявити найрадикальніші проєкції його життєспособу. "Так, він живе... життям, нервами, мозком, у спосіб самозгоряння", — узагальнює Іван Дніпровський.

Ще одна риса-властивість, без якої неможливо уявити цього інтелектуала, — схильність до полеміки, до інтелектуального протистояння. Втім, схильність — це мовлено з очевидною неточністю і, мабуть, навіть семантичною непроясненістю самої суті його імпульсивно-розумової природи. Він не міг повноцінно жити без полеміки й полемічних ролей, без опонентів й інтелектуальних викликів, без того, щоб не заперечувати, не спростовувати й не утверджувати. Саме полемічні іпостасі й склали його ореол як літературної персоналії, яка доки полемізує, доти й живе, рухається, доти розвивається. "Як говорить Хвильовий в наш мітингово-ораторський час? Як говорить цей маєстро слова? Чудно. Для мови-промови, на професорський виклад, агітаторський клич він зовсім не здатний. Він — спорщик. Він хватає на льоту репліки. Йому потрібні суперники для словесного герцю. Один, два, ціла аудиторія. Тоді він живе, розквітає. Тоді він чудесний, цей оратор в динаміці", — наголошує Дніпровський в розділі "Портрет м'ятежника", додаючи ще кілька важливих штрихів до постави митця.

Портретний образ Хвильового подається у підкреслено приватних тонах і фарбах. Таким, яким Іван Дніпровський його бачив, знав, спостерігав, з яким він стикався, спілкувався, прогулювався, якого слухав і запам'ятовував. Щось, безперечно, прогностичне є в тому, щоб людину запам'ятовувати. Причому не лише у слові — передусім у собі, у власній душі-свідомості. Для Дніпровського образ-персоналія Миколи Хвильового зібраний із численних виявів повсякдення — його квартира, його мисливість, його пес і зануреність у літературу, й усе це подано в одно-

му смислового потоці, на рівних, без натяку на розподіл на менш вагоме і більш значуще. Проте повсякденність Хвильового не є буденною, позаяк сам він відверто вибивається, виривається з категорії буденності. Він увесь у фактажних реаліях першого розділу — це життя-рух, буття-розвій, звернені у яскравіше і насиченіше завтра.

Приватність зображення, вочевидь, і є справжньою портретністю, оскільки просякнута достеменністю, життєвістю. Парадний портрет завжди відлунює шаблоновістю, культом зображувальних загальників, приватність картинки приваблює саме своєю безпосередньою деталізованістю, неповторним набором родзинок. Приватний інтонаційний малюнок цього розділу зовсім не виключає патетичні реєстри. Ба більше, довірлива інтимність інтонації врешті обертається зміною настроєвості наративу, коли думка розповідача від приватно сфокусованого погляду підноситься до всеохоплюючої масштабності зору, коли від Хвильового-людини думка переноситься до усвідомлення Хвильового-месії. Напруженість нарації набирає обертів, емоційний рівень підвищується, й наприкінці розділу, що задумувався як єдиний, а став дебютним, Іван Дніпровський ледь не екстатично стверджує, що "на Хвильового Україна чекала з часів "Слова о полку Ігоревім", бо Хвильові приходять через тисячу літ.

Чи скоро прийде другий? Який він буде, наш милий земляк, ваш непокійний сучасник, мій любий читачу? Він буде. Він включить душу свою в древній архівний папір, дихне молодістю епохи і — наробить "волни", що буде котитись до третього коліна, до тисячоліття за нашим рахунком четвертого".

Міститься в рукописах Дніпровського й виокремлений фрагмент, датований "11/ V. 933", що мислився як низка світлин-доповнень до тексту есею і того ж року без присутніх змін був уведений до п'ятого, заключного розділу. Написаний за два дні до самогубства Хвильового, він пройнятий цим передчуттям і якщо не відтворює повною мірою його стан, то принаймні виражає те, що коїлося в його душі. А коїлося, власне, одне — не просто чекання смерті, а жадання її, простування до неї через шукання її форми. Без цього — без пошуків форми, як свідомо піти з життя, — він не міг обійтись. З його складно химерною психічною організацією таку форму необхідно було віднайти, інакше добровільне закінчення життя не мало б належної оформленості. Та й, урешті, смерть тоді могла явитися не зовсім смертю. У тому виокремленому фрагменті, переповідаючи, можливо, чи не найпам'ятнішу розмову з Миколою Хвильовим, Дніпровський досить ретельно прописує одну з тих харківських сцен-ситуацій:

"В цей момент Хвильовий мовчки бере мою ліву руку і тягне до себе. Я передаю в праву книжки і — рука Х. мацає мою рукою револьвер, в верхній, задній кишені штанів.

Це уже втретє, уже в тверезому стані, і я розумію, що сіє значить. Це значить, що думка про смерть не токмо не залишила його, а ще глибше роз'їла душу йому. Це значить, що вона уже близько. Але я просто, і легко, і разом директивно-спокійно кажу:

— Все це добре. Тільки як уже надумавш кінчити, уже признайши день — збери своїх друзів, випий, надивись, попрощайся, вийди в другу кімнату...

— Зібрати друзів? (І прекрасна усмішка). Ні. Ще стане жалко. Ні, краще десь на окраїні — в одинокій пивнушці..."

Мікрообраз "пивнушки", заявлений у виокремленому фрагменті, ще неодноразово спливе у реаліях не-

завершеного есею, передусім коли мемуарній обсервації підлягатиме посилення трагічних колізій у свідомості й життєповідінці Хвильового.

У другому-п'ятому розділах есею чимало з тих фабульних ліній та особистісних мотивів із життя Миколи Хвильового, що закладалися у розгорнутому плані, було представлено більш деталізовано. Ці розділи містять мемуарні факти й сценки-спогади про колізію Еллан-Блакитний — Хвильовий, цих "двох вождів різних калібрів і характерів", про суперечності періоду Гарту й виникнення Урбіно, його генетику мисливця і суто мисливські причандалля й азарт, про подорожі Хвильового, зокрема до Берліна, про специфіку його роботи над текстом і взаємини з Іваном Куликом, що він був серед очільників ВУСППу, до якої врешті вступив і Хвильовий. Численні штрихи, нюанси, епізоди, підмічені й зафіксовані Дніпровським, подають Хвильового як гіперекстрасоціальною особистістю, яка, якщо й замикалася у собі, то лише для того, щоб зосередитися на широких, глобальних питаннях і потім винести все це, а якщо значно точніше, вкинути все обдумане у бурхливий кратер літературно-інтелектуального соціуму. Відчутне місце у цих чотирьох розділах посідає лінія Микола Хвильовий — Микола Куліш, без якої портретологія мислителя-концептолога була б, безперечно, неповною. В есеї подається, як мінімум, потрійна оптика відтворення-зображення їхніх взаємин: Микола Хвильовий про Куліша і його твори, Хвильовий у оцінках і судженнях драматурга, а також Куліш — Хвильовий у всій цілісній гамі, сукупності їхніх стосунків.

У другому розділі — "Душа м'ятежника" — міститься, як й у всіх наступних, обсервація, здається, нескінченно багатого субаспекту М.Хвильовий і М.Куліш, що цілком закономірно міг би стати самостійним нарративом. Дніпровський у різноманітний спосіб проводить думку про художню рівнозначність, ба навіть рівновеликість цих двох митців, чим фактично розміщує їх обох на чолі тодішнього літпроцесу. Він говорить про Миколу Куліша як про ще одного (разом із Хвильовим) "чарівника слова", який, студіючи пласти й багатства рідної мови, "переплив все грінченківське море з олівцем у руках". Висловлює він і свій перспективний намір подати окремих есеїв, нарис про Куліша, п'єси якого "знімали цілі громадські бурі", а поки... Поки він зіставляє цих художніх лідерів і виділяє особливості натури, психологічної організації кожного з них, наголошуючи при цьому на різниці в їхніх душевних реакціях, пов'язаних із скрутними зовнішніми обставинами:

"Цікаве порівняння: Хвильовий і Гур'євич.

Одного росту фігури. Обидва биті. Обидва порочні. Та коли другий, вражений болем, сховався в свій кабінет, іменованій самотністю духа, бачив і знав тільки образу свою, — перший жив громадськими болями. Шклянку води, найдену в пустелі, другий беріг про власну спрагу, перший — (як Александр Македонський) — виливав її (навіть не прилюдно) в пісок. З-за рани своєї другий не бачив інших ранених, — перший чув найлегше зідхання останнього солдата".

Торкається Іван Дніпровський, а точніше, свідчить і про складнощі, що виникали поміж Кулішем і Хвильовим. У розділі третьому він стисло, в інформативному режимі викладає одну з колізій, що ускладнила їхні стосунки й була пов'язана із вступом Хвильового і його симпатиків до ВУСППу. Мемуарист конкретизує цю ситуацію, що, за його словами, стала "справжньою трагедією" для Миколи Хвильового, якому "під час

ліквідації Пролітфронту було обіцяно, що обиди нікому не буде. Але політикани судили інакше. До ВУСППу не прийняли М.Куліша, І.Сенченка, О.Копиленка, І.Ковтуна, О.Вишню". Ця вимушена нерівність статусу була сприйнята Кулішем як вияв соціумно-художньої дискримінації і призвала до того, що "головний з зобижених персонажів — М.Куліш свій не прийом розглядав — як зраду Хвильового". Глибину переживань, ба навіть страждань, спричинених цією колізією, засвідчено й у такому факті-зізнанні Дніпровського: "Згодом Куліш-Хвильовий примирились, хоча доза болю у Гур'євича залишилась на довгий час".

У розділі "Душа м'ятежника", окреслюючи просто-ри "душі" Хвильового, Дніпровський-мемуарист торкається його ставлення до людей, з якими тому випадало, доводилося спілкуватися. Причому йдеться не лише про найближчі й більш-менш близькі, а навіть про віддалені комунікативні кола, про ставлення Хвильового до тих, хто звертався до нього як до впливового й культового на той час письменника. Іван Дніпровський підкреслює місію психологічної підтримки, що її здійснював Хвильовий як щодо відомих письменників, так і стосовно тих, хто тільки-но розпочинав свою дорогу в літературі або збирався це зробити. Стратегічний конструктив — так варто схарактеризувати його внутрішнє кредо у ставленні до тих, хто приходив і звертався до нього із своїми текстами. Унікаючи спрощення в потрактуванні натури цього лідера-інтелектуала, Дніпровський зауважував, що "розуміється, серце його не однаково сприймало всіх, неоднаково любило, але до всіх Х. був рівний, однаковий, однаково простий, однаково уважний". І тут же розгортав проблему у протилежному зоровому напрямі, вичленовуючи другий логічний її ракурс: "Що ж до інших, то всі (назворот) любили його більше за всіх, і любови цієї не ховали. Любов бо до Хвильового була загальним літературним пороком, якого ніхто не соромився". Останню фразу вибудовано за всіма канонами парадоксальної афористики, й звучить вона дзвінко, з ніжно-лагідною іронічністю і, сказати б, з інтелектуальною смачністю.

У розділі третьому — "Конфлікт" — заявлено спробу виявити трагічну колізію свідомості, всього ества, що, наростаючи, почала нищити дух і душу митця-концептолога. Сутність цієї колізії, за версією Івана Дніпровського, — у "розламі", що стався у свідомості Хвильового на підставі внутрішньо-емоційних очікувань від пореволюційної реальності та їхній тотальній невідповідності цій самій, живій реальності. Потрактування, безумовно, не вельми оригінальне, проте загальом поширене в умовах 1920 — 30-х років. Духовний "розлам", за викладеною версією, підсилюється і живиться зовнішніми чинниками — "зграєю внутрішнього жовтоблакиття", яка, за логікою автора есею, починає робити на Хвильового ставку. Не обійшлося, як бачимо, й без ідеологемної образної термінології. Думка розвивається у той бік, що Хвильовий дрейфує у бік цієї "зграї", стає її "рупором" (у розділі цей мікроконтекст звучить значно жорсткіше) і, "піднятий на щит" таким чином, просувається "далі і далі од своєї дороги". Якщо викласти це у сьогочасній термінологічній нарації, то мемуарист відзначає суттєву ціннісну еволюцію Миколи Хвильового — від примату соціополітичних інсталяцій та уявленнь до пріоритетів національного й націєтворчого ґатунку, еволюцію, що увійшла в радикальний конфлікт із динамікою тієї доби.

Не вдоволені соціодуховними тенденціями середини 1920-х років, Хвильовий перебуває у пошуках альтернатив. Одним з наслідків цього став по-

леміко-інтелектуальний роман "Вальдшнепи", в якому Дмитрій Карамазов, про якого, між іншим, у тексті повідомляється, що він "член Компарті", який був, "так би мовити, вічним опозиціонером", хоча це й не заважало йому відчувати себе "своєрідним фанатиком комунізму", так-от цей персонаж буквально переповнений наболілими скепсисом, критичними інтенціями й шуканням нових соціумних орієнтирів: "Хіба революційні гасла сьогоднішнього дня завтра не можуть стати реакційними? Хіба ми не маємо прикладів? І наваки: хіба лозунги якогось 1917 року сьогодні не стали фарисейством і матеріалом для спекуляції? Це не значить, що ми збанкрутували, а це значить, що треба бути діалектиком. Сьогодні масу можна повести тільки під тим стягом, що на ньому буде чітко написано — "прогрес".

З виразністю мемуариста-документаліста Дніпровський красномовно передає успіх "перших розділів роману, друкованих в перших номерах Вапліте", наголошуючи на загально зацікавленому його сприйнятті в українському суспільстві: "Яка знімається шура! Про них говорять в трамваях, на вулицях, в установах, дома і в гостях — представники найрізноманітніших верств. Студенти комуніверситета з-під поли дістають зачитані примірники журналу". Проте шукання нових ціннісних альтернатив зустріли жорсткою і переважно непримиренною оцінкою, характер яких Дніпровський сформулював у таких висновках: "Били і автора і твір його од низу до самих найвищих верхів'їв. Били так, що "перебили Хвильовому спину".

Після критики "Вальдшнепів", за текстом цього розділу й усього есею, Хвильовий розривається між двома прагненнями — бажанням адаптуватися до навколишньої дійсності й водночас зберегти свою власну свідомісно-ціннісну незалежність. Він волів поєднати те, що без зламу у мислячій свідомості зробити неможливо, — цінності конформізму й особистісної суверенності. Й, очевидно, усвідомлював марність для себе цього поєднання. Цей подвійний конфлікт — між собою і дійсністю, в якій він поступово втрачав своє місце лідера й осмислене місце взагалі, а також усередині власної свідомості, розщепленої та подрібною, — позначився на змінах у його способі життя-буття, що підкреслювали в очах ще-недавно-лідера невимовний трагізм його реального положення.

Четвертий розділ — "Гофманові ночі" — є, мабуть, найбільш приватним у зображенні-розповіді про Хвильового. Й водночас названий з акцентованою концептуальністю і "пролітературністю", за асоціаціями з поемою Миколи Бажана "Гофманова ніч" (1929). Єдиний рельєфно виписаний фігурант цієї поеми — романіст, казкар і композитор Гофман (повний й оригінальний варіант імені якого — Ernst Theodor Amadeus Hoffmann). Бажан спрямував свій поетичний погляд до того місця, де його персонаж проводить чимало свого життєвого часу:

*В брухатий льох, в забрьохану корчму,
В корчму без вивіски, без назви і наймення,
В корчму скажених бургерів, голодних волоцюг,
В корчму фантастів, візників і шлюх,
В корчму огидного й ганебного натхнення.*

Текст поеми протканий емоційно насиченою і концентрованою лексикою, виразними вербальними формами, що заряджені густими тонами і фарбами, вибухає експресіями як авторського мовлення, так і мовлення основного персонажа зображення. Основну

увагу зосереджено на відтворенні психологічних станів і коливань людини, що живе, так би мовити, в корчмі й корчмою.

*Тут тисячі годин, тут тисячі ночей
Реґоче й п'є єхидний Амадей,
Поет злих слів і вигадо свавільних,
Король нічних, врочисто божевільних
І похоронних асамблей.*

У розділі "Гофманові ночі" однією з найбільш частотних слівформ стає "пивнушка", деталі до внутрішньої драми Миколи Хвильового набирають усе більшої життєвої неприбраності й психологічної достовірності. Дніпровський докладає усіх можливих зусиль, щоб показати Хвильового без котурнів, ілюзій і ореолу, в усій жорсткій повноті його реальних виявів. Фрагменти Бажанової поеми звучать у розділі, корелюючи з тим, що розповідає Дніпровський. А розповідає він про Хвильового у суто чоловічому товаристві, де щедро виставляються "напої" ("горілка", "коньяк", "зубровка", "вина" або ж усе це в найрізноманітніших комбінаціях), які стають не лише приводом для такого спілкування й непомітно, проте неухильно наближаються до однієї з основних його смислових зон. Розповідає натуралістично, з неприхованими подробицями, створюючи ефект життєвої точності. У цих "стрічах" — "(ці вечори ми називаємо стрічами)", виділяє він — можна вбачати знаки мистецько-літературної божественності, або розширення території індивідуальної свободи, або подолання стереотипових комплексів унормованості, або компенсацію внутрішньо-психологічного невдоволення. Цілком імовірно, що все це в різних пропорціях має місце у цих "стрічах" по-чоловічому, але Дніпровський при цьому не забуває натякнути, підкреслити, що це стало потребою і необхідністю для зраненої душі Хвильового, який відчував і розумів, що життя йде іншою дорогою, а він залишається без того ґрунту, на якому може розвиватися й залишатися самим собою.

Дніпровський ставить собі за мету познайомити з усію повнотою фактажу, що супроводжував і утрагічнював шлях Хвильового. Він не приховує, що було, скажімо, укладено контракткольне парі задля того, щоб уберегти "кормача" від продовження пиятики і розповідає про це так: "В червні 1928 року Борис Лівшиць, редактор газети "Всеукраїнський пролетар" і тодішній меценат літераторів, складає з М.Хвильовим договір — "не вживати жодних спиртових напоїв і в чистому вигляді і в "нечистому". З крупним для Хвильового на випадок порушення програвшем і з крупним на випадок додержання вигравшем". Він наголошує на тому, що багато хто розумів ваготу Хвильового для національної культури і що робилися спроби утримати його від остаточного зриву.

"Пивнушка" в мемуарному есеї наділена функціями своєрідної соціодуховної альтернативи, позаяк, за словами мемуариста, "сюди тікали від політиканства. Од горгон і пенелоп. Од самоти", це була територія дуже локальної і тимчасової, але все ж таки незалежності. Розділ "Гофманові ночі" позначений стилістичною радикальністю і водночас майже деталізованою інтимністю. Інтонція інтимності досягається через намагання уникнути всього, окрім достеменності й документальної виразності нарративного малюнку: "І п'яний він стежить за своїми стоячими чи вже лежачими друзями. Так, лежачі — це явище. Ні хазяйка, ні тим паче хазяїн, ні же гості не протестують, бо

у лежачих єсть шеф, який тут "душа общества", щедрий, теплий, загальний". Іван Дніпровський тримається тієї не вельми поширеної концепції мемуарів, принаймні у їхньому національному вираженні, за якою нарація ведеться за "нефільтрованим" принципом. Апологія особистості Хвильового в таких мемуарах органічно корелює з її акцентованою деміфологізацією.

П'ятий розділ — "Порив і обрив" — не лише структурно, а й семантично є фінальним. У ньому відчувається зведення майже всіх присутніх мотивів, субаспектів і чинників, що спричинилися до глобально-індивідуальної драми Миколи Хвильового. Це, безумовно, соціумний чинник, що виразився у складанні тієї моделі соціорозвою, яку його волелюбне єство за жодних умов не могло прийняти; естетико-літературний чинник, що виявив себе в кардинальному обмеженні зони письменницької свободи; сімейний чинник, що оприявнився у відсутності устаткованих і комфортних суто родинних стосунків, що могли б підтримувати в ньому потребу, жагу у зв'язках із життям; особистісно-психологічний чинник, що втілювався в усвідомленні того, що він позбавлений статусу інтелектуального лідера, можливості впливати на художні процеси й тенденції, відтіснений на маргінесі літературної дійсності. Саме на цей, психолого-індивідуальний чинник прозоро натякав Іван Дніпровський, коли у заключному розділі передавав свої роздуми з цього приводу й колишні заклики: "Хвильовому потрібен був успіх. Така натура могла жити і розвиватись в атмосфері уваги й любові. Дайте ж йому бодай штучний успіх! Зведімо його на ноги!". Той, хто ще недавно був "вождем", як неодноразово характеризується його постать в есеї, опинився у положенні людини, позбавленої не лише життєвого, а насамперед життєдайного ґрунту. Він немовби завис у повітрі. Й так довго продовжуватися навряд чи могло.

Простежуючи у розділі "Порив і обрив" шлях Хвильового до самогубства, Дніпровський підкреслює думку про те, що він спочатку інтуїтивно, а згодом абсолютно свідомо передчував свою передчасну смерть, навіть наводить епізод-ситуацію своєрідної репетиції такої смерті, коли "кроках у двох од мене він став і приклав револьвер до скроні" зі словами " — Прощай, Жан!..", що обернулося відкладеним самогубством, і лише чекав миті, коли цей фінал таки відбудеться.

Тримаючись свого принципу "недистильованого фактажу", Іван Дніпровський розповідає і про останні дні та години Хвильового, зокрема про те, що після нічного арешту Михайла Ялового "другого дня три друга — М. Хвильовий, Куліш і Досвітній на квартирі останнього п'ють цілий день. Пізно вночі я з двору тягну додому Куліша і вкладаю його на канапу. Чи не піти до Хвильового? Кабінет його світиться. Але...

Я лягаю спати в поганих передчуттях і тривозі.

А о 1 годині на всю Європу лунає вистріл з крихітного револьвера".

... Портретно-мемуарний есеї "Микола Хвильовий", отже, стає безперечно важливим доповненням як до розуміння складно й тонко організованої натури одного з найлідерніших українських письменників, так і до розуміння соціоестетичних перипетій літпроцесу 1920-х — початку 30-х років, коли бути письменником майже автоматично означало розв'язувати проблему меж, кордонів особистісної свободи і коли питання "бути чи не бути" мало зовсім не умоглядно-теоретичний характер. Як у долі того, про кого на строкатому життєвому та літературному матеріалі й розповідає

"Я з зорею встав до справи, Україні долі ждучи"

Любов Шевцова,

аспірантка Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

У статті розглядається життєвий і творчий шлях одного з малознаних письменників української літератури другої половини XIX століття — Василя Мови (Лиманського).

Ключові слова: письменник, кубанці, університет, харківський період.

13 січня 2012 року виповнилося сто сімдесят років від дня народження Василя Семеновича Мови (Лиманського) — українського поета, драматурга, прозаїка, публіциста, що належав до гурту "метких, гарячих" [3, с.83], які серцем уболівали за долю України. І хоча доробок Василя Мови на сьогодні залишається малодослідженим, але від того — не є менш цінним, оскільки творчий та ідейний первінь простежується в усіх царинах, що їх торкався митець.

Мета нашої статті — ознайомити вчителів загальноосвітніх шкіл та всіх шанувальників української словесності з життєвим і творчим шляхом талановитого національного митця другої половини XIX століття Василя Мови (Лиманського), літературна діяльність якого дістала схвальну оцінку низки визначних діячів нашої культури, серед яких, зокрема, І.Франко та Ю.Шевельов.

Народився майбутній письменник на хуторі Солодкий Лиман, що на Кубані (тепер Канівського району Краснодарського краю Російської Федерації). Цей хутір знаходиться біля гирла річки Мигути, що засвідчує в майбутньому й вибір псевдонімів — В.Лиманський, В.Мигуцький та В.Мигученко. Митець мав козацькі корені, оскільки його батько — Семен Іванович Мова — був сотником війська Чорноморського (а саме Стародерев'янківського куреня) — тієї частини переселеної Катериною II козацької спільноти, що залишилася після зруйнування Запорозької Січі 1775 року. У формулярному списку від 1831 року зазначено, що одружений був "на казачьей дочки Мелани Максимовой" [3, с.7]. Василь був її первістком, окрім нього в сім'ї було ще двоє синів — Микола та Онисим, а також донька Пелагея. Сини згодом стали юристами, а Пелагея 1871 року закінчила Катеринодарський інститут шляхетних дівчат і залишилася в ньому класною дамою.

Своє навчання Василь Мова розпочав у початковій двокласній училищі в станиці Уманській, продовжив у Катеринодарській військової гімназії (в пансіоні), а потім у Харківському університеті за військової кошти. Спочатку навчався на філологічному факультеті, але з третього курсу перейшов на юридичний і закінчив курс кандидатом прав.

Саме вчителі Катеринодарської військової гімназії пробудили у Василеві, на думку В.Чумаченка [3, с.9—10], перші паростки любові до письменства та наук. Це Микола Семенович Риндовський — директор училища Чорноморського козачого війська, випускник факультету словесності Харківського університету, який опікувався створенням та поповненням бібліотек, спочатку працюючи старшим вчителем історії Воронежської, Харківської та Ставропольської гімназій, а згодом займаючи посаду директора училища. Не менш яскравою

є постать іншого наставника Мови-гімназиста — Миколи Ілліча Воронова, революціонера-шістдесятника, суспільного діяча, публіциста і дослідника, який був молодшим вчителем російської мови й географії, людини дуже скромної в повсякденному житті, більша частина вчительського заробітку якого йшла на придбання книг та передплату столичних журналів і газет. Отож, потрапивши до Харківського університету, Василь Мова виявився добре підготовленим до суспільної та літературної діяльності.

До Харківського університету В. Мова вступив 1860 року. У списку студентів і тих, що були допущені до прослуховування лекцій, було зазначено: "по историко-филологическому факультету Василий Мова православного вероисповедания, поступил в университет 16 августа 1860 г., из дворян, на содержании Кубанского войска. Обучался в Екатеринодарской гимназии" [6, с.2]. То був період, коли Харків переживав пору загального революційного піднесення, коли активізувалося громадське життя, а студентська молодь, не залишаючись осторонь, на своїх зібраннях обговорювала питання визвольного руху.

Подібні проблеми хвилювали й Харківську громаду, яку організував меценат і банкір Олександр Алчевський. Душею зібрань була його дружина — письменниця Христя Алчевська, чи не єдина жінка в товаристві студентів та семінаристів. Цей гурток нараховував близько 80 осіб, серед яких немало було й кубанців, які навчалися в Харківському університеті. Згодом вона згадуватиме: "Тут я почула чудові українські пісні, почула рідну українську мову, познайомилася з палким прагненням цієї ідейної молоді, яка намагалася зблизитись з своїм народом, зробити його письменним і залучити до цивілізованого світу...". Слід додати, що не лише дискусії точилися в колі членів громади. "Молодь ця не тільки співала свої чудові пісні <...>, не тільки збиралась для обговорення того, який саме шлях обрати для досягнення цих цілей, але й упорядковувала брошури літературного і наукового змісту, які називалися у нас "метеликами", — писала Христя Алчевська. — Ці маленькі різнокольорові книжечки розлітались, дійсно, як метелики, у всі віддалені кутки України й читались нарозхват і людьми інтелігентними, і тими народними грамотіями, яких, на жаль, рідко можна було зустріти в народі. <...> В цьому українському гуртку було немало видатних людей, які прославились пізніше в літературі, як, наприклад, поет Мова, Нордега та ін. Залітали до нас і заїжджі гості: Куліш, Стороженко і професор Пулюй з Галичини, Рильський з Києва. Це викликало ще більше похваллення і без того жвавого гуртка, ще більше піднімало дух" [7, с.85—86].

Звістка про смерть Тараса Шевченка надала нового імпульсу діяльності Харківської громади, що вбачала свою мету зокрема й у пропаганді творчості Кобзаря, боротьбі за його духовну спадщину. Саме гуртківці влаштували музично-літературний вечір, що відбувся в залі дворянського зібрання, і на зібранні кошти вирішили закупити шість тисяч примірників букваря видатного поета для сільських шкіл. Слід зазначити, що в розповсюдженні шевченківського букваря Василь Мова разом з одностудентами брав найактивнішу участь.

На цей період припадає й поетичний дебют Василя Мови в журналі "Основа" (1861), у квітневому номері якого було опубліковано його поезію "*І бачу я тоді широке синє море...*". Вірш сповнений атрибутів романтичної поетики й близький до романтичних мотивів раннього Шевченка, що було притаманним творчості молодих поетів тієї доби — настільки величною була постать Кобзаря й масштабним поле його діяльності. Але 1862 року журнал "Основа", на той час єдине друковане видання українською мовою на території царської Росії, перестає існувати, а поет В. Мова (Лиманський) зникає з публічного об'єкту на добрий десяток років.

Реакційні процеси, що розпочалися в країні, позбавили Василя Мову можливості друкуватися, але поет не полишає літературної діяльності. До "харківського періоду" творчості письменника належать поеми "*Троїсте кохання*" (1868) і "*Ткачиха*" (1866), а також ще декілька поезій. Окрім навчання в університеті та зайняття літературною діяльністю письменник перешагує збиранням пожертв для увічнення пам'яті Т. Шевченка, працює в недільних школах, клопочеться про стипендії своїм землякам.

На особливу увагу заслуговує той факт, що в студентські роки митець захоплюється також публіцистикою. Так, коли по смерті Т.Шевченка на сторінках ліберальної газети "Харьков" (Прибавление к "Харьковским губернским ведомостям") зав'язалась дискусія на предмет того, чи варто називати Т.Шевченка великим (оскільки такого епітета заслуговав, мовляв, лише О.Пушкін), саме Мова, вступивши в полеміку, чітко розставив акценти. Жодним чином не применшуючи значення творчості ушлявленого російського поета, він доводить не лише загальнослов'янське, а й загальнолюдське значення творчості Кобзаря. І хоча ці судження були ще дещо учнівськими, але разом із тим своєчасними й актуальними.

Дебют у газеті "Харьков" був успішним, і письменник на довгий час стає одним із активних її дописувачів, публікуючи на шпальтах свої нові статті, оповідання, нариси. Однак згодом Мова буде змушений піти з видання у зв'язку з посиленням реакції в суспільстві й зміною редакційної політики часопису. Також довелося залишити й університет через нестачу коштів та шукати роботу. На думку дослідника творчості письменника Віктора Чумаченка, в цей час Василь Мова, ймовірно, проживає у Люботині (під Харковом), де працює вчителем [3, с.20].

Завершив навчання в університеті письменник 1869 року, захистивши дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата прав. Таким було неповне "харківське десятиліття" Василя Мови (Лиманського).

Повернення додому не було надто радісним, оскільки роботи для молодого юриста в Катеринодарі не було. Отож, аби митець міг влаштуватись на роботу до Маріїнського жіночого училища, довелося піти звідти його братові Миколі. До речі, саме в цьому учи-

лищі класною дамою була Василева сестра Пелагея. Після трьох років викладацької роботи Мова залишає училище і починає працювати юристом. Ця служба, яка триватиме близько двадцяти років, не принесе насолоди і змушуватиме письменника жити ніби подвійним життям — звичайного чиновника й українського письменника. Саме так жили і працювали Панас Мирний, І.Нечуй-Левицький, М.Коцюбинський та інші відомі українські митці, віддаючи службі дорогоцінні години дня, а короткі години відпочинку — літературній творчості (головній справі свого життя).

Працювати було нелегко, оскільки Мова оселився у глухому закутку Російської імперії, куди майже не долітали новини з України, а джерелом інформації про українське культурне життя слугували здебільшого газети й журнали з Галичини — "Правда", "Зоря", "Світ", "Діло", в яких час від часу під псевдонімом В.Лиманський друкувався письменник. Галицькі періодичні видання вдавалося добувати з труднощами і переборами, але вони були чи не єдиною відрадою. Саме в цей час було опубліковане одну з кращих Мовиних поезій "*Козачий кістяк*" (1875), написану, як зазначено самим автором, на століття зруйнування Січі.

1876 року митець відвідує Київ, де зустрічається з Олександром Кониським, з яким він до цього листувався і який залишив для нащадків яскравий спогад про непересічну особистість українського письменника з Кубані. "Ось тоді ми і познайомилися особисто, — згадує О.Кониський, — і я підмітив, що, справді, душа його — душа поета, і що не йому закривати людей до тюрем!.." [2, с.396]. Була надія у Мови видати в Києві поетичну збірку, але вона не справдилася. Та письменник не полишає писати.

Переїзд до Єйска, де Мова жив з 1876 до 1885 рр., надав творчого стимулу. Так, 1883 року була створена поема "*На степи!*", що за своїми жанровими особливостями була новаторською на той час, інтермедія "*Куліш, Байда і козаки*" до драми П.Куліша "Байда", а також розпочато роботу над драмою "*Старе гніздо і молоді птахи*". Але повернення до активного творчого життя, намагання налагодити стосунки з діячами української культури не залишилися поза увагою недоброзичливого чиновницького оточення. Все це призвело до того, що Мову, зрештою, звільнили з посади судді, і він змушений був повернутися до Катеринодара, де й мешкав до останніх днів свого життя, не полишаючи літературної праці.

Одружився поет з Надією Іванівною Кокунько — сестрою відомого кубанського генерала. В сім'ї народилося шестеро дітей: двоє синів — Григорій і Павло, чотири доньки — Марія (померла в трирічному віці), Анна, Наталія і Катерина. Жилося сім'ї матеріально тяжко. Мова багато працював на творчій ниві, друкувався здебільшого в галицьких виданнях ("Правда", "Світ", "Діло", "Зоря", "Літературно-науковий вісник"), а також альманасі "Луна", антологіях "Вік" і "Українська муза". Помер від запалення легень 1 (13 за новим стилем) червня 1891 року і був похований на місцевому кладовищі. На смерть письменника відгукнулися некрологами львівський журнал "Зоря" і ставропольська газета "Северный Кавказ".

По собі письменник залишив чималий творчий спадок, який, на жаль, зберігся лише частково, розвіяний буремними роками війн і революцій. "За свідченням бібліографа М.Комарова, з-під талановитого пера В.Мови (Лиманського) вийшло більш як 50 зшитків рукописного архіву: поезії, оповідання, драматичні твори, історичні та критичні статті, споминки, замітки, переклади та ін." [1, с.203].

Василь Мова (Лиманський) — особистість багатозначного обдаровання, невичерпаного потенціалу, справжній патріот і інтелегент, що "... з зорею встав до справи, Україні долі ждучи..." [4, с.87]. Просвітитель за своєю суттю, він стверджував: "...Над силу ума вже дужчої сили й на світі нема..." [4, с.64], ніби прозираючи у далеке майбуття, коли навіть проблеми світового масштабу вирішуватимуться словом, інтелектом, силою думки. Недарма І.Франко називав його "здібним ліриком та епічним поетом" [9, с.189].

Виховний потенціал творів В.Мови (Лиманського) потужний, актуальний і на сьогодні, особливо у справі виховання національної свідомості української памолоді. Інша справа, що більшість шкільних програм спрямована на вивчення творчості західної діаспори, автори яких ніби забувають, що є ще й східна. Тому спостерігаємо таку гірку колізію: "східна діаспора фізично існує, а культурних досягнень її ніхто не знає й не вивчає" [5, с.26]. А письменниками-кубанцями, до яких і належить В.Мова (Лиманський), в царині української духовності зроблено чимало. Згадаймо лишень творчі здобутки Я.Кухаренка, А.Головатого, Я.Мішковського, Я.Жарка, В.Потапенка, О.Півня, В.Чередниченка, К.Кравченка, нашого сучасника І.Варавви. У цьому контексті не зайвим буде нагадати, що одним із перших дослідників творчості українських письменників козацького краю був І.Франко, який жодне, навіть малопомітне, досягнення українських письменників

Кубані не обходив увагою, розглядаючи творчість Я.Кухаренка, В.Мови (Лиманського), А.Головатого, Я.Жаркова, В.Потапенка. Отже, не забуваймо, що творчість письменників Кубані, і зокрема Василя Мови (Лиманського), є невід'ємною складовою єдиної національної культури.

Література

1. К(омаров) М. К. Літературна спадщина В.Мови / М.К. Комаров // Зоря. — 1892. — №10. — С.203.
2. Кониський О. До історії українсько-руського письменства. Кілька слів про Василя Мову / Олександр Кониський // Зоря. — 1891. — №20. — С.396.
3. Мова (Лиманський) В.С. Из литературного наследия / Василий Семенович Мова (Лиманский) / Составл., предисл., коммент. и научн. редакц. текстов В.К.Чумаченко. — Краснодар, 1999. — 244 с.
4. Мова (Лиманський) В.С. Старе гніздо й молоді птахи / Василь Семенович Мова (Лиманський) / Упоряд., авт. передм. та приміт. О.Ф. Ставицький. — К.: Дніпро, 1990. — 421 с.
5. Оліфіренко В. Чи буде вивчатись у школі творчість письменників східної діаспори? / В.Оліфіренко // Українська література в загальноосвітній школі. — 2001. — №1. — С. 26—30.
6. Список студентов и допущенных к слушанию лекций Императорского Харьковского университета на 1864—1865 академический год. — Х., 1865. — С.2.
7. Украинская жизнь. — 1912. — № 4. — С. 85—86.
8. Українська література у портретах і довідниках: Давня література — література ХІХ ст.: / Довідник / Редкол.: С.П. Денисюк, В.Г. Дончик, П.П. Кононенко та ін. — К.: Либідь, 2000 — 360 с.
9. Франко І. Українці / Іван Франко // Твори: В 50-ти т. — Т.41. — С. 189.

В статье рассматривается жизненный и творческий путь одного из малоизвестных писателей украинской литературы второй половины XIX века — Василия Мовы (Лиманского).

Ключевые слова: писатель, кубанцы, университет, харьковский период.

This article deals with the life and creative work of the little known writer in the Ukrainian literature in the second half of the 19-th century V. Mova-Lymanskyi.

Key words: a write, kubanian people, university, kharkiv period.

Шановні передплатники!

У наступному числі нашого часопису читайте матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції
"Театр корифеїв і українська драматургія кінця ХІХ-початку ХХІ ст."

Феномен театру корифеїв у контексті світової культури

Ідейні акценти драматургії Олени Пчілки

*Становлення національного театру: мистецька рефлексія
Марка Кропивницького*

Світ Гуцульщини в драматургії Гната Хоткевича

Психотипи віків у драмі І. Карпенка-Карого "Розумний і дурень"

*Методика використання мультимедійних засобів навчання під
час вивчення кінодраматургії у старшій школі*

Формування читацьких інтересів старшокласників на матеріалі сучасної української прози

Вікторія Христо,
здобувач
м. Миколаїв

У статті висвітлено стан читацької культури сучасного суспільства, досліджено читацькі інтереси учнівської молоді, визначено коло сучасних українських авторів, твори яких є цікавими молодому поколінню; з'ясовано мотиви, якими керується сучасна молодь у виборі продукції для читання.

Ключові слова: масова література, молодіжна література, постмодернізм, читання, читацькі інтереси, читацька культура сучасного суспільства, читацькі мотиви.

Сучасне суспільство в умовах тотальної глобалізації породжує новий тип культури, в якій тісно переплітається елітарне та масове. Розвиток сучасної культури вражає не лише своєю суперечливістю, а й тенденційністю до формування споживацького типу мислення та світосприйняття. З другої половини ХХ століття почали говорити про прогресуючу неграмотність, що охоплює сучасний світ. Наслідком даного процесу можна вважати стрімке зниження читацької культури суспільства.

Актуальність теми, заявленої у назві статті, зумовлюється прискореним темпом розвитку споживацької культури, яка нівелює читання як необхідну складову гармонійного розвитку особистості. І саме в такому суспільстві живе сучасний учень, воно формує його естетичні смаки, ціннісні орієнтири, світогляд і, як наслідок, читацькі уподобання. Щоденно на дитину "виливається" величезний потік інформації із засобів масової комунікації, інформації не завжди адекватної та доречної дитячій психіці. І прикрим є те, що така інформація у свідомості дитини засвоюється набагато швидше, ніж та, яку вона сприймає в освітньо-виховних закладах. Виникає питання: що робити в такому випадку? У цій ситуації має кардинально змінитися освітньо-виховна парадигма: школа (вчитель) перестає бути лише наратором (а іноді й моралізатором), натомість панівними мають стати суб'єкт-суб'єктні відносини, фасилітативний тип учителя, який не лише не засуджує учнівські читацькі уподобання, а буде цікавитися ними, більше того — намагатиметься їх зрозуміти.

На сьогодні існує чимало досліджень, присвячених різним аспектам читацької діяльності учня, зокрема таким, як соціально-комунікативні функції читання (О. Біличенко, Н. Цимбалюк, Н. Чигрина), структура процесів сприйняття і розуміння художніх текстів (О. Запорожець, О. Нікіфорова, Н. Чепелева, Л. Яковенко), мотиви читання (Л. Беляєва, Е. Іванова, Е. Огар), ціннісні орієнтації, інтереси читача (Л. Беленька, Т. Новальська, М. Ханін), характер впливу читання на особистість читача (Л. Лесохіна, Л. Шабицька), формування читацької компетенції сучасних старшокласників засобами української (О. Бандура, Н. Волошина, Н. Перхайло, А. Ситченко, О. Слижук, А. Усатий, Г. Токмань, А. Фасоля, В. Шуляр, Т. Яценко) та зарубіжної літератури (В. Гладішев, О. Ісаєва, О. Каніболюцька, Ю. Ковбасенко, Л. Мірошніченко, О. Ратушняк, Б. Шалагінов). Формуванню читацьких смаків старшокласників засобами сучасної української літератури присвячені праці Г. Бійчук.

Психологічне обґрунтування процесу художнього читання дали такі вчені, як В. Штерн, З. Фрейд, Ж. Піаже, В. Бехтеров, С. Рубінштейн, Л. Виготський, А. Лурия, Д. Ельконін, О. Леонтьєв, П. Гальперін, Л. Божович та ін.

Тому мета статті передбачає аналіз читацьких інтересів сучасної молоді, а також передумов, які впливають на їх формування. Мета вимагає виконання таких завдань:

- дослідити стан читання сучасної української прози молоддю;
- проаналізувати читацькі інтереси та з'ясувати мотиви читання учнівської молоді;
- визначити коло сучасних українських авторів, твори яких є цікавими молодому поколінню;
- обґрунтувати доцільність та методичний аспект введення до шкільної програми для старшої школи творів сучасної української прози.

Читання — це унікальна діяльність людини, спрямована на всебічний розвиток її особистості. Саме за допомогою читання книга людина пізнає саму себе і світ, що її оточує, спілкується у часі і просторі, розвивається духовно, інтелектуально, естетично. Отже, читання є основним способом самоосвіти і самовдосконалення особистості.

Як відомо, у давні часи читання було привілеєм значної частини населення. Починаючи з доби Відродження книга приходила у маси. Відтоді знаходимо перші тлумачення понять "читання", "читач", "читацькі інтереси". Саме в цей час читання починає усвідомлюватися як суспільно значуща проблема, як засіб формування свідомості індивіда та громадської думки широкого загалу. У даному руслі важливим стає вивчення читацьких інтересів. У різні історичні часи людина по-різному виявляла читацьку активність і реалізовувала притаманну їй здатність сприймати, осмислювати та інтерпретувати прочитане.

З розвитком мультимедійних технологій книга перестає бути єдиним джерелом знань. Усе частіше надається перевага аудіовізуальним засобам сприйняття інформації. Але разом з тим книга залишається оригінальним, самобутнім джерелом інформації, знань, досвіду поколінь. Непересічним є її значення у становленні людини як мислячої особистості. Порівнявши специфіку соціальних функцій читання з аудіовізуальними засобами, М. Ханін наголошує на перевагах друкованої продукції, зазначаючи, що друковані

джерела передусім звертаються до розуму читача, а потім до почуттів, дозволяють йому більш свідомо, активно, цілеспрямовано, систематично і творчо засвоїти культурні цінності і досягнути соціальні норми. Суттєва соціально-психологічна різниця друкованих текстів проявляється в максимальній індивідуалізації сприйняття. Текст сприймається очима і безшумно. Читання не втягує інших присутніх в комунікацію. Читач відсторонюється від навколишнього, повністю заглиблюючись у специфічний світ, відображений у змісті тексту. Таким чином, друкований текст розвиває індивідуальність читача, сприяючи тим самим гармонійному і всебічному розвитку [4].

Уміння читати, сприймати і розуміти як рідну, так і світову літературу, завжди вирізняло інтелегентну людину з маси. Світова література розвиває в читачеві планетарне мислення, національна — виступає глибоким джерелом ментальної ідентичності, є могутнім націєтворчим чинником. Саме тому питання учнівського читання є таким актуальним у період державної розбудови, становлення українців як нації. Тож не випадково, зазначає Е. Огар, що саме розвиненість сфери підтримки читання юних засвідчує рівень інтелектуального і культурного розвитку суспільства. Адже масове збайдужіння дітей до читання, окрім гальмування їх особистісного розвитку, має серйозні суспільні наслідки: зростає кількість функціонально неграмотних людей, нездатних співчувати, неспроможних адекватно засвоювати елементарну інформацію, людей із зниженою здатністю до адаптації та ефективної соціальної реалізації [5].

Отже, читання є обов'язковою передумовою становлення дитини як успішної особистості. Тому старше покоління — в особі сім'ї та школи — повинно навчити дитину читати, виховати культуру читання, виплекати потребу в читанні.

На сучасну школу покладено відповідальну місію: виховання підростаючого покоління, і особлива роль у цій місії належить українській літературі як навчальному предмету, на якому можна і треба виховувати. Адже завдання курсу "Українська література", що зазначені у навчальній програмі, дуже відрізняються від завдань інших навчальних предметів саме своїм людинотворчим характером, покликанням розвивати саме духовну сторону дитячої особистості. Уроки української літератури мають зацікавити учня художнім твором, формувати морально-етичні орієнтації, читацьку культуру, яка у свою чергу передбачає розвиток естетичних смаків, творчих здібностей, критичного мислення школяра, вміння використовувати набуті на уроках знання, уміння і навички у повсякденному житті, формувати компетентну і конкурентоспроможну особистість, здатну до самоосвіти і самовдосконалення протягом усього життя.

Постає питання: на яких творах художньої літератури вчитель має виховувати підростаюче покоління? Здавалося б, відповідь очевидна — перелік кращих зразків як вітчизняної, так і зарубіжної літератури, подає шкільна програма. Але чи завжди програмні твори задовольняють читацькі смаки сучасних дітей? Не завжди. Безперечним є той факт, що **одним із основних завдань літературної освіти є прищеплення учневі високої національної ідеї, виховання гуманної особистості, справжнього громадянина, патріота своєї країни.** Саме на творах письменників, які стали класиками української літератури (Т. Шевченко, І. Нечуй-Левицький, Панас Мирний, І. Франко, Леся

Українка, М. Коцюбинський та ін.), маємо виховувати людину мислячу, патріота. Адже відомо, що без знання минулого неможливо побудувати майбутнього.

Але, як показує шкільна практика, у позакласний час учні нечасто звертаються до класики, надаючи перевагу творам сучасних письменників. Це можна пояснити тим, що дитині легше сприймати ті реалії, учасником яких вона є, або які вона може спостерігати у повсякденному житті, ніж ті, що відбувалися сотні років тому.

Проаналізувавши ту літературу, якою захоплюються сучасні школярі, можна віднайти той матеріал, на якому можна виховувати дитину. Адже, незважаючи на часовий проміжок між творами минувшини та сучасності, проблеми, які турбують людство, залишаються тими самими. І вчитель у жодному разі не може пропустити позакласне та позашкільне читання учнів повз свою увагу. Літературу необхідно добирати відповідно до віку та інтересів дитини, адже у книзі підліток намагається знайти відповіді на складні життєві питання: етичні, моральні та духовні, але ненав'язливо, без порад і нотацій. Тож завдання вчителя — допомогти учневі якщо не у виборі потрібної літератури, то у правильному її тлумаченні. Вчитель неодмінно повинен цікавитися новинками сучасного літературного життя, аби бути "на одній хвилі" із своїми вихованцями і в разі потреби надати кваліфіковану відповідь на питання, які можуть виникнути в учня після прочитання того чи іншого твору.

Дослідивши ту літературу, яку пропонує сучасний книговидавничий простір, можна побачити, що великий сегмент друкованої продукції займає "легке", ненав'язливе читиво, так звана "масова література" у негативному тлумаченні даного поняття. Як зазначають дослідники Н.Чепелева та Л.Яковенко, зниження якості дитячого читання відбувається через погіршення книжкового середовища, що оточує дитину. Воно стало більш одноманітним. Із сфери видавців випали важливі для розвитку особистості книги — про мораль, людські цінності, стосунки, тобто книги, що спонукають до осмисленого читання, натомість домінує розважальна література. Мало випускається гарних науково-пізнавальних книг [6]. Тож ще одним **завданням вчителя є виявлення з-поміж широкого розмаїття текстів кола тих авторів і творів, які варто рекомендувати школярам для читання.** Адже безперечним є той факт, що в час суцільної свободи і доступності інформації дитина не завжди може вибрати літератури, адекватну своєму віку, читацькому і життєвому досвіду.

Якщо ретельно проаналізувати стан сучасної молодіжної літератури, можна виокремити ряд авторів, творами яких захоплюються учні та які можуть порекомендувати вчителі та бібліотекарі. Адже молоді потрібна не лише цікава сучасна література, а й сучасні молоді автори, які пишуть саме для неї і про неї. Вона потребує таких творів, які б були їй близькими за віком, допомагали краще зрозуміти себе і навколишній світ. Але чи існує нині українська молодіжна література? На це питання можна відповісти лише за умови безпосереднього знайомства з її найкращими зразками.

Літературне покоління кінця ХХ — початку ХХІ століття творить нову повнокровну українську постмодерну (за визначенням багатьох літературознавців) літературу. Багатьох дослідників сучасного літературного процесу, а також учителів турбує естетична вартість даної літератури. Дуже часто можна почути

відверто негативну оцінку творів сучасних українських прозаїків. Так, література сьогодення є складною, іноді навіть суперечливою. Але це не є дивним з огляду на той факт, що вона тільки починає розвиватися, вибудовує власні жанрово-стильові та естетичні орієнтири. Сучасна література перебуває на шляху пошуків, у процесі власного становлення. Але молодому поколінню вона подобається, адже письменники сьогодення змальовують близьку їм дійсність, процеси, які відбуваються у сучасному суспільстві, в якому вони живуть.

Як зазначає Г. Бійчук, постмодерні твори взаємозалежні один від одного й певною мірою пов'язані зі своєю епохою та культурою, тобто позначені так званою інтертекстуальністю [1]. А це, в свою чергу, дає широкі можливості для розвитку критичного мислення школярів, встановлення асоціативних рефлексій, порівняння, зіставлення образів, подій, творів суміжних літератур та епох, щоб навчити дитину розуміти твір, заглиблюватися у прочитане, робити висновки.

Як засвідчили дані опитування старшокласників шкіл м. Миколаєва та студентів МНУ імені В.О. Сухомлинського та ЧДУ імені Петра Могили, а також аналіз всеукраїнських читацьких Internet-форумів, сучасна молодь все ж таки читає. Річ у тім, що діти не перестали читати взагалі, просто змінився характер читання, ставлення до нього, адже сучасні старшокласники схильні до прагматизму і приділяють увагу переважно тим предметам, що допоможуть їм у подальшому досягти професійного успіху та кар'єрного зростання. Тож можна говорити, що читання стало більш функціональним. І переважно в полі читацьких інтересів молоді є сучасна література, як українська, так і зарубіжна. Переважно прозові твори. Серед авторів, чиїми творами захоплюється сучасна молодь, можна виділити Ю. Андруховича, С. Жадана, Л. Дереша, О. Забужко, Марину та Сергія Дяченків, В. Кожелянка, Є. Кононенко, А. Кокотюху, М. Матіос, Н. Сняданко, М. Соколян, С. Андрухович, І. Роздобудько, С. Ушкалова, В. Шкляра та ін.

Деяких критиків та учителів обурює і навіть лякає та відвертість, з якою пишуть наші сучасники. Але варто визнати, що і сучасна молодь вже по-іншому дивиться на життя — більш прагматично. А сучасні прозаїки з вправністю хірургів "вскривають" усі "виразки" і недоліки нашого життя, відверто показуючи увесь хаос сьогодення. Можливо, сучасна література є дещо відвертою, без прикрас показуючи моральну дегра-

дацію суспільства. Але це не є лише констатація духовного зубожіння людства, кожен письменник по-своєму дає певний рецепт одужання від цих "глобальних хвороб".

У той же час чимало дослідників сучасної літератури відносять її до розряду так званої масової літератури, причому надаючи цьому поняттю негативного забарвлення по відношенню до елітарної. Але сам поділ літератури на елітарну та масову є досить умовним, адже свого часу багато творів, що належать до світової класики, вважалися бульварними. Тому, зважаючи на внутрішню градацію суспільства, вважаємо присутність обох типів літератури необхідним. І, як слушно зазначає І. Городиський [3], якщо провести градацію потенційної читацької аудиторії, то побачимо, що переважна більшість є чи може бути споживачем масової літератури. Причиною цього, з одного боку, є низький інтелектуальний рівень населення, який падає з року в рік. І тут слушною буде думка Г. Гессе про те, що більшість людей не вміють читати, деякі навіть не знають навіщо читають. Одні вважають читання складною, але необхідною передумовою освіченості, інші вбачають у ньому легке задоволення, яким можна заповнити вільний час, і по суті їм все одно, що читати, аби не було сумно [2].

Ми є ті, що ми читаємо. А читаємо ми мало, і це і прикра тенденція. Тож аби не виродитися духовно, маємо на усіх рівнях суспільного життя популяризувати читання і книгу як беззаперечний фактор формування нового покоління свідомої української нації.

Література

1. Бійчук Г. Читання як інтерактивний рефлексивний процес. На прикладі постмодерністських текстів [Текст] // Ди-во-слово. — 2008. — № 4. — С. 15 — 20.
2. Гессе Г. О чтении книг [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.hesse.ru/books/story/?story=40>.
3. Городиський І. Три традиції української літератури [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.gak.com.ua/publicism/1>.
4. Медведєва В.М., Пхайко К.М. Книга і читання [Елек-тронний ресурс]. — Режим доступу: <http://libportal.org.ua>.
5. Огар Е.І. Особливості читацької поведінки сучасних підлітків [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>.
6. Чепелева Н.В., Яковенко Л.П. Читання як чинник інтелектуального розвитку особистості [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://psyscience.com.ua/department/zbirnyk-2009/32.htm>.

Викторія Христо. Формирование читательских интересов старшекласников на материале современной украинской прозы

В статье отражено состояние читательской культуры современного общества, исследованы читательские интересы учащихся, определен круг современных украинских авторов, произведения которых интересны молодежи; выяснены мотивы, которыми руководствуется молодое поколение при выборе продукции для чтения.

Ключевые слова: массовая литература, молодежная литература, постмодернизм, чтение, читательские интересы, читательская культура современного общества, читательские мотивы.

Viktoriia Hristo. Forming of reading interests of senior pupils on contemporary Ukrainian prose

In the article is reflected reading culture of contemporary society, analysed reading interests and motives of senior pupils.

Keywords: mass literature, youth literature, postmodernism, reading, reading culture of contemporary society, reading interests, reading motives.

Особливості діяльності суб'єктів сучасного уроку літератури на компетентнісній основі

Василь Шуляр,

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри мовно-літературної
та художньо-естетичної освіти,
заступник директора з науки
Миколаївського ОІППО

Автор визначив особливості впровадження компетентнісного підходу в систему літературної освіти та окреслив напрями їх подальшої реалізації.

Ключові слова: компетентність, компетенції, професійно-методична компетентність учителя літератури, літературна компетентність учня-читача, система навчальних цілей, компетентнісно-діяльнісний урок літератури.

Проблема організації навчання/учіння на компетентнісній основі набула своєї актуальності сьогодні після прийняття нормативних документів: Державного стандарту базової і повної загальної освіти (постанова КМ України від 23 листопада 2011 р. № 1392) галузь "Мови і літератури", Концепції літературної освіти (наказ МОН МС України № 58 від 26 січня 2011 р.), Концепції профільного навчання в старшій школі (наказ МОН МС України від 11 вересня 2009 р. № 854), навчальної програми для загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня "Українська література. 5—9 класи" (наказ МОН МС України від 06 червня 2012 р. № 664) та навчальної програми для загальноосвітніх навчальних закладів "Українська література. 5—12 класів" (за ред. Раїси Мовчан), Орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів з української та світової літератури і літератур національних меншин (наказ МОН МС України від 30 серпня 2011 р. № 996). Останнім часом з'явилася нова хвиля великої кількості публікацій з даної проблеми. Зважаючи на актуальність компетентнісного підходу, за нашим переконанням, він має знайти своє втілення і в структурі уроку/заняття. Для нас важливо розпочати продуктивну розмову і знайти відповідь на одне питання: яким має бути урок за компетентнісно-діяльнісною парадигмою? Тож пропонуємо для зацікавлених читачів серію статей з цієї проблеми. У першій ми окреслимо загальні особливості даної проблеми, наступні — мають конкретизувати та запропонувати практико-методичні шляхи її вирішення.

У науці й практиці активно використовуються поняття "компетентність" і "компетенції". Ми виходимо з того, що **компетентність** — *реально сформовані особистісні, професійні якості та мінімальний (на сьогоднішній день) досвід роботи вчителя (школяра), який і засвідчує його рівень майстерності тощо; компетенції* — *задана система вимог, норм освітньої чи/і професійної підготовки учня, студента, вчителя, якими вони мають оволодіти, щоб стати компетентними* [9]. Також необхідно зважати й на ту обставину, що в різних ситуаціях компетентність може переходити в компетенцію і навпаки. Наприклад, у загальній моделі

ви-пускника літературна компетентність є компетенцією, у системі філологічної освіти учня є мовна й літературна компетентність, яка формується вчителем-словесником. Логіка наша продиктована аналогією до методичної категорії "метод"

"прийом": лекція для учнів 8 класу — прийом, у старшій школі це один із активних методів, бесіда для старшокласників — прийом, для 6 класу вона є одним із активних методів. Такий взаємоперехід є виправданим і в ситуації "компетентність" "компетенція", також маємо тут ураховувати, за якої мовленнєвої чи професійно-фахової ситуації вживатимуться ці поняття, який зміст укладається для характеристики діяльності суб'єктів літературної освіти.

Аналіз змісту визначень понять "компетентність", "компетенції" виявляє важливу для нас спільність. Кожне з них містить у собі базові характеристики: знання, норми, цінності, досвід (уміння та навички) у певному виді діяльності. Отже, компетентність формується, розвивається, поглиблюється і виявляється в процесі конкретної діяльності. Таке розуміння є важливим для побудови моделі компетентного випускника й учителя, формування критеріальної бази в оцінці досягнень суб'єктів літературної освіти, професійно-фахової діяльності словесника. У зв'язку з цим можемо наголошувати, що компетентність — це культура та вміння здійснювати певну діяльність. Наприклад, риторична компетентність у діяльності вчителя літератури й учня-читача передбачає вміння донести проголошуваний текст до аудиторії, ураховуючи жанрово-стильові особливості, конкретну ситуацію виступу, склад учасників форуму тощо. Така позиція узгоджується зі стандартами Міжнародного департаменту навчання, де "компетентність визначено як спроможність кваліфіковано здійснювати діяльність, виконувати завдання або роботу" [5, с. 20].

Принциповою є позиція, напрацьована практиками в системі компетентізації освітнього середовища, що нами була врахована як під час укладання моделі класифікацій уроків української літератури, так і їх змістового наповнення. Досвід авторської школи М. П. Гузика слугував для нас прикладом під час побу-

дови концепції й змісту компетентнісно зорієнтованого уроку української літератури. Метою навчального закладу є "виявлення, реалізація і динамічний розвиток природного таланту дитини як запорука здійснення її життєвого Божественного призначення" [2, с. 9]. Оскільки дух, воля і розум приводять у дію природні сили, психодуховні та психофізичні комплекси, відповідальні за конкретний талант дитини, то саме вони, за переконанням авторів концепції навчального закладу, мають вважатися ключовими у формуванні тих компетентностей, які пов'язані з цим талантом. М. Гузик і Н. Гузик виділяють дві групи типів ключових компетентностей. Перша група ключових компетентностей дитини окреслює відповідну частину змісту її шкільного навчання й уключає духовний, розумовий і вольовий типи. У педагогічній системі школи виокремлюється ще сім типів ключових компетентностей, які окреслюють існуючі природні типи талантів у дітей: мовний; логіко-математичний; візуально-просторовий; музичний; тілесно-кінестичний; соціальний (між-особистісний); внутрішньо-особистісний (інтуїтивний) [2]. Запропоновані ключові компетентності важливими були для розроблення власної моделі гіпотетично ідеального учня-читача та під час відбору методів, при-йомів, форм і засобів навчання з урахуванням типів таланту.

У нашій роботі такий підхід є важливим, незважаючи на те, що ми вживатимемо поняття "компетентнісно-діяльнісний підхід". Певна тавтологічність, на нашу думку, є виправданою, щоб привернути увагу в першу чергу вчителя-практика й майбутнього фахівця до інтегральної якості компетентнісного підходу в системі літературної освіти. Механізм компетентнісної освіти буде дійовим, якщо кожен суб'єкт забезпечуватиме свою міру включення в діяльність (читацьку, мовленнєву тощо), якщо він здатний переключатися в практику читацьких дій, набувати досвіду самостійної практичної діяльності з літературно-мистецькими, критичними матеріалами як на папероносієві, так і з Інтернет-джерел, виконувати завдання, які формуватимуть і розвиватимуть навички аналізу, інтерпретації самостійно прочитаного художнього твору. Відповідно до цього вчитель літератури має на етапі планування передбачати набір таких навчальних ситуацій у структурі уроку, які забезпечували б формування або/і розвиток тої чи іншої компетенції, реалізацію змістових ліній літературної освіти, ураховували рівень інтелектуально-вольових можливостей і віковий період літературного розвитку школяра, щоб на виході мати компетентного читача-учня.

Характерною ознакою сучасної освіти в Україні є поєднання традицій, досвіду й інновацій. Ця принципово важлива методологічна позиція витримувалася нами впродовж усього дослідження. Яскравим прикладом такого підходу є також досвід Українського гуманітарного ліцею Київського національного університету імені Тараса Шевченка (директор Г. Сазоненко). Позиція на-вчального закладу: історичні виклики XXI століття можна прийняти і зреалізувати, якщо освіта носитиме випереджувальний характер, буде "націленою в майбутнє, на розв'язання проблем нового століття, розвиток ключових компетенцій вихованців, формування в них проектної культури, нових способів мислення й діяльності" [8, с. 29]. Ключовим у реалізації компетентнісної освіти є діяльнісний підхід. Про це ми наголо-

шували вище, така ж стратегія і тактика навчального закладу:

"У структурі навчання посилюється роль і значення освоєння способів діяльності, підвищення технологічності, створення умов для активної соціальної дії, проектної, дослідницької діяльності. Формування компетентності учнів, тобто їх здатності мобілізувати знання у реальній життєвій ситуації, — найактуальніша проблема інноваційної школи" [8, с. 30].

На нашу думку, **професійно-методична компетентність учителя літератури** — інтегральна якість особистості, що має свою структуру, систему компетенцій, здатностей і способів, які дають змогу фахівцеві на технологічному рівні здійснювати ефективно свою діяльність, забезпечувати ціннісно зорієнтований простір для свого сталого саморозвитку й самовдосконалення та учня-читача з проєкцією на одержання гарантованих досягнень наперед заданого кінцевого спільного результату.

Відповідно до педагогічних умінь і елементів праці педагога у структурі професійно-методичної компетентності вчителя літератури можна виділити **прогностичний, проєктувальний, конструкторський, планувальний, інформаційний, організаторський, комунікативний, аналітичний** тощо компоненти. За цими складовими виокремлюємо **4 рівні професійної компетенції вчителів літератури**:

- а) *початковий* — розпізнавально-відтворювальний (*репродуктивний*);
- б) *середній* — відтворювально-варіативний (*адаптивний*);
- в) *достатній* — варіативно-продуктивний (*раціоналізаторський*);
- г) *високий* — продуктивно-технологічний (*новаторський*) [9—10].

Виходячи також із розуміння професійно-фахової компетентності вчителя літератури та врахування специфічної літературно-мистецької діяльності школярів, наступне поняття розуміємо таким чином:

літературно-мистецька компетентність учня-читача — ключова інтегральна якість, модель його соціального досвіду, що забезпечує наповнення культурного, освітнього та діяльнісного простору Людини-читача і включає систему цінностей, компетенцій (як загальних, так і специфічних, ключових), які набуті (вироблені) ним у процесі літературно-мистецької співпраці: "учень → автор → художній твір
персонаж учитель джерела комунікації соціум світова культура".

Складовими її є такі компетенції: *читацька, літературознавча, металінгвістична, комунікативно-мовленнєва, когнітивна, аксіологічна, прогностична, соціальна, технологічна, інформаційна, візуалізаційна, фасилітативна, креативна, рефлексивна, валеологічна, організаційна* тощо.

Компетенція читацька — набута здатність учня до виконання читацьких дій, які сформовані з метою задоволення естетичних, інтелектуальних і діяльнісних потреб людини, що забезпечать діалогічну єдність співпраці з автором, літературним персонажем, проникнення в нетлінну сутність твору, розуміння текстових і підтекстових уявно змодельованих картин життя тощо.

Сформованість та здатність до компетентного виконання читацьких функцій учнем нами може бути

структуровано на 4 рівні:

а) початковий — **розпізнавання або розпізнавально-відтворювальний (репродуктивний)**;

б) середній — **відтворення або відтворювально-варіативний (адаптивний)**;

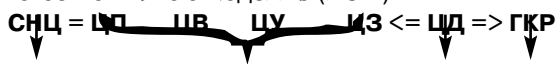
в) достатній — **конструювання або варіативно-продуктивний (раціоналізаторський)**;

г) високий — **творення або продуктивно-технологічний (новаторський)** [9].

Нами вперше зроблено спробу на системному рівні запропонувати можливий варіант моделі випускника-читача в системі літературної освіти на компетентнісно-діяльнісній основі, зважаючи на специфіку літератури як виду мистецтва.

Набір компетентцій як учителем літератури, так і учнем-читачем може видозмінюватися, доповнюватися. Усе залежить від готовності кожного суб'єкта літературної освіти вибудувати для себе таку модель, яка сприятиме його акме-розвиткові. Але кожна з обраних чи/ї вибудованих моделей має бути включена до траєкторії особистого літературного розвитку й занесена до персонального Портфоліо читача.

Кожен із суб'єктів навчального процесу прагне досягти гарантованого планованого результату. Яким би він не був, кожен повинен чітко його уявляти. З цією метою і вчитель-словесник, і учень-читач мають оволодіти функцією прогнозування. Ми поділяємо думку Володимира Бондаря [1], що її реалізація передбачає здатність вибудовувати **систему навчальних цілей (СНЦ)**, яка, за нашим переконанням, уключає такі етапи та складається з: **цілеприпущення (ЦП), цільовизначення (ЦВ), цілеутворення (ЦУ), цілездійснення (ЦЗ), ціледосягнення (ЦД); гарантований кінцевий результат (ГКР)**. Або це можемо представити логіко-семіотичною моделлю (ЛСМ):

продукт процес

результат

Набуття такої компетентності в професійно-фаховій і читацькій діяльності дозволить налагодити партнерські стосунки між учителем-учнем за чітко окресленими "правилами гри", з орієнтацією на гарантований планований результат і різнорівневі критерії оцінювання. Остання позиція — діагностування якості літературної освіти, повинна узгоджуватися з визначеною системою цілей на компетентнісному підході й ураховувати рівні та елементи в читацькій діяльності школяра, описані автором у публікаціях [9—10; додатковий список].

Зважаючи на вищевикладене, наш досвід і колеги, можемо запропонувати формулу компетентного суб'єкта літературної освіти:

КУЛ: (МЗ + ГМ + ДТ) x КМ = Я (ос),

де КУЛ — компетентність учителя літератури/учня-читача, МЗ — мобільність літературознавчих знань, ГМ — гнучкість методів, прийомів і засобів навчання/учіння в системі літературної освіти, ДТ — доцільність застосування технологій навчання суб'єктами в системі літературної освіти, КМ — критичність мислення як учителя літератури, так і школяра під час літературно-мистецької діяльності, Я (ос.) — Я-особистість, яка здатна толерантно ввійти в художньо-мистецький/професійно-фаховий світ, бути конкурентоспроможною на ринку праці, не втрачаючи "Се-

бе-у-Світі".

Компетентнісний підхід (як показав наш досвід і дослідно-експериментальна робота) у діяльності майбутнього вчителя літератури, словесника-практика та учня-читача сприятиме плідній організації співпраці суб'єктів літературної освіти, забезпечуватиме одержання очікуваних (планованих) результатів. Запропоноване є кроком до здійснення якісних змін у підготовці студента, підвищенні кваліфікації вчителя-практика, максимально уможливило стихійність на підготовчому (планувальному) етапі діяльності суб'єктів літературної освіти, сприяє забезпеченню гарантованого кваліфікованого рівня підготовки спеціаліста-філолога й учня-читача та стимулює їхнє творче зростання.

Література

1. Бондар В. І. Дидактика / Володимир Іванович Бондар. — К.: Либідь, 2005. — 264 с.
2. Гузик Н. Десять ключових компетентностей, які обслуговують особистість та її природний талант: реалізація в умовах шкільного навчання: науково-методичний посібник / Надія Гузик. К., 2006. — 148 с.
3. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти // Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. — 2012. — № 4—5. — С. 3—56.
4. Концепція літературної освіти: Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/index.php/ua/6090>.
5. Овчарук О. Компетентність як ключ до оновлення змісту освіти / Оксана Овчарук // Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. — К.: "К.І.С.", 2003. — С. 13—41.
6. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Українська література. 5—12 класи. — К.: Перун, 2005. — 207 с.
7. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Українська література. 5—9 класи: Режим доступу: <http://mon.gov.ua/index.php/ua/diyalnist/osvita/doshkilna-ta-zagalna-serednya/zagalna-serednya-osvita/183>.
8. Сазоненко Г. С. Педагогіка успіху (досвід становлення акмеологічної системи лицею) / Галина Стефанівна Сазоненко. — К.: Гнозис, 2004. — 684 с.
9. Шуляр В. І. Компетентний випускник-читач: модель, система компетентностей, критерії оцінювання / Василь Іванович Шуляр. — Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. — 64 с.
10. Шуляр В. І. Планування літературної освіти школярів: технологічна концепція: практико-орієнтована монографія / Василь Іванович Шуляр. — [за редакцією члена-кореспондента АПН України, доктора педагогічних наук, професора Н. Й. Волошиної]. — Миколаїв: Видавництво "Ч", 2006. — 96 с.

Для зацікавленого читача подаємо список джерел, де він може віднайти самостійно відповіді на цілий ряд питань в авторському розумінні: якою має бути модель компетентного вчителя літератури й учня-читача; як вибудувати систему уроків на компетентнісно-діяльнісній основі; якою має бути літературна освіта старшокласників в умовах компетентізації та профільної диференціації; як вибудувати систему засобів діагностики літературних досягнень учнів-читачів, узгоджуючи їх із набором компетентностей; як поєднати урочну й позакласну діяльність школярів, щоб сформувати компетентного учня-читача як самодостатню Я-особистість. Про ці та інші питання мова

йде в названих виданнях і ми розповідатимемо в наступних публікаціях.

Список літератури для зацікавленого читача від автора:

1. Шуляр В. Компетентнісний підхід у діяльності вчителя літератури та учня-читача / Василь Шуляр // Українська література в загальноосвітній школі. — 2006. — № 12. — С. 10—13.
2. Шуляр В. І. Компетентність як основа успіху вчителя літератури та учня-читача (на прикладі вивчення творчості Миколи Вінграновського) / Василь Іванович Шуляр // Творчість Миколи Вінграновського в літературному контексті ХХ століття: матеріали міжвузівської студентської наукової конференції. — Миколаїв: МДУ імені В.О.Сухомлинського, 2007. — С. 30—38.
3. Шуляр В. І. Концепція літературної освіти школярів у системі профільного навчання / Василь Іванович Шуляр // Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. — 2007. — № 5. — С. 27—72.
4. Шуляр В. І. Проектно-конструкторська діяльність учителя літератури (короткий термінологічний словник-довідник) / Василь Іванович Шуляр: навчальний посібник / Миколаїв: МДУ, 2004. — 23 с.
5. Шуляр В. І. Стратегії літературної освіти школярів у системі профільного навчання: монографія / Василь Іванович Шуляр. — Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. — 348 с.
6. Шуляр В. І. Стратегії літературної освіти школярів у системі профільного навчання: [науково-методичний посібник] / Василь Іванович Шуляр. — У 3 ч. — Миколаїв: ОІППО, 2010. — Ч. 1. — 144 с.
7. Шуляр В. І. Стратегії літературної освіти школярів у системі профільного навчання: [науково-методичний посібник] / Василь Іванович Шуляр. — У 3 ч. — Миколаїв: ОІППО, 2010. — Ч. 2. — 156 с.
8. Шуляр В. І. Стратегії літературної освіти школярів у системі профільного навчання: [науково-методичний посібник] / Василь Іванович Шуляр. — У 3 ч. — Миколаїв: ОІППО, 2010. — Ч. 3. — 188 с.
9. Шуляр В. І. Сучасний урок літератури. Анотований каталог лекційно-семінарських занять у системі підвищення кваліфікації [навчальний посібник] / Василь Іванович Шуляр. — Миколаїв: ОІППО, 2011. — 88 с.
10. Шуляр В. І. Сучасний урок літератури: технологічні моделі: [науково-методичний посібник] / Василь Іванович Шуляр. — Миколаїв: вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. — 135 с.
11. Шуляр В. І. Сучасний урок української літератури: [науково-методичний посібник] / Василь Іванович Шуляр. — Х.: Вид. група "Основа", 2009. — 121 с. — (Бібліотека журналу "Вивчаємо українську мову та літературу").
12. Шуляр В. І. Технологія підготовки й архітектоніка програм елективних курсів з літератури / Василь Іванович Шуляр // Дивослово. — 2007. — № 6. — С. 23—25.
13. Шуляр В. І. Урок літератури в умовах 12-річної школи: 5—9 класи: методичний посібник / Василь Іванович Шуляр. — [2-ге видання]. — Миколаїв: Вид-во "Іліон", 2008. — 284 с.
14. Шуляр В. І. Літературна освіта школярів: сучасний стан і перспективи / Василь Іванович Шуляр // Українська література в загальноосвітній школі. — 2008. — № 12. — С. 10—13.
15. Шуляр В. І. Теоретико-методичні засади уроків літератури рідного краю / Василь Іванович Шуляр // Вересень. — 2005. — № 1-2. — С. 60—66.
16. Шуляр В. І. Теоретико-методичні засади уроків літератури рідного краю / Василь Іванович Шуляр // Українська література в загальноосвітній школі. — 2006. — № 7. — С. 21—24.
17. Шуляр В. І. Від маленького письменника до великого читача. 5 клас: посібник для філологів / Василь Іванович Шуляр. — Миколаїв, 1994. — 192 с.
18. Шуляр В. І. Від мудрого письменника до творчого читача (Матеріали до етюдних занять з української літератури в 11 класі, I частина): навчально-методичний посібник / Василь Іванович Шуляр. — Тернопіль: СМП "Астон", 2001. — 280 с.
19. Шуляр В. І. Історіософська лірика Дмитра Кременя: методика вивчення / Василь Іванович Шуляр, Євгенія Володимирівна Горкуша. — Миколаїв: Вид-во "Іліон", 2008. — 134 с.
20. Шуляр В. І. Методична лоція: бібліографічний путівник учителя літератури / Василь Іванович Шуляр. — Миколаїв, 2008. — 336 с.
21. Шуляр В. І. Планування літературної освіти школярів: технологічна концепція: [практико-орієнтована монографія] / Василь Іванович Шуляр / За редакцією члена-кореспондента АПН України, доктора педагогічних наук, професора Н. Й. Волюшиної. — Миколаїв: Видавництво "Ч", 2006. — 96 с.
22. Шуляр В. І. Уроки літератури рідного краю: технологія підготовки та проведення / Василь Іванович Шуляр // Дивослово. — 2003. — № 7. — С. 34-39.
23. Шуляр В. І. Учень-читач і вчитель-фасилітатор в умовах 12-річної школи: [науково-методичний посібник] / Василь Іванович Шуляр, Надія Миколаївна Огренич. — Миколаїв: Видавець: Ганна Гінкул, 2006. — 208 с.
24. Шуляр В. І. Ціннісні орієнтири підготовки майбутнього вчителя літератури в аспекті методичної синергетики / Ціннісні пріоритети освіти в ХХІ столітті: орієнтири сучасної освіти: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. 2—5 жовтня 2005 р., м. Луганськ. — Частина 2. — Луганськ: Альма-матер, 2005. — 270 с. — С. 143—147.
25. Шуляр В. І. Як викладати літературу?.. / Василь Іванович Шуляр // Українська мова та література. — 2000. — № 33. — С. 1—2.
26. Шуляр В. І. Як навчити школярів висловлювати свої думки / Василь Іванович Шуляр // УМЛ в середній школі, гімназіях, ліцеях та колегіумах. — 2001. — № 4. — С. 165—170.
27. Шуляр В. Синергетика в системі професійно-методичної підготовки майбутнього вчителя літератури: концептуальні підходи / Василь Шуляр. — Філософські науки: збірник

Автор определил особенности внедрения компетентностного подхода в систему литературного образования и наметил направления их дальнейшей реализации.

Ключевые слова: компетентность, компетенции, профессионально-методическая компетентность учителя литературы, литературная компетентность ученика-читателя, система учебных целей, компетентностно-деятельностный урок литературы.

The author outlined the features of the implementation of the competency approach to the system of literary education and outlined directions for their further realisation.

Keywords: competence, competencies, professional-methodical competence of teacher of literature, literary competence of student-reader, the system of learning objectives, competency and activity literature lesson.

Формування культурологічної компетентності на уроках літератури

Валентина Братко

Інститут педагогіки

НАПН України

У статті розглядається поняття "культурологічна компетентність" та шляхи її формування в учнів основної школи на уроках української літератури.

Ключові слова: культура, культурологія, культурологічна компетентність, основна школа, культурологічний підхід, інтеграція, інтегративний.

Зміна освітньої парадигми поставила перед педагогічною наукою проблему пошуку шляхів відповідності освітніх технологій фундаментальним основам культури як бази розвитку особистості. Про перехід від репродуктивної моделі освіти до гуманістичної, культурно орієнтованої моделі йдеться у дослідженнях В. Біблера, В. Слассьоніна, А. Валицької, П. Гуревича, В. Давидовича, Н. Бібік, О. Савченко, Є. Більченко та ін. Новий освітній підхід передусім спрямований на реалізацію механізмів культурного вдосконалення людини, реальних і конкретних способів досягнення цієї мети.

У статті розглядається актуальна проблема сьогодення: формування культурологічної компетентності під час вивчення української літератури в основній школі. Культурологічний підхід у процесі вивчення літературних творів прилучає учнів до справжніх цінностей вітчизняної і світової літератури, до духовного досвіду нашого народу, що знайшов відображення у фольклорі та українській класичній літературі як художньому явищі, вписаному до історії світової культури. Виховати естетичну культуру сприйняття й оцінювання художніх творів, сформувати потребу систематичного спілкування з творами мистецтва означає передбачити цілісний духовно-моральний, інтелектуальний розвиток людини у шкільному віці. Тому вивчення не тільки літературного, а й культурного процесу є головною тенденцією розвитку освіти.

Почнемо з найскладнішої проблеми генези й динаміки культури, які не мають однозначного тлумачення в науці. Поняття "культура" та його характеристики філософи розглядали з різних позицій на всіх етапах розвитку цивілізації. Так, Кант аналізував "категоричний імператив" — всезагальний моральний закон культурного розвитку: Гегель уважав духовну культуру сходиною під час розвитку абсолютного духу, російські філософи (М. Бердяєв, А. Лосєв, П. Флоренський, С. Соловйов) досліджували питання культури з позицій релігійно-філософських та ідеалістичних положень.

Культура сьогодні — це складний суспільний феномен, що відіграє величезну роль у життєдіяльності людини, зокрема, праці, побуті, способі життя як окремої особи, так і всього суспільства. Вона має вплив на характер поведінки, стиль і форми спілкування людей, їх свідомість, духовні потреби, ціннісні орієнтації. У сучасному вивченні культури є три основних аспекти, що характеризують її сутність, а саме: сукупність матеріальних і духовних цінностей, вироблених людством; специфічний спосіб людської діяльності; процес творчої самореалізації особистості.

Поступово культура набуває поширення у таких сферах людської діяльності, як навчання та виховання, на передній план виступають проблеми гуманітарної освіти, її змісту,

методів і принципів організації. До їх числа можна віднести і проблему формування культурологічної компетентності учнів основної школи на уроках української літератури.

У методологічному й теоретичному планах питання культури розглядались у працях зарубіжних і вітчизняних авторів: К. Юнга, О. Шпенглера, К. Хорні, С. Іконнікової, М. Кагана, В. Біблера, І. Зязюна, О. Савченко, В. Зінченко та ін. Узагальнюючи думку дослідників, зазначимо, що культурно-гуманістичні функції освіти передбачають розвиток духовних сил, здібностей і вмінь, які допомагають людині переборювати життєві труднощі; формування моральної відповідальності; забезпечення можливостей для особистого й професійного зростання; створення умов для розвитку творчої діяльності та розкриття духовних рис особистості.

У психолого-педагогічних дослідженнях (Є. Бондарєвська, Л. Виготський, П. Гальперін, А. Запорожець, О. Леонтєв, Б. Лихачов, В. Слассьонін, О. Рудницька та ін.) культура розглядається з позицій особистісного і діяльнісного підходів як внутрішнє джерело психічної активності та загального розвитку дитини. Взаємодія дитини і культури, на думку Л. Виготського, має двосторонній характер: з одного боку, в процесі свого розвитку дитина осягає культурні цінності, вони "вростають" у її психіку, з іншого — відбувається "вростання" самої дитини в культуру.

На думку В. Слассьоніна, засвоєння особистістю культурних цінностей передбачає засвоєння нею способів творчої діяльності [14]. Виховання людини культури, як мета особистісно орієнтованого навчання, — зазначає Є. Бондарєвська, — може бути реалізовано лише за допомогою культурологічної освіти, в якій слова, мова, думки про культуру втілюються в науково організовану систему і забезпечують умови для становлення культури як суб'єкта діяльності [5].

Отже, культурні цінності, накопичені людством, передають досвід, який стає надбанням особистості у процесі творчого їх засвоєння. Прилучаючись до них, дитина інтеріоризує (інтеріоризація — англ. interiorisation — присвоєння цінностей, їх вростання в особистість) цінності у своїй свідомості, що, своєю чергою, впливає на взаємодію з навколишнім світом, на характер думок, почуттів, стосунків і передбачень, спрямування особистості.

Культурологічний напрям освіти в Україні закріплений у загальних педагогічних цілях освітнього стандарту: формування громадянина України, підготовленого до життя у сучасному суспільстві, здатного навчатися впродовж життя, оперувати й управляти інформацією, усвідомлювати свою роль у державі і світі, ефективно взаємодіяти з людьми, нести відповідальність за свої вчинки, досягати творчої самореалізації тощо. Особливо актуальною є проблема формування загальної культури людини, її моральних орієнтацій і цінностей.

Культурологія серед гуманітарних наук як спеціальна галузь знання виокремилась у середині ХХ ст. З'ясування ролі й місця культури на різних етапах розвитку людства привертало увагу багатьох дослідників і суспільних діячів. Автором ідеї проголошення культурології став Л. Уайт, який уперше виділив культурологію як самостійну науку у комплексі суспільних наук. Значний внесок у дослідження проблеми культурологічного підходу в освіті зробили такі відомі філософи та психологи, як М. Бахтін (ідея діалогу культури), В. Біблер (культура як діалог), Л. Віготський (культурно-історичний підхід до розвитку особистості), Г. Батіщев, М. Мамардашвілі (уявлення про культурне поле особистості) та інші.

В основу сучасних культуровідповідних освітніх концепцій і культурологічних підходів до викладання навчальних предметів покладене усвідомлення єдності літератури, культури і суспільства, новий погляд на роль соціуму у становленні культурної особистості. Культуру ми розглядаємо як результат історичного розвитку суспільства, особливу реальність, яку учні можуть відкривати для себе, пізнавати, вивчати та виявляти її закономірності. Художні твори на уроках української літератури розглядаються як частина культури, а навчальний процес — як перетворення досягнень культури в набуток кожної особистості.

Актуальний сьогодні компетентнісний підхід в освіті встановлює новий тип освітніх результатів (компетентностей), які орієнтовані на здатність і готовність особистості до розв'язання різних завдань, до активної діяльності.

Під *компетентністю* (з лат. *competentis* — здібний) розуміємо "поінформованість, обізнаність" або "оволодіння компетенцією", тобто повноваженнями, правами. Вже у самому визначенні поняття закладена двоїстість: з одного боку, готовність, здатність і бажання суб'єкта діяти, з іншого — його обізнаність, поінформованість з певної проблеми. Інша складова поняття "культурологічна компетентність" — *культурологічна* — це похідне слово від "культурологія".

Культурологічна компетентність у педагогічній теорії визначається як здатність особистості орієнтуватись у питаннях культури як феномена, сформованість умінь вписувати явища в її контекст, визначати взаємозв'язок між різними галузями культури і відтворювати зразки тієї чи іншої епохи безпосередньо в творчій діяльності [6]. Поняття "культурологічна компетентність" розглядається нами як інтегрована якість особистості, що проявляється в прагненні реалізувати свій потенціал, який ґрунтується на знаннях, умінях, предметних навичках, способах мислення, цінностях, позитивних схильностях, інтересах і прагненнях. Як відомо, літературні твори містять у собі певний культурний компонент, що дає змогу залучати учнів до матеріальних і духовних цінностей вітчизняної та світової культури. В учнів з'являється потреба сприймати культуру, знаходити у художніх творах моральну основу, і, що важливо, формуються особистісні риси, що дозволяють:

- відчувати себе об'єктом і суб'єктом культурно-історичного процесу;
- розуміти закономірності розвитку культури як процесу створення, збереження і трансляції цінностей;
- мати знання в галузі мистецтва;
- розбиратися в традиціях, реаліях, звичаях, духовних цінностях свого народу та інших народів світу;
- вміти спілкуватися в сучасному світі, оперуючи культурними компонентами.

Отже, під "культурологічною компетентністю" слід розуміти сукупність особистісних характеристик, структуру яких можна розподілити на два компоненти: понятійний і

діяльнісний. *Понятійний* компонент характеризується наявністю філософських, культурологічних, історико-культурних й естетичних знань, які в поєднанні з літературознавчими необхідні для аналізу художнього твору в контексті культури, передбачає прилучення до культури як передачі цінностей засобами переживання під час духовного спілкування. *Діяльнісний* компонент визначається творчим потенціалом культури, що стимулює міру активності учнів. Ці процеси визначають специфіку літературно-культурологічного розвитку за такими показниками: узагальнення й систематизація художніх вражень та історико-культурних знань на рівні порівняння, зіставлення, асоціації; різні способи діалогічного спілкування з ціннісно-культурним змістом художнього твору; індивідуальна своєрідність художніх оцінок, інтерпретацій.

Відповідаючи на виклики часу, сучасна методика також почала рухатись у цьому напрямі. Відомі педагоги Ш. Амонішвілі, В. Загв'язинський одним із найважливіших критеріїв стратегії сучасної освіти визначають її культурно-орієнтований зміст. Умови реалізації культурологічного підходу під час викладання літератури розглядалися у працях В. Доманського, Л. Крилової, І. Сосновської та ін. В. Доманський зазначає, що рецепієнт осягає культурні цінності та виступає їх "транслятором". Учений у ході культурологічного аналізу художнього тексту розглянув внутрішньотекстові зв'язки літератури й мистецтва на конкретних прикладах. В. Доманський, аналізуючи художній текст як текст культури, який звернений до різних видів мистецтва, підкреслює, що письменник, змальовуючи зорові відчуття, створює іконописні образи, спираючись на асоціації, контекст, слова-символи, переносне значення слів. Слово, таким чином, у художньому образі виступає умовним знаком предметів і понять, тоді як в образотворчому мистецтві художник передає зримі подібності зображених предметів за допомогою фарб, ліній, відтінків, кольору [8; с.158].

Л. Крилова, досліджуючи культурологічний аспект викладання літератури в школі, вбачає основне її призначення як навчального предмета в гуманізації картини світу, тлумаченні системи цінностей культури, що складає основу для формування ціннісних орієнтацій учнів. Особливу увагу вчена приділяє відокремленню національно-культурного компонента й ціннісного засвоєння учнями національної картини світу на уроках літератури. Ключові образи (земля, природа, поле, річка, степ, рівнина, будинок, сім'я), морально-духовні категорії (віра, правда, добро, милосердя, любов, великодушність, совість, обов'язок, пам'ять роду) — предмети понятійного засвоєння під час аналізу літературних творів на уроках літератури в основній школі [11].

Вітчизняний методист О. Куцевол підкреслює, що "осмислити конкретний літературний твір можна, лише осмисливши його у контексті культурної епохи, у яку він народився, та зрозумівши тип художньої свідомості, що в ньому відбилась... Відтак мета уроку: показати учням, що літературний твір — це явище культури на певному етапі її розвитку, що у ньому органічно поєднується багатовіковий досвід людства з особливостями творчої індивідуальної манери письменника, його особистим поглядом на висвітлювані проблеми" [12, с.54].

Аналіз сучасного стану проблеми культурологічного підходу до вивчення української літератури дозволив також визначити його потенціальні можливості, закладені в змісті Державного стандарту літературної освіти базової та повної середньої школи, програмі та підручниках з української літератури [7].

Серед них:

— оволодіння системою знань і уявлень про рідну літературу як вид мистецтва;

— удосконалення вмінь аналізувати й інтерпретувати художні твори в різних аспектах (аксіологічному, історичному, культурологічному, екзистенційному тощо);

— виховання в учнів засобами художньої літератури любові і поваги до традицій свого народу, толерантного ставлення до культурних традицій інших народів;

— розвиток пізнавальних інтересів і літературно-творчих здібностей, образного мислення;

— підвищення загальнокультурного рівня учнів, розкриття засобами літератури національних і загальнолюдських цінностей.

Досягнення вищезазначених цілей забезпечує набуття учнями таких компетентностей: *культурологічна компетентність* (емоційне сприйняття і глибоке осмислення художніх творів, сформованість духовних і моральних цінностей); *ціннісно-світоглядна компетентність* (сформованість гуманістичного бачення світогляду); *читацька компетентність* (здатність до творчого читання й осмислення літературного твору на особистісному рівні, вміння робити узагальнення на літературно-художньому матеріалі; зіставляти літературні твори різних епох; здатність вступати в діалог з епохою і культурою, що втілені у творах).

Уроки української літератури займають особливе місце серед традиційних шкільних навчальних дисциплін, які відіграють важливу роль у формуванні свідомості учнів, їхнього "вживання" в культуру, збагачення життєвого досвіду, розвивають естетичний смак і критичне мислення. *В основній школі формується уявлення про специфіку літератури як мистецтва слова, забезпечується розвиток читацьких умінь, здатність спілкуватися з художнім світом різножанрових творів.*

Досвід прочитання художнього твору в контексті культури — це досвід емоційно-ціннісного проживання й ціннісного ставлення. Сприймаючи культуру в її художньому втіленні, учень удосконалює свій світогляд, життєві настанови, ціннісні орієнтації, а через них — цілі в житті, поведінку, вчинки та ін. У процесі культурологічного підходу встановлюється зв'язок між типом культури і способом мислення, особливістю сприйняття навколишнього світу. Художні твори живуть у свідомості учнів у вигляді концепцій, уявлень образів, емоційних реакцій, асоціацій, переживань, роздумів, які породжує літературний текст.

Вивчення української літератури в основній школі побудовано за проблемно-тематичним і жанровим принципами. Навчальний матеріал структурований на основі наскрізних культурологічних тем, в яких закладена проблема становлення внутрішнього світу людини. Аналізуючи духовні, моральні проблеми людей різних культурно-історичних епох, підліток починає інакше сприймати свій внутрішній світ.

Вибір нами основної школи обумовлений передусім домінуванням образного мислення й високої емоційної чуйності, яка властива для віку молодших підлітків, особливо для учнів 5—7 класів. Спинимось на цьому детальніше. Літературний матеріал (наскрізні культурологічні теми) для 5—7 класів тематично розподіляється таким чином [13].

П'ятикласники засвоюють слов'янську міфологію, народні перекази та легенди; різні жанри фольклору, серед яких основне місце займає казка; ознайомлюються з історичним минулим свого народу тощо. Отже, вони долучаються до традиційних цінностей, норм і звичаїв національної культури та культури інших народів. У 5-у класі здійснюється перехід від початкової літературної освіти (уроки читання в початковій школі) до систематичного

курсу літератури. Учні 5-го класу вже мають певний читацький досвід, оскільки вони читали й обговорювали фольклорні та літературні твори. Уявлення про літературу як мистецтво слова формуються у них на основі набутого читацького досвіду й новому літературному матеріалі. Основна увага на уроках української літератури в 5-у класі приділяється специфічним ознакам художнього тексту, виявленню видів художніх образів та засобів їх створення.

У 6-у класі учні дізнаються про рукописні книги часів Київської Русі, засвоюють календарно-обрядову поезію, відкривають художній світ творів про пригоди і романтику, вчать розуміти народну мудрість, закладену у гуморесках і співомовках. Уявлення шестикласників про мистецтво слова збагачується шляхом звернення до образу літературного персонажа й аналізу засобів його створення в творах різних жанрів та епох. Учні вчать виявляти риси національного характеру у фольклорних героїв і давньої літератури, визначати функції персонажів у конфлікті й сюжеті твору, зіставляти їхні ідейно-моральні позиції, позиції героя і автора, позицію героя і власну позицію.

У 7-у класі відбувається знайомство учнів з соціально-побутовими піснями й коломийками, історичною повістю про минулі часи тощо. У центрі уваги — вивчення літературного героя, з'ясування учнями авторської позиції, аналіз поведінки людей у різні культурно-історичні епохи. Культурні компоненти, що розглядаються у контексті аналізу творів, забезпечують естетичне, світоглядне, ціннісне сприйняття зображеного письменником.

Аналіз науково-педагогічної літератури й педагогічного досвіду вчителів-словесників надав нам можливість виокремити основні напрями для формування культурологічної компетентності під час вивчення літературних творів на уроках української літератури в основній школі:

— включення історичного та культурного контексту під час вивчення літературного твору;

— організація діалогової діяльності учнів (діалог читача з художнім текстом, діалог між учителем та учнем, діалог між учнями, діалог тексту з його епохою, діалог літературного твору зі світовим мистецтвом тощо).

Формування культурологічної компетентності під час вивчення літературних творів в основній школі передбачає практичну реалізацію *діалогічної діяльності учнів*. Діалог як форма життя в сучасному світі має стати основним психологічним та етико-культурним принципом вивчення літератури в загальноосвітній школі. Діалогічність є показником якості культурного існування людини: "Бути означає спілкуватися діалогічно" [1, с.294]. Діалог культур передбачає виявлення типологічних подібностей, які одночасно або в різні періоди виникали у різних країнах за аналогічних соціальних умов і знайшли відгук у творах мистецтва. Урок-діалог на засадах культурологічного підходу до вивчення української літератури спонукає учнів до особистого відкриття. А звідси лише один крок до зіставлення культури різних народів, епох. Діалогічний метод дає розуміння того, що художній текст — це не відображення реального світу, а окремий світ, який живе і розвивається за своїми власними законами.

Діалог читача з літературним твором відбувається під час прочитання твору і проектується в широкую панораму культурно-історичного процесу як діалог культур, суб'єктами-учасниками якого виступають, як зазначає вчена Є. Більченко, "традиція, носієм якої є "читач", і традиція, яку репрезентує "автор" [4, с.10]. Під час аналізу літературного твору читач має відновити діалог тексту з його епохою, а задля цього потрібно актуалізувати знання з курсу історії України або всесвітньої історії про суспільні процеси та історичні події певної доби.

Діалог літературного твору зі світовим мистецтвом передбачає використання певних засобів навчання. Це можуть бути репродукції картин, фото архітектурних пам'яток, відео- або аудіозаписи музичних творів, перегляд театральних постановок і кінофільмів. Тому в шкільній практиці, враховуючи вікові особливості учнів, інтереси яких передусім зосереджені на сюжеті і героях літературних творів, доцільно увиразнювати для кожного конкретного літературного твору актуальні для нього культурологічно-контекстні зв'язки.

Художній твір завжди зумовлений певним історико-культурним контекстом і тим, що автор звертається не до читача XXI ст., а насамперед до свого сучасника, який добре розумів його художню мову, поділяв уявлення митця про світ, природу, призначення поета і поезії. Складність полягає й у тому, що з кожним роком зростає віддаленість художніх творів, написаних у минулому, тобто, маємо так звані "конфлікти часу", коли виникають труднощі у сприйнятті реалій, звичаїв, багатьох інших ключових понять певної культурно-історичної свідомості.

Реалізація ідей діалогу культур в основній школі здійснюватиметься методом інтегративного підходу до навчання. Поняття "інтеграція" (лат. integer — цілий) має як загальний, широкий зміст, так і спеціалізований вузький підхід. Філософський енциклопедичний словник [16, с.215] визначає "інтеграцію" як "відновлення, поповнення, доповнення" та інтерпретує як одну зі сторін процесу розвитку, пов'язану з об'єднанням у ціле раніше розрізнених та ізольованих частин і елементів.

Етапи уроку літератури, на якому вивчається художній твір на засадах культурологічного підходу, передбачають: 1) занурення у культурну епоху, її особливості; 2) підготовку культурологічних коментарів, що сприяють опануванню змісту літературного твору. Запропоновані художні твори, передбачені навчальною програмою з української літератури для учнів 5—9 класів, а також вдало підібраний учителем методичний апарат дасть змогу збагатити знання історико-культурного змісту за такими напрямками:

- 1) місце літературного твору в історії національної і світової культури;
- 2) зображення в художньому творі культурних традицій народу;
- 3) відтворення в літературному творі культури різних епох.

Реалізація культурологічного підходу на уроках української літератури в основній школі сприятиме формуванню в учнів таких умінь: знаходити в літературному творі відображення народних традицій, звичаїв та обрядів; характеризувати історико-культурні факти, зображені в художніх творах; аналізувати проблеми, властиві певній історичній добі, образи, змальовані в творах; порівнювати літературні твори різних народів; застосовувати історичні та культурознавчі коментарі під час аналізу творів; знаходити та використовувати різні джерела інформації (довідникова література, засоби масової інформації, музеї, бібліотека).

Механізм формування культурологічної компетентності на уроках української літератури в 5—7 класах з метою оволодіння змістом художніх творів передбачає такі

види діяльності: усвідомлене, творче читання літературних творів різних жанрів; виразне читання художнього тексту; різні види переказу (докладний, стислий, вибірковий, коментований, творчий); відповіді на питання, які розкривають знання й розуміння літературного тексту; складання плану; творчі роботи за художніми творами й на основі життєвих вражень; пошук інформації, вміння працювати з додатковими джерелами.

Отже, уроки формування культурологічної компетентності потребують перегляду методики організації уроків української літератури, апробування й включення до їх структури нових прийомів і форм роботи, які відповідають новому "діалого-культурологічному підходу" [3].

Література

1. Бахтин М.М. Проблемы поэтики Достоевского. — М.: Сов. Россия, 1979. — 320 с.
2. Библер В.А. Основы программы / Школа диалога культур. — Кемерово: "Алеф" Гуманитарный центр, 1993. — 416 с.
3. Більченко Євгенія. Педагогіка як форма буття культури: перспективи діалогу педагогічної та культурологічної парадигми / Шлях освіти. — 2006. — № 3. — С.2—5.
4. Більченко Євгенія. Проблема тексту культури в змісті освіти / Шлях освіти. 2007. — № 3. — С.8—12.
5. Бондаревская Е.В. Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания. — Ростов -на -Дону, 1999. — 560 с.
6. Боровик М.Г. Системно-культурологические основы изучения гуманитарных предметов в школе: автореф. дисс. ...канд. пед. наук. — СПб., 1997. — 19 с.
7. Державний стандарт базової і повної середньої освіти. — [Чинний від 2004-14-01]. — К.: КНТ, 2004. — 88 с.
8. Доманский В.А. Литература и культура: Культурологический подход к изучению словесности в школе: Учебное пособие. — М.: Флинта: Наука, 2002. — 368 с.
9. Каган М.С. Философия культуры. Становление и развитие / М.С. Каган. — Спб.: Лань, 1998. — 434 с.
10. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека освітньої політики / За загальною редакцією О.В. Овчарук. — К.: "КІС", 2004.
11. Крылова Л.А. Культурологический аспект преподавания литературы в школе. — Петропавловск, 1999. — 266 с.
12. Куцевол О.М. Сучасні типи уроків зарубіжної літератури // Всесвітня література та культура в середніх навчальних закладах України. — 2001. — № 2. — С. 52—55.
13. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Українська література. 5—12 класи /За заг. ред. Р.В. Мовчан. — К.: ВТА "Перун", 2005. — 201 с.
14. Сластенин В.А. Педагогика: инновационная деятельность / В.С. Сластенин, Л.С. Подымова. — М.: Магистр, 1997. — 224с.
15. Сосновская И.В. Литературное развитие учащихся 5—8 классов в процессе анализа художественного произведения: дисс. ...д-ра пед. наук. — М., 2004. — 510 с.
16. Философский энциклопедический словарь / Редкол.: С.С. Аверинцев, Э.А. Араб-Оглы, Л.Ф. Ильичев и др. — 2-е изд. — М.: Сов. энциклопедия, 1989. — 815 с.
17. Щуркова Н.Е. Культура современного урока. — М.: Пед. об-во России, 2000. — 112 с.

В. Братко. Формирование культурологической компетентности на уроках литературы

В статье анализируется понятие "культурологическая компетентность" и пути ее формирования на уроках украинской литературы в основной школе.

Ключевые слова: культура, культурология, культурологическая компетентность, основная школа, культурологический подход, интеграция, интегративный.

V. Bratko. Formation of the cultural competence on the lessons Literature in main school

The article deals with analysis of the "cultural competence" and course of the formation competence on the lessons Literature

Key words: culture, culture studies, cultural competence, main school, cultural approach, integration, integrative.

Учитель, яким ми пишаємося

Висока ерудиція, багатство досвіду, доброта і вимогливість — усе це поєдналося в особі вчительки української мови і літератури Білилівської гімназії Ружинського району Житомирської області **Слюсар Раїси Анатоліївни**.

За плечима Раїси Анатоліївни понад 30 років сумлінної праці в школі. Усі свої творчі сили вона віддає дітям. Учителька переконана, що на уроці діти мають не тільки глибоко сприймати прочитане, а й роздумувати над текстом, спираючись на власні життєві враження й отримані знання, грамотно висловлювати свої думки. Творча атмосфера, яка панує на уроках Раїси Анатоліївни, сприяє ефективному засвоєнню матеріалу і зацікавленню предметом. Вона — той педагог, що надихає своїх учнів. Вона гармонійно поєднує в собі набутий талант учителя і природний талант щирої, доброї, турботливої людини.

Раїса Анатоліївна піклується про своїх учнів, вболіває за них, тривожиться, якими вони виростуть, чи будуть розумними і порядними людьми, чи зуміють знайти себе у сучасному складному житті, чи візьмуть із собою у широкий світ улюблені книжки.

Діти завжди з нетерпінням чекають її уроків, а вона вірить, що її учні — найкращі, найталановитіші у всьому світі. Вони співтворці уроку, разом вчаться проникати в глибини художнього твору, аналізувати його, дискутувати, толерантно ставитися до думок своїх товаришів. Вони — переможці та призери олімпіад і конкурсів. Вони — її перші помічники у всіх починаннях.

Бажаю Раїсі Анатоліївни зберегти світло любові до літератури, до дітей, до творчості. Нехай у її житті буде і піднесення, і визнання.

Василь Ямковий,
директор Білилівської гімназії
Житомирська обл.

Пишу про Раїсу Анатоліївну Слюсар з Білилівки — вчительку української мови і літератури, висококласного педагога і чудову людину — добру, порядну, життєрадісну. Протягом 30-літньої діяльності вона випустила зі школи не одне покоління з міцною базою знань.

Раїса Анатоліївна навчила нас любити свою мову і культуру, образно мислити, грамотно писати і розмовляти, вільно висловлювати думки і писати вірші. Скільки творів, переказів, новел ми написали, скільки віршів вивчали, тренуючи пам'ять, скільки чернеток списали, намагаючись віршувати самі. В міру вимоглива і принципова, однак завжди лояльна і тактовна, Раїса Анатоліївна практично до 11 класу зверталася до нас протяжним і по-материнськи теплим "діти", і це ніколи не ображало.

Тільки з нашого класу у вищі навчальні заклади вступила більша частина випускників, а основа основ при

вступі — мова, грамотність, "лакмусовий папірець" якої — диктант на вступних іспитах.

Переконана: завдячуючи Раїсі Анатоліївни стала журналістом і я, випускниця Житомирського педінституту. Адже у журналістиці так багато спільного з тим, що ми робили на уроках мови і літератури!

Я нарешті озвучу комплімент, який багато років тому почула від викладачів української мови та літератури педагогічного інституту. Вони сказали мені: "Мабуть, у школі вас готували дуже серйозні і висококваліфіковані фахівці". Цей комплімент вам, Раїсо Анатоліївно!

Наша вчителька і досі дотримується таких правил: "Кожен учень — особистість. Вір у нього"; "Умій бути другом. Спілкуйся з учнем як з рівним"; "Не тамай зла. Поспішай творити добро".

Знаю, у Раїси Анатоліївни в кожному класі були і нині є "фанати", які поважають її як педагога і як людину, вітають зі святами і присвячують вірші.

Наша вчителька і сама віршує.

*Щаслива та мати, що має дитину,
Нехай небагато, нехай хоч єдину.
Кровиночці милій вона заспіває,
І ніжно руками її приласкає.*

*... Для вас би сонце прихилила,
І все на світі я змогла б,
Аби жилося вам щасливо,
І не було ніколи зла...*

*Процвітай же завжди, моя школо,
Як весною квіти у гаю.
А про тебе я дбатиму завжди,
Дорогу alma mater мою.*

Анна Липська,
випускниця 1996 року
Білилівської середньої школи
Житомирська обл.

Раїса Анатоліївна Слюсар... Мабуть, для кожного, хто її знає, вона є і залишиться добрим другом, гарним учителем і мудрим наставником.

"За багато років педагогічної діяльності я не розчарувалася в професії вчителя, бо завжди є діти, які тебе чують і хочуть вчитися", — любить повторювати педагог. Вона ніколи не примушує навчатися. Лише запевняє, що це потрібно не їй, а нам.

Педагогічне кредо Раїси Анатоліївни схоже на кредо художника чи поета: "Твори, вигадуй, практикуй". Вона задіяна у всьому. Відкриті уроки, літературні вечори, свята, конкурси, вікторини — все це її стихія.

Дорога Раїсо Анатоліївно! Я безмірно вдячна Вам за те, що Ви не поділяєте учнів на кращих і гірших. За те, що у Вас завжди знайдеться порада, добре слово для кожного у складних ситуаціях. Я захоплююся Вашою справедливістю. Ви постійно вдосконалюєте наші знання, прагнете, щоб ми були справжніми осо-

бистостями. Ви — найкращий класний керівник, адже Ви — наш наставник, наш друг і порадник. Ви — справжній мовник, Ви — чудовий вчитель, Ви — взірець для своїх учнів! Ви довели, що сільський вчитель може дати якісну освіту, яка стане запорукою подальшого успіху для білорівських школярів. І я можу впевнено сказати від усіх, хто Вас знає, що Ви — Людина з великої літери.

Я просто одна із Ваших учениць, і для мене велика честь писати про Вас від імені учнів нашої школи. Ми всі бажаємо Вам міцного здоров'я, сімейного затишку, успіхів у всіх починаннях, професійного зростання, гідних та вдячних учнів.

Ми пишаємося Вами!

Діана Бойко,
учениця 11 класу Білорівської гімназії
Житомирської обл.

Література рідного краю

"Посол божественного слова"

Сонети Івана Редчиця

Раїса Слюсар,
вчитель української мови і літератури
Білорівської гімназії
Житомирська обл.

Тема: зацікавити учнів особистістю Івана Редчиця як людини і поета; удосконалювати навички виразного читання; розвивати творчі здібності, естетичні і художні смаки учнів, логічне мислення; виробляти вміння вирізняти, цінувати справжню поезію; виховувати любов і пошану до рідного краю, батьківщини, родини, природи, почуття гордості за своїх земляків; формувати комунікативну та інформаційну компетентності.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Форма уроку: інтерактивний урок-дослідження.

Обладнання: портрет Івана Редчиця, виставка його творів, схема аналізу ліричного твору, словничок музичних термінів, анкета самооцінювальної діяльності учня на уроці.

Творчі групи: "біографи", "читці-декламатори", "юні поети", "довідкове бюро", "пошуковці".

Випереджальні завдання для творчих груп: зібрати, опрацювати матеріали про життя і творчість І.Редчиця, визначити твори для аналізу, повторити відомості з теорії літератури про сонет, віршові розміри, художні особливості твору.

Очікувані результати: після уроку учні зможуть визначити особливості поетичного стилю І.Редчиця, навчатися осмислювати і цінувати справжню поезію.

Хід уроку

I. Актуалізація навчальної діяльності учнів

Вчитель. Сьогоднішній урок — особливий. Ми говоритимемо про чарівну силу слова.

Слова, слова ... Вони в собі всі різні:

Тривожні й тихі, радісні й сумні.

Є терпеливі, є жорстокі й грізні,

Лукаві й чесні, мудрі і сумні.

(Учень читає 8 сонет І. Редчиця)

Вчитель. Які почуття викликав у вас цей сонет? Чи знаєте ви автора твору? Хто він?

Учні.

— Вірш написано людиною, яка вимоглива до свого слова.

— Поет любить свій край, його природу.

— Автор вірша пов'язаний з музикою.

Вчитель. Так, рідна земля й природа завжди були джерелом натхнення цього поета. Його ім'я — Іван Юхимович Редчиць.

II. Оголошення теми і мети уроку

Вчитель. Діти, ви попередньо читали вірші нашого поета-земляка І.Редчиця. Які слова із його поезій ми можемо взяти за епіграф до сьогоднішнього уроку?

Учні називають варіанти. Один із них може бути такий:

О доле, доле, не зважай на втому,

І клич усіх мандрівників додому,

І кожен хай несе свій власний хрест.

Як хтось впаде, то підстели солому,

І покажи дорослому й малому —

Пасажі світла і двокрилий жест.

III. Сприйняття і засвоєння нового матеріалу

Звіт творчих груп.

Вчитель. А зараз час познайомитись із автором поезій і відкрити для себе дивовижний світ його сонетів.

Повідомлення групи учнів - "біографів".

Перший "біограф". Іван Юхимович Редчиць (11 травня 1949 р., село Редчиці) — український поет, хормейстер, педагог, член Національної спілки письменників України.

Біографічні дані

Навчався в Овруцькій середній школі № 1 імені Яна Налепки. Закінчив Житомирське музичне училище імені Віктора Косенка та Київський державний інститут

культури (нині — університет культури і мистецтв). Упродовж багатьох літ викладав хорові дисципліни у Житомирському училищі культури і мистецтв імені Івана Огієнка. Був організатором, художнім керівником і диригентом багатьох самодіяльних художніх колективів.

Другий "біограф". Творча праця

Друкується з 1971 року. Автор поетичних книжок: "Сонети чорного сонця" (1996 р.), "Серце невмирущої кобзи" (1997 р.), "Veritas in profundo" (1998 р.), "У вогні любові", "Олива радості" (1999 р.), "Древлянський князь" (2000 р.), "У царстві світла", "Ім'ям Твоїм освячуюсь" (2003 р.), "Lux veritatis" (2005 р.). Його вірші друкуються в обласних і українських видавництвах, збірниках "Поезія-84", "Поезія-86", "Поезія-88", "Поезія-91" та інших.

Третій "біограф". Михайло Севрук, однокласник майбутнього поета, згадує:

— Поезія, та і сама творчість Івана Редчиця, має досить глибокі корені. Він виходець із Поліського регіону, давньої землі древлян. Саме за княжої доби місто Овруч (давня назва Вручей) мало велике значення у Київській Русі як ремісничий центр. Пісенність та барвистість віршів Івана Редчиця нагадують Полісся з його голубими водами рік і озер та красою мальовничих лісів. Його в чомусь можна назвати продовжувачем традицій Лесі Українки. Поет займає досить виразну громадянську позицію. Його хвилює сучасний стан мови в Україні, преси та видавничої справи. Йому болить душа за стан моралі в суспільстві, релігії та й самої державності. Він, як це личить громадянину, уболіває за все усім серцем.

Згадувати про молоді студентські роки — то повертатися до перших самостійних життєвих кроків, однокурсників, друзів молодості, педагогів. Звичайно, всі люди, з якими ми мали нагоду зустрітися у житті, залишили по собі значні спомини та зафіксувалися у нашій свідомості на все життя.

Серед однокурсників та студентів, котрі проживали в гуртожитку музичного училища ім. В.С. Косенка, Іван вирізнявся скромністю, від природи мав досить сильний фізичний та енергетичний потенціал. До навчання ставився з відповідальністю та завзятістю, а за товстими лінзами окулярів ховав пильні та розважливі очі. На вітер слів не кидав і справляв враження мислячої людини. Нас об'єднувало одне покликання — музика.

З роками дізнався, що Іван серйозно займається поезією та друкується у літературних часописах. Видав декілька самостійних збірок та став членом Спілки письменників України. Я і не здивувався, бо завжди вірив у Івана і надіявся, що він колись вийде на орбіту відомих людей. Адже на пустому місці нічого не з'являється. Той юнак із Овруча був особливий...

Вчитель. Іван Юхимович вже не один рік радує нас своїми творами. Тож нехай творчість поета Поліського краю ще довго тішить наші серця мелодійними римами світояних віршів. Справжній поет — це дар Божий, а вже потім копітка праця. Іван Редчиць — обдарована, талановита людина, але найкраще про нього скаже сама поезія.

Слово "читцям-декламаторам" (учні читають 2—3 сонети на вибір).

Бесіда на сприйняття сонетів І. Редчиця.

- Про що йдеться у сонетах І. Редчиця?
- Які проблеми порушує поет?
- Чи сподобалися вам сонети І. Редчиця?

— Які рядки його поезій особливо зворушили вас? Чому?

Завдання класу: визначити, про що пише у своїх сонетах поет. Учні записують у зошити тематику порушених проблем:

- людина — володар навколишнього середовища;
- людина і природа — нероздільні;
- роль пісні у житті людини;
- плінність життя;
- пісня волі вічна і жива;
- у добрих душ — світла путь;
- зерно, як слово — живе і нетлінне;
- збереження народних традицій;
- завдання поета і поезії;
- поет — посол божественного Слова.

Словникова робота.

Група "довідкове бюро" пояснює лексичне значення слів: *меса, ество, пасаж, литаври, рать* (заст.), *палімпсест*.

Меса (з франц.) — 1. католицька церковна відправа; 2. хоровий багатоголосий циклічний твір, написаний на текст літургії; 3. середньовічна назва ярмарку в Німеччині.

Ество (заст.) — сутність, існування.

Пасаж (з франц.) — 1. окреме місце в тексті книги; 2. несподівана пригода, певний збіг обставин.

Палімпсест — пам'ятка давньої писемності — пергамент, з якого стертий первинний текст і написаний новий, крізь який інколи проступає старий.

Рать (заст.) — військо.

Вчитель. Ви, мабуть, помітили, що у віршах І. Редчиця багато музичних термінів. Чим ви можете це пояснити?

(Автор має музичну освіту, працював диригентом, хормейстером. *Життя наше — як музика.*)

Робота з таблицею "Музичні терміни у сонетах І. Редчиця" (додаток № 1).

Вчитель. Читаючи вінок сонетів І. Редчиця, слід звернути увагу на посвяту поезій.

Слово групі "довідкове бюро".

Перший учень коротко розповідає про Дмитра Павличка, читає його сонети.

Другий учень надає відомості з теорії літератури про сонет (додаток № 2).

Учні записують визначення у зошити.

Вчитель. А зараз за схемою проаналізуємо один із сонетів І. Редчиця (схема аналізу ліричного твору — додаток № 3).

Завдання для учнів:

- визначити віршовий розмір сонетів (п'ятистопний ямб);
- риму (чергуються чоловіча і жіноча рими; римування суміжне і кільцеве);
- особливості побудови сонетів І. Редчиця (кожен останній рядок попереднього сонета є першим рядком наступного, а 15 сонет складається із перших рядків попередніх 14 сонетів. Це вдається не кожному).

Працюючи над художніми особливостями сонетів, клас ділимо на три групи, кожна з яких отримує завдання.

- 1 група — вписати епітети з обраних сонетів.
- 2 група — вписати метафори.
- 3 група — записати у зошити рядки сонетів, які могли б стати афоризмами.

Зразок виконання завдань.

1— зеленокосі весни, органі меси, сонячний оркестр;
2— ліси, розбуджені досвітньою зорею, золотів серцем, схопився вітер за шовкову гриву;

3— мов журавлі, мої літа минули в душі кружляють;
я полюбив за пісню волі світ; пісня волі вічна і жива; з добрих душ — і світла, й добра путь, зерно, як слово, — і живе, й нетлінне.

Вчитель. Запам'ятайте, діти, ці афоризми поета. Візьміть їх з собою в життя.

А зараз пропоную кожному оцінити свою роботу на уроці.

Див. анкету самооцінювання діяльності учня на уроці (*додаток № 4*).

Підсумок уроку. Рефлексія.

Вчитель. Настав час збирати врожай наших досягнень на уроці.

Подумайте і дайте відповіді на запитання:

— Як ви вважаєте, чи виконали ми ті завдання, що поставили на початку уроку?

— Що допомогло нам опанувати складний матеріал?

— Чи досягли ми очікуваних результатів?

— Що нового відкрили для себе?

— Чим збагатились?

(*Відповіді учнів.*)

Вчитель. Наш урок — це урок-відкриття. Сподіваюсь, що ви перейнялися думками поета, відчули його захоплення природою рідного краю, що бринить у кожному сонеті нашого земляка.

Оцінювання роботи учнів.

Закріплення і узагальнення вивченого.

Метод ПРЕС

Запис на дошці продовжити:

Я можу ...

Я вмію ...

Я знаю ...

Вчитель. Складно оцінити всю поезію І. Редчиця, але з почутого можемо зробити висновок: із маленького завжди починається велике; кожен мистецький твір сам по собі невичерпний, тому про нього завжди є що сказати.

Минуще все. Лиш слово не минає. Воно змушує замислитись над багатьма проблемами, вчинками, висновками. Таким є мудре Слово нашого поета-земляка.

Домашнє завдання.

Вивчити напам'ять один із сонетів І. Редчиця.

Додаток № 1

Словник деяких музичних термінів

Диригент (з франц.) — особа, яка керує колективним виконанням музичного твору і дає власне трактування творів.

Симфонія (з грец.) — великий музичний твір для оркестру з однієї або кількох частин, які вирізняються характером музики і темпом. Переносне значення — гармонійне сполучення різноманітних звуків, кольорів, тонів тощо.

Ноктюрн (з франц.) — невелика музична п'єса наспівного, ліричного характеру, певним чином пов'язана з художніми образами ночі.

Респодія — 1. музичний твір вільної форми, написаний за народними мотивами; 2. уривок з давньогрецької народно-епічної поеми про легендарних героїв і богів.

Гімн (з грец.) — 1. у стародавній Греції — урочиста, хвалебна пісня на честь богів і героїв; 2. урочиста пісня — офіційний символ держави; 3. урочистий твір урочистого характеру.

Віртуоз (з лат.) — 1. артист (звичайно музикант), який досконало володіє технікою свого мистецтва; 2. геніальний, неперевершений майстер своєї справи; 3. високомайстерний.

Апофеоз (з грец.) — 1. в античних греків і римлян — обожнювання видатної особи; 2. звеличування особи, події, явища; 3. урочисте завершення якоїсь події.

Оркестр (з грец.) — 1. колектив музикантів, ансамбль (переважно 12 і більше осіб); 2. група музикантів, що спільно виконують музичний твір; 3. місце під сценою, де розміщуються музиканти.

Тромбон (з італ.) — духовий музичний інструмент з різким звуком. Висота звуку змінюється висувним коліном духової трубки або клапанами.

Тулумбас (з турец.) — старовинний ударний музичний інструмент типу литавр.

Литаври (з грец.) — 1. ударний музичний інструмент, що має форму півкулі, отвір якої затягнений шкірою, різновид барабана; 2. звуки, утворювані цим інструментом.

Додаток № 2

Сонет — старовинна канонічна форма поетичного твору, що виникла в Італії у XIII столітті. Це чотирнадцятирядковий вірш, написаний п'ятистопним або шестистопним ямбом. Існує 2 різновиди сонетів: італійський (два чотиривірші з різними римами і два тривірші) та англійський (три чотиривірші з різними римами і заключний двовірш, який має свою риму). Основою кожного сонета є діалектичний розвиток його змісту. У сонеті італійського типу перша строфа стверджує певну думку, друга її заперечує, а тривірші дають її узагальнений висновок. В англійському сонеті основна тема твору розкривається впродовж трьох строф, а заключні два рядки дають їй новий поворот. В останньому рядку формулюється висновок вірша. Суворі канони класичного сонета забороняли вживати двічі одне й те ж повнозначне слово. З часом ця заборона вийшла з ужитку, але і в наш час небажано вживання в сонеті повторів повнозначних слів. Стилість сонета, жорсткі обмеження й вимоги, звисно, дисциплінують думку і уяву митця.

Сонет пройшов через усю історію світової літератури. Ним захоплювалися Петрарка і Шекспір, Мікеланджело й Адам Міцкевич, Іван Франко й Максим Рильський. Дмитро Павличко започаткував білі (неримовані) сонети, а Л. Више-славський написав цілу книгу "Зоряних сонетів".

Додаток № 3

Схема аналізу ліричного твору

1. Короткі відомості про автора.
2. Історія написання твору.
3. Жанр твору (громадянська, інтимна, релігійна, пейзажна, філософська лірика).
4. Провідний мотив твору.
5. Композиція твору.
6. Ключові образи твору (образ ліричного героя).
7. Мовні засоби (лексика, тропи, фігури, фоніка).
8. Віршування (види рим, спосіб римування, віршовий розмір, вид строфи), його роль у розкритті провідного мотиву твору.
9. Підсумок.

Додаток № 4

Анкета самооцінювання діяльності учня на уроці

1. Я активно працював на уроці.
2. Я висловлював власні думки.
3. Мої думки були враховані.
4. Я аргументовано висловлював свої думки.
5. Я ефективно використав час на уроці.
6. Наскільки глибоко я засвоїв матеріал? Максимальна кількість балів — 12.

Система уроків з вивчення творчості Івана Франка

Урок перший: Іван Франко — світоч національно-культурного відродження України

Людмила Назаренко,

вчитель-методист

м. Миколаїв

I. Інформаційна картка уроку літератури

Мета літературної освіти: поглибити знання учнів про життєвий і творчий шлях митця, окреслити основні сфери його багатогранної діяльності, розвивати вміння висловлювати власне ставлення до таких особистостей, як І. Франко; називати основні книги і праці Великого Каменяря; розвивати аналітичне мислення, просторову уяву, формувати національну свідомість, громадянську позицію; виховувати патріотичні почуття, глибоку шану до письменника.

Цілі: висвітлити основні віхи життєвого і творчого шляху письменника, на прикладі життєдіяльності І. Франка формувати ціннісне переконання: можливість силою високого духа сягнути від селянської хати до світових вершин інтелекту.

Завдання: з'ясувати життєву позицію митця, використовувати різні інформаційні джерела для отримання інформації, показати високу обдарованість Каменяря, його невтомну працю, любов до землі, народу, України.

Змістові лінії літературної освіти:

Л — оцінювання особистості письменника;

А — розвиток творчих здібностей школярів;

К — розробка проектів культурологічного спрямування;

М — зв'язне мовне висловлювання;

Д — робота з джерелами Інтернет, презентація отриманої і переробленої інформації.

Компетенції учня-читача: *домінувальні:* читачка, інформаційна, мовленнєва, діяльнісно-операційна, когнітивна; *фонові:* соціальна, креативна, технологічна, візуалізаційна, організаційна.

Очікувані (плановані) результати: читання й обговорення літературно-критичних матеріалів, виконання дослідно-пошукових завдань; визначення життєвої позиції автора.

Тип і різновид уроку — вивчення життєпису письменника.

Теоретико-літературні поняття: критичний реалізм (повторення).

Літературно-мистецькі зв'язки: інформаційно-комунікаційні технології, музичне мистецтво.

Наочні засоби навчання: джерела Інтернет, відео-фільм або учнівська презентація, статичний портрет М. Лисенка.

Варіативне домашнє завдання: презентація групової роботи за опрацьованими джерелами (Інтернет, паперові носії інформації) з наступними повідомленнями:

"З вершин і низин" — найбільша збірка в спадщині Франка. Аналіз поезії "Гімн" + тематичний, жанровий і емоційний діапазон збірки + "Образ прекрасної дами у творах Данте і Петрарки".

II. Модель уроку-заняття з літератури

Композиція та сюжетно-змістові лінії літературної освіти школярів

Зачин уроку

I. Вступне слово-звернення вчителя до учнів-читачів

І. Франко, як лідер української інтелектуальної еліти, давно став титаном праці, символом величчя національного духу, гідності й подвижництва. Усе написане, надруковане, видане ним дає підстави говорити про нього не інакше, як про людину-велич. Усе створене й написане ним відсвічує, відблискує і випромінює ауру життєствердності та життєстійкості. Усе народжене ним ставить його в ряд найвидатніших постатей людства й гуманістичної цивілізації, яким урешті й була адресована Франкова діяльність.

Позитивна настанова на вирішення літературно-мистецьких завдань.

Одна епоха створює кумирів та ідолів, інша їх руйнує. Як же вберегтися від формальності й стереотипів, коли йдеться про людину, яка стала частиною національної історії? Розв'язати цю проблему можна, лише розглянувши життєвий і творчий шлях митця як особистості.

Основна частина

II. Орієнтаційно-прогностична лінія літературної освіти

1. Корпоративне формулювання теми уроку

Сформулюйте тему уроку. Прочитайте епіграф до уроку, спробуйте з'ясувати, що було головним для І. Франка. (Учні пропонують свої варіанти.)

Пісня і праця — великі дві сили!

Їм я доскону бажаю служити...

І. Франко

Колосальна, як на одну людину, творча спадщина І. Франка є явищем не тільки національного, не тільки всеслов'янського, а й світового масштабу.

Л. Новиченко

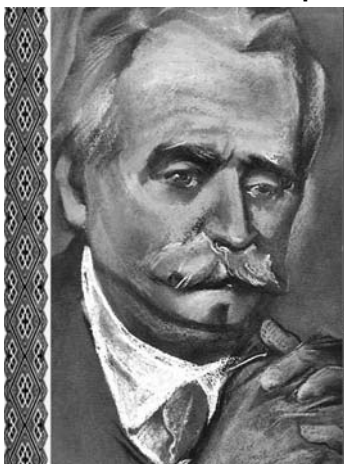
2. Умотивування наступної діяльності вчителем або/і школярами

Не можна бути пасивними слухачами, щоб відкрити для себе нові сторінки життя письменника. Лише ваша праця дозволить сформувати у свідомості образ І. Франка, позбавлений шаблонності й стандартності.

Чого очікуєте від сьогоднішнього уроку? Висловіть свої сподівання. Які завдання уроку можемо окреслити? (З'ясуємо коло питань, які стануть предметом обговорення.)

III. Проективно-операційна лінія літературної освіти

1. Забезпечення "ефекту присутності автора"

СВІТОЧ НАЦІОНАЛЬНО- КУЛЬТУРНОГО ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ

Іван Франко-
розум і серце нашого
народу.

Це боротьба,
мука і передчуття
України і людськості.

Слово вчителя. Невисокий, хоч сильний мужчина. Високе чоло, сірі, трохи холодні очі, в лініях бороди енергійне, уперте. Рудувате волосся непокірливо пнеться, вуса стирчать. Скромно одягнений, він тихий і непомітний, поки мовчить. А заговорить — і вас здивує, як ця невисока фігура росте і росте перед вами, мов у казці. Вам стане тепло і ясно від світла його очей, а його мова здається не словом, а сталлю, що б'є об камінь і сипле іскри.

1. Ціннісно зорієнтоване осмислення образу автора та його творчості

Діапазон творчості Франка невимірний. Поет, прозаїк, публіцист, перекладач, літературний критик, історик і теоретик літератури, театру, мистецтва, публіцист, філософ, фольклорист, мовознавець, етнограф, економіст, політик Галичини, драматург, літературознавець. Оноре де Бальзак писав, що справжній письменник увесь у своїх творах, його біографія — це біографія часу, а історія часу — це його життя. Тож пориньмо в ті далекі роки XIX ст.

2. Представлення, демонстрація результатів читачької діяльності

Методична ремарка. Залучення учнів до дослідницької роботи повинно відбуватись не за одним джерелом. Найкращий варіант, уважаємо, — поєднання друкованих матеріалів фахівців з матеріалами, що розташовані в Інтернеті. Інформацію про І. Франка, найповнішу збірку його творів можна знайти у Науковій бібліотеці Львівського державного університету імені І. Франка за адресою: <http://www.franko.lviv.ua/ifranko/franko.html>

Під час усних повідомлень занотувати основні етапи життя І. Франка в довільній прийнятній особисто формі (конспект, хронологічна таблиця, схема-опора, ланцюжок долі).

Звіт груп учнів-читачів за результатами опрацювання електронних матеріалів про життя та творчість письменника

Народився письменник 27 серпня 1856 року в родині хлібороба і разом з тим коваля. Мати походила з роду здрибнілого шляхтича. 1862 року Івана було віддано до початкової школи, що знаходилась в Ясениці Сільній. Далі своє навчання Франко продовжив у німецькій школі в Дрогобичі та Дрогобицькій гімназії. У гімназійний період І. Франко звертається до перших літературних занять, що були досить активними й систематичними.

Перегляд відеофрагменту з наступним обговоренням

За свідченням самого письменника, перші літературні спроби було зроблено 1868 року. Серед них був вірш "На Великдень", що став відгуком на смерть батька.

*О батьку мій! Коли сьогодні
Хоч іскра тих огнів горить
У моїй груді, щоб народни
Злі дні в добро перетворить,
Коли нещастям, горем битий
Не засклепивсь, не знидів я,
А встав, щоби братам служити,
то все те — спадщина моя.*

Восени 1875 року Франко вступив до Львівського університету на філософський факультет. Вплив на світогляд здійснив М. Драгоманов.

І. Франко — публіцист, перекладач, поет, прозаїк, учений

Свою першу повість "Петрії й Довбушуки" надрукував у журналі "Друг" протягом 1875 — 1876 років. Тоді ж виходить перша поетична книжка "Баляди і розкази". Франко намагається розв'язати найболючіше соціальне питання — поліпшення злиденного життя трудового селянства. Із середини 1876 року Франко стає ідейним натхненником "Друга" — журналу підкреслено демократичного спрямування. Радикальні ідеї цього видання позначаються на тому, що на його керівництво почали здійснювати тиск. 11 червня 1877 року в Івана Франка було зроблено обшук, а наступного дня його заарештували. Судовий процес завершився вироком від 21 січня 1878 року, за яким І. Франко був засуджений на 6 тижнів суворого арешту.

"У в'язниці, не знаю чому — ставились до мене з особливою суворістю. Запхано мене до найгіршої камери, до злодіїв, убійників та інших звичайних злочинців... Протягом дев'яти місяців, проведених у тюрмі, сидів я переважно у великій камері, де перебувало 18—28 злочинців, де зимою ніколи вікно не зачинаялось і де я, слабкий на груди, з бідою добивався привілею спати під вікном...прокидався майже завжди з повним снігу волоссям на голові".

Згодом Франко бере участь у заснуванні нового журналу "Дзвін". Водночас співпрацює з польською пресою, де друкує прозовий цикл "Рутенці" (типи й портрети галицьких людей). Понад століття тому, 1878 року, зі сторінок першого революційно-демократичного журналу "Громадський друг" зійшли рядки "Каме-нярів". Ще через 4 роки в першій у Львові українсько-польській робітничій газеті було надруковано "Гімн". Це були виважені твори вже не учня, а ідейного митця, який знає, чого хоче досягти для народу. Саме

назва циклу із збірки "З вершин та низин" "Україна" яскраво промовляє творами: "Моя любов", "Гімн", "Розвивайся ти, високий дубе", "Ляхам" — Україна є, буде, і ніщо не зламає її гарячого духу та віри в оновлення життя та щастя людини.

1879 року Франко підготував підручник із політичної економії. Лише 1883 року частина підручника вийшла друком під назвою "Розмова про гроші й скарби".

На початку березня 1880 року І. Франка знову було заарештовано, в коломийській в'язниці він провів три місяці. Після звільнення письменника було відправлено етапом пішки в рідне село Нагуєвичі. Тяжка це була дорога, після якої в І. Франка повідпадали нігті на пальцях ніг.

*Багато праці, і турбот, і скрут,
та не було вдовolenня, утіхи;
мов віл в ярмі, я чув на собі прут
і тяг чужого скарбу повні міхи.*

1880 року І. Франко повертається до Львова і продовжує відвідувати університетські заняття. За його участю починає виходити журнал "Світ", з яким співпрацювали М. Драгоманов, І. Нечуй-Левицький, М. Лисенко, Б. Грінченко. У цьому часописі Франко виступає в різних амплуа — і як соціальний аналітик, і як мислитель, і як літературознавець та критик, і як автор літературних творів, і як перекладач. У жовтні 1883 року при студентському товаристві "Академічне братство" з Франкової ініціативи засновано етнографічно-статичний гурток. Якими б справами не переймався Франко — видавничими, просвітницькими, організаційними, дослідницькими — найголовнішою сферою його діяльності практично завжди залишалася художня творчість. У 80-ті роки він пише й видає чимало творів, що стали класичними й знаковими для класичної літератури. Це насамперед повісті "Захар Беркут", "Борислав сміється", збірка "Галицькі образки". Поетична збірка "З вершин і низин", повість "Воа Constrictor".

Особливе місце серед його творів посіла п'єса "Украдене щастя", над якою митець працював упродовж 1893 року. У той же час автор створює віршовану драму-казку "Сон князя Святослава" й одноактну поетичну драму "Кам'яна душа".

Франко І. Каменярі: Поезії. Оповідання — К.: Веселка, 1979

Франко І. Украдене щастя. — Х.: Фоліо, 2005

Іван Франко
УКРАДЕНЕ ЩАСТЯ

У серпні 1893 року І. Франко склав докторські іспити з латинської мови, філософії та виступив із доповіддю за матеріалами дисертації. Захист дисертації виявився успішним. Після цього письменник спробував боротися за доцентуру у Львівському університеті, щоб одержати право на викладання історії руської літератури, але посади доцента української літератури не одержав.

Франко поспіль випускає дві збірки поезій "Зів'яле листя. Лірична драма" та "Мій «Ізмарагд», що утвердилися в статусі ліричної класики української літератури.

Франко І. Поезії: З вершин і низин. — Х.: Рух, 1926. — 303 с.

Франко І. Зів'яле листя. Лірична драма. — Л.: Каменяр, 2004.

Франко І. Поезії: Мій «Ізмарагд»

16 серпня 1889 року Каменярю заарештовано втретє, а наприкінці жовтня відпущено.

*Хто любить місяць, я без сонця в'яну,
В тюрмі про волю вже й не нагадаю!
Сиджу й клену свою судьбу погану,
Тих воріженьків, що з-за них страждаю.*

Франко друкувався в багатьох газетах, журналах. Значним внеском у царину української філології стало багатотомне видання "Апокрифи і легенди з українських рукописів". Взагалі бібліографічний список його творів українською, німецькою, російською, польською, чеською та іншими мовами становить величезний том.

У 1906 році Харківський університет присвоює Франкові науковий ступінь доктора російської словесності. Видатні вчені, оцінюючи внесок Франка у філологічну науку, висувують його кандидатом у члени Російської академії наук, правда, імперські реакційні сили перешкодили цьому обранню. У листопаді 1915 року Франка спробують висунути на здобуття Нобелівської премії і знову безуспішно.

Багато вчених досліджували діяльність Франка. Так, російський учений П. Федосєєв, розмірковуючи над епохальністю постаті й творчості І. Франка, підкреслював, що це "гігантська енциклопедична особистість", "достеменний титан у царині духу".

Український академік Л. Новиченко наголошував на тому, що "колосальна, як на одну людину, творча спадщина І. Франка є явищем не тільки національного, не тільки всеслов'янського, а й світового масштабу".

Франко-перекладач

Франко працював так, що втратив своє здоров'я. Шість років він диктував свої твори (був паралізований), повні свободи, справжні перлини поезії, які дістали загальне визнання як творіння загальнолюдської вартості. Крім поезій відомі переклади Гете, Генріха Гейне, Віктора Гюго; Шевченка на німецьку мову. Німецькі знавці, що читали переклади, висловлювались про них похвально. Думка провідних учених України про те, що арійська культура прийшла в Західну Європу з Праукраїни, — дуже зацікавила І. Франка й надихнула на нові праці. Наш Титан глибоко вірив, що від перекладів із чужих мов ми перейдемо до безпосереднього вивчення санскриту в кожному вищому навчальному закладі. Бо санскрит для України — основна складова й вихідна частина праісторії, котрої ніхто й нічим не замінить. Листуючись із М. Драгомановим, потім з А. Кримським та з численними вченими

Європи, Іван Якович черпав глибокі знання зі сходознавства, зокрема про Індію та Іран, їх вплив на культуру новітньої Європи. І. Франко детально опрацював новий матеріал, охоче друкував свої переклади арабських казок із "Тисячі й однієї ночі" у своєму журналі "Життя і слово", бо відчував їхнє арійське походження. Так само він убачав ідентичність із народним епосом та літературою давньої України народного епосу Індії. І хоч перекладав не з оригіналу, а з англійського чи з німецького тексту, проте індуїсти й донині вважають ці переклади І. Я. Франка одними з найкращих — за відчуттям найменших тонкощів твору й передачу цих тонкощів у багатющому колориті української мови. Іван Франко радів із кожної появи друкованих санскритських перекладів давньоіндійських літературних творів, бо, знаючи майже всі європейські мови, відтворював ці тексти українською, щоб виводити українську націю на світові культурні обшири.

Франко і театр

Театром І. Франко захоплювався ще зі шкільних часів. Так, у 1873—1879 роках, будучи учнем Дрогобицької гімназії, митець співпрацював з трупкою О. Бачинського, перекладав для неї "Марнотратника" Реймунда, переробив мелодраму "Прекрасна Олена" Ж. Оффенбаха, оперу "Моряки на пристані" Й. Зайца на оперету, повиправляв давніші саморобні переклади, переклав оперу "Пенсіонерка" Г. Сут'є і почав перекладати драму К. Гуцкова "Уріель Акоста", котра залишилась незавершеною. Упродовж усього життя І. Франко цікавився театром, ставши істориком українського театру і театральним критиком, а також одним із найвидатніших українських драматургів.

Франко і пісня

У серці Франка любов до народної пісні палала впродовж усього життя. Сам Каменярь не був високо-класним виконавцем, його голос дещо сиплуватий (баритон), але сповнений виразності почуттів і тонких нюансів.

Вірші Франка самі просяться на музику. Мелодії до них створили: М. Лисенко ("Безмежнеє поле", "Оце тая стежечка", "Я не кляв тебе, о зоре", "Розвійтеся з вітром", "Місяцю-князю"), П. Майборода ("Не минай з погордою"), Кос-Анатольський ("Ой ти, дівчино, з горіха зерня"), Данькевич ("Чого являєшся мені у сні...") та інші.

Пісня супроводила поета протягом усього життя: то він слухав і співав, записував і досліджував народні пісні, то творив власну пісню. Його перу належить близько 50 ґрунтовних фольклористичних досліджень, деякі з них увійшли до збірника "Вибрані статті про народну творчість" (1955р.)

До І. Франка як виконавця та носія народних пісень звернулися М. Павлик та М. Лисенко. У 1885р. Франко у Києві знайомиться з М. В. Лисенком, який записує від Франка ряд мелодій і вводить у "Збірку українських пісень" (1886 р.), а також шість романсів, два хори.

Дві великі постаті української культури — І. Франко і М. Лисенко — змінили орієнтацію української музики.

Зробіть висновки на основі почутого.

Прослуховування в записі пісні "Розвійтеся з вітром" на слова І. Франка зі збірки "Зів'яле листя"

Франко любив народну музику, пісню. Він створив деякі поезії на народнопісенній основі. Для Франка було звичним добирати ритмомелодичну канву в процесі творення вірша. Поезія "Червона калино, чого в лузі гнешся?" — найкраща, тому вона й нагадує пісню "Червона калино, чого в лузі стоїш?"

Читання поезії учнями

Червона калино, чого в лузі гнешся?

Чого в лузі гнешся?

Чи світла не любиш, до сонця не пнешся?

До сонця не пнешся?

Чи жаль тобі цвіту на радощі світу?

На радощі світу?

Чи бурі боїшся, чи грому з блакиту?

Чи грому з блакиту?

Не жаль мені цвіту, не страшно і грому,

Не страшно і грому.

І світло люблю я, купаюся в ньому,

Купаюся в ньому.

Та вгору не пнуса, бо сили не маю,

бо сили не маю.

Червоні ягідки до долу схиляю,

До долу схиляю.

Я вгору не пнуса, я дубам не пара,

Я дубам не пара;

Та ти мене, дубе, отінив як хмара,

Отінив як хмара.

Музичність І. Франка, глибоке знання природи пісні як синтетичного жанру слова і музики позначилися на його численних поезіях. Вже самі назви поезій — "Народна пісня", "Пісня і праця", "Чим пісня жива", "Пісня будучини" та багато інших — вказують на наявність пісенної образності в творах поета.

Доробок Франка-фольклориста складав близько 400 пісень і 1800 коломийок, які він почав записувати з десятирічного віку. На його твори було написано близько двохсот композицій, а на окремі твори — по декілька.

Велич І. Я. Франка надзвичайна. Якщо духовне життя народу порівнювати з багатою, розлогою кроною, то постать Каменяря — це міцний стовбур, який понад сорок років тримав на собі цю крону на межі понад століть — XIX і XX. Його називають академією в одній особі, бо перу належить близько 5 тисяч праць найрізноманітніших жанрів. Найповніше видання їх в Україні — 50 томів, але все, написане Франком, не вміститься, мабуть, і в 100 томах. Мало хто у світовій літературі може зрівнятися з ним у творчих звершеннях. І така людина належить до нашого народу.

IV. Рефлексивно-корективна лінія контролю літературної освіти, читацького досвіду учнів

1. Обмін враженнями від почутого, прочитаного про письменника

— Що найбільше вразило, запам'яталось?

— Чи можна І. Франка назвати титаном праці?

— Чи додав щось образ письменника до вашого ідеалу людини?

Франко писав у тюрмах і, майже непритомніючи від голоду, писав і в затемнених кімнатах, коли ледве не повністю втратив зір у дев'яностих роках; вчився писати лівою рукою, коли параліч покалічив праву руку, диктував, коли відмовили обидві.

2. Оперативний контроль літературно-читацького досвіду учнів

Тестування за допомогою інформаційних технологій з метою перевірки усвідомлення навчального матеріалу

Давайте перевіримо ваші знання, усвідомлення навчального матеріалу.

1. Де народився І. Франко?

а) м. Дрогобич;

б) с. Нагуєвичі;

с) с. Ясениця Сільна.

2. У якому році Франка було віддано до початкової школи?

- a) 1862; b) 1863; c) 1864.

3. У 1875 р. І. Франко стає студентом:

- a) Віденського університету;
b) Чернігівського університету;
c) Львівського університету.

4. Назва першої збірки поезій І. Франка:

- a) "З вершин і низин";
b) "Балади і розкази";
c) "Мій Ізмарад".

5. В якому році І. Франка було вперше кинуте до тюрми?

- a) 1875;
b) 1876;
c) 1877.

6. Назва журналу, в якому І. Франко вперше став працювати:

- a) "Друг";
b) "Дзвін";
c) "Громадський друг".

7. У якому університеті Франко захистив докторську дисертацію?

- a) у Львівському університеті;
b) у Київському університеті;
c) у Віденському університеті.

8. Як називають І. Франка?

- a) Сонцеклонник;
b) Кобзар;
c) Великий Каменяря.

9. Любов до народної пісні палала в серці Франка, зароджена ким?

- a) М. Лисенком;
b) матір'ю;
c) М. Драгомановим.

10. Франко займався перекладами творів:

- a) з польської мови;
b) німецької мови;
c) багатьох мов, бо знав 16.

11. Нобелівську премію Франко отримав

- a) у 1906 році;
b) не отримав;
c) отримав посмертно.

12. Франка називають "титаном праці", бо:

- a) мало хто у світовій літературі може зрівнятися з ним у творчих звершеннях;
b) має значний доробок у перекладацькій діяльності;
c) через шанобливе ставлення.

1. Варіативні завдання домашньої читацької роботи

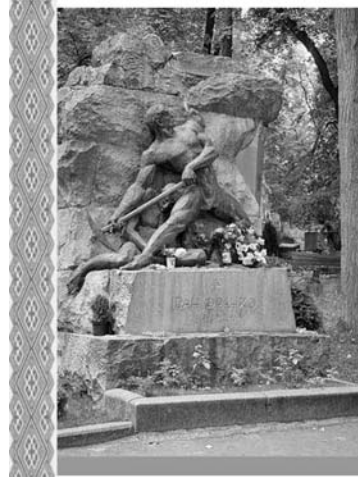
Презентація групової роботи за опрацьованими джерелами (Інтернет, паперові носії інформації) з наступними повідомленнями:

"З вершин і низин" — найбільша збірка в спадщині Франка. Аналіз поезії "Гімн" + тематичний, жанровий і емоційний діапазон збірки + "Образ прекрасної дами у творах Данте і Петрарки" .

V. Заключне слово-епілог словесника
Спробуйте оцінити свою роботу в групі, участь в уроці. Зіставте свою оцінку з оцінкою керівника групи.

Роль образу автора для розуміння змістів (сміслів) художнього твору.

Слово вчителя. Народне визнання ще за життя прийшло до І. Я. Франка. Вшанування пам'яті митця нині є одним з небагатьох показників любові народу. Послухайте, як художники, скульптори, культурні діячі сприяли вшануванню пам'яті Каменяря.

Пам'ятник
І. Франку на
Личаківському
кладовищі у Львові

— Художниця Олена Кульчицька у 1920 році створила оригінальну ліногравюру. На ній — портретне зображення І. Я. Франка.

— Художник Іван Іжакевич створив чудові ілюстрації до "Бориславських оповідань" І. Франка (по дві-три до кожного з оповідань), а Гаврило Пустовійт проілюстрував чотиритомник вибраних творів поета.

— У м. Стрий на Львівщині було посаджено дуб і встановлено меморіальну плиту.

— У Коломиї на Станіславщині на Народному будинку, де в 1893 і 1912 роках бував І. Франко, встановлено меморіальну дошку, а в селі Слобода Коломийського району — пам'ятний знак на честь І. Я. Франка.

— Пам'ятник відкрили в селі Поточище Городенківського району.

— На Личаківському цвинтарі у Львові споруджено меморіал.

— У Львові створено літературно-меморіальний музей письменника, а до ювілею було встановлено меморіальну дошку. Були споруджені пам'ятники І. Франкові і в багатьох містах.

— Пам'ять письменника увічнена і в його рідному селі Нагуєвичі. Тут відкрито меморіальний комплекс, музей-садибу: відтворено батьківську хату, клуню-сарай, кузню та інші будівлі. А за селом у лісі прокладено стежку Івана Франка, на якій стоять дерев'яні скульптури героїв із творів письменника.

— У цілому в різних видах мистецтва з'явилося досить багато творів. Та, можливо, найбільш увічнений образ Івана Франка в скульптурах. І не тільки в Україні. За сприяння нашої держави у 1984 році відкрито пам'ятник І. Франкові в м. Вінніпезі (Канада), а зусиллями українця-патріота Бориса Ямінського встановлено меморіальну дошку Івану Франкові в м. Відні (Австрія).

— У жовтні 2006 року у Львові пройшов Міжнародний науковий конгрес учених-франкознавців "Іван Франко: дух, наука, думка, воля".

"Той, хто боїться розплескати вічність"

Практичні заняття за фантастичними творами Віктора Савченка

Наталія Логвіненко,

старший науковий співробітник,

кандидат педагогічних наук

Інститут педагогіки НАПН України

У статті розглядається методика організації та проведення практичних занять за творами Віктора Савченка, дидактичні завдання такої форми роботи.

Ключові слова: проблемний принцип навчання, царина людської психології, поліфонічна творчість.

Поява в українській літературі грона фантастичних романів та повістей Віктора Савченка — явище не лише відрадне, а перспективно означене, бо ж, маючи глибокі — як світові, так і національні традиції, воно бачиться відкритим на утвердження школи сучасної української фантастичної прози.

Валентина Соболев

На текстуальне вивчення романів Віктора Савченка програмою факультативного курсу "Українська фантастична проза" відведено 2 години практичних занять, що передбачає активну роботу зацікавлених суб'єктів на-вчально-виховного процесу.

Якщо основна мета лекційного методу забезпечити слухачів засадничими теоретичними й методологічними проблемами, системою знань з певної теми, що знаходить свій розвиток і застосування в практичній діяльності, то *практичні заняття* у свою чергу дають можливість безпосереднього розвитку в учнів здатності художнього сприйняття шляхом багаточисельних цілеспрямованих аналізів художніх текстів. Крім засвоєння принципів і методів наукового аналізу літературного твору, на практичних заняттях старшокласники оволодівають прийомами роботи з документами, критичними й науковими текстами, мемуарами, розвивають бібліографічні навички й уміння.

Отже, дидактичні завдання такої форми роботи полягають:

— у закріпленні, розширенні і поглибленні теоретичних знань, отриманих під час лекцій і "в процесі самостійної роботи з підручником та іншими науковими джерелами";

— "у формуванні на основі здобутих знань переконань, навички продуктивного мислення, полеміки".

Практичні ж завдання спрямовані на:

— формування умінь знаходити підтвердження своїх знань в аналізі художніх, зокрема фантастичних творів, розвивати навички творчої діяльності;

— оволодіння навичками конспектування першоджерел, ведення дискусії, комунікації з викладачем та однокласниками.

Розвивальні завдання практичних занять передбачають:

— навчити учнів порівнювати, аналізувати окремі положення, факти, теорії, підходи;

— розвивати креативні якості.

Крім того, практичні заняття мають забезпечити і перевірку якості знань кожного учасника за допомогою опитування та інших форм контролю [3, с. 231—232].

Доцільно, на нашу думку, побудувати (провести) практичні заняття, використовувати проблемний принцип — в процесі факультативних занять вирішуємо проблему по-

вернення наукової фантастики (НФ) "з космічних висот на Землю, до земних наших проблем, причому в першу чергу — до проблем, які уже сьогодні яскраво можна побачити на відноколі розвитку пізнання і розвитку суспільства. Тільки вирішуються ці проблеми на іншому художньому рівні, ніж у 20—30 рр., з більшою глибиною психологізації, на більш високому філософському рівні, як правило, за допомогою більш високої літературної техніки, літературної майстерності". Ці слова А. Балабухи звучали в лекції вчителя, під час якої учні конспектували розповідь педагога — до цього привчали і привчаємо учнів у процесі роботи; а основні тези лекції, цитати, які підтверджують найважливіші думки, дати диктували для запису. Про пошуки молодих письменників у царині людської психології як визначальної риси нової фантастичної прози зазначав і М. Слабошпицький. Отож пропонуємо старшокласникам дослідити проблему гуманістичного спрямування фантастики, її унікальну можливість "у гармонізації наукового та художнього підходів до осягнення єдиного Всесвіту" (Н. Лапіна), проаналізувавши твори українських письменників-фантастів нового періоду (1960—1990 рр.).

Звернемося до творчості Віктора Савченка — автора цілої низки захоплюючих оповідань, повістей: "Тривожилий крик папуги" (1982), "Консульська вежа" (1984); романів: "Тільки мить" (1988), "Под знаком сверчка" (1994, українською мовою "Під знаком цвіркуна", 2004), "Дві вершини гороскопу" (1999, перевидання — 2002), "З того світу інкогніто" (2003); п'єси: "Народжений під знаком Скорпіона" (1997), а ще — книжок есе "Бог не під силу хреста не дає" (1999), "Шлях у три покоління. Есе. Прозаїки Придніпров'я" (2003) та прецікавих окульних досліджень: "І бачив я звірину" (2000), "Порахуй число звірини" (2002), "Пророцтво четвертого звіра: Даниїл" (2002).

Його творчість критики називають "поліфонічною": це не тільки фантастика, але й реалістична проза, пригодницька та історична література, езотерика, есе, драматургія. Окремі книги і твори В. Савченка друкувалися в перекладах російською, угорською, чеською, словацькою мовами. Віктор Савченко — лауреат літературних премій імені Дмитра Яворницького (за п'єсу "Народжений під знаком Скорпіона", 1995), імені Гетьмана Івана Мазепи (за роман "Золото і крові Сінопа", 2009) та "Благовіст" (за фантастичний роман "З того світу — інкогніто", 1998). Нагороджений медаллю Національної Спілки письменників України "За досягнення в літературі" (2008) та орденом Святого Рівноапостольного князя Володимира Великого III ступеня Української православної церкви (2009). На Всеукраїнському конкурсі читачьких симпатій на кращу книжку фантастики, який тривав протягом 1989 року, отримав диплом "Чумацький шлях" за роман "Тільки мить", посівши третє місце. Упродовж 1994—2002 рр.

очоловав Дніпропетровську організацію Національної Спілки письменників України. Двічі обирався з'їздами письменників членом Ради та президії НСПУ. Член Національної Спілки письменників України з 1984 року.

Про свої перші публікації Віктор Васильович розповідає так: *"Друкувався ядесь із 1980 року. Майже в кожному збірнику фантастики, які виходили на Україні, є мої твори. Не тільки на Україні — в Москві отой журнал-альманах "Фантастика", який виходить щорічно. Туди відбирають найкращі твори. Там я теж є. Не в кожному номері, але часто друкувався..."*

Перша книжка була видана в 1982 році, "Тривожний крик папуги" — це повісті про науковців, науковий світ. Так, перша книжка вийшла в "Молоді" — у Дніпропетровську мене не видавали. Друга книжка — я фантастику пишу, мене цікавлять фантастичні речі — вийшла теж у Києві, у "Веселці", називалася "Ночівля в карбоні", фантастика. Карбон — є таке геологічне поняття. А вже третя книжка вийшла у Дніпропетровську, у "Промені", бо побачили, що Київ мене видає, то видали "Консульську вежу", теж фантастика..."

Літературознавці констатують, що твори Віктора Савченка не залишають байдужими нікого.

— У чому ж полягають секрети дивовижної притягальності наукової фантастики Віктора Савченка?

— Чи допомагають слова письменника-фантаста Віктора Савченка: *"Письменник творить не для себе і не для свого оточення, нехай навіть фахівців літератури, а для пересічного читача. Зерна моралі, гуманізму, добра, що їх знайде у творі читач, рано чи пізно проростуть у його свідомості бажанням творити добро, наслідувати вчинки позитивних героїв твору. Та які б високі мотиви не декларувалися письменником, гріш їм ціна, якщо твір не буде прочитаний"* — визначити ці секрети?

— Які думки письменника ви, як читачі, поділяєте?

— Чи захоплюють вас твори Віктора Савченка?

— Які з них ви прочитали?

Досить цікавим, на нашу думку, є інтерв'ю В. Савченка газеті "Сьогодні" (за 24 жовтня 2003 року), воно допомагає розкрити, пізнати його характер, зрозуміти стиль і завдання, які поставив перед собою письменник-фантаст, обравши мистецький шлях, хоча за фахом — хімік, кандидат хімічних наук.

Уривок з інтерв'ю (його можна й розіграти, давши впереджувальне завданням учням, які включаються у рольову гру) прочитаємо на факультативних заняттях, бесіду вели журналіст Тетяна Козлова:

"— У Вашій зовнішності багато що нагадує скіфа — чеканний профіль, горда постава ...

— Що це за скіфа така? Та, що не вмивалася, церков не знала і без штанів ходила? (Сміється.) Цей вираз я у "козацького батька" Дмитра Яворницького запозичив. А чи сягає моє коріння стародавньої Скіфії — покрито мороком. Сам я з Вознесенська Миколаївської області, предки оселилися там після ліквідації Катериною козацької вольниці.

— *Тривалий час Ви, технар з науковим ступенем, були слугою двох хазяїв ...*

— Точніше, не хазяїв, а дам: науки і літератури. При цьому я їх обох любив. Але знаючи, що мені дано всього лиш одне життя, я вибрав останню.

— Чому?

— Тому що доля науки не залежала від учених. Її вирішували ті, хто обслуговував марксистсько-ленінську філософію. Навіть найталановитіші з моїх колег не були вільні у виборі теми, збиранні доказів, манері пошуку. Життя в науці ставало боротьбою на два фронти: ідей і людей.

— Але сказати своє "я" в літературі було ще важче...

— А це вже як подивитися. Існувало неоголошене правило: пиши все, тільки компартію не критикуй. Ну, я прокламацій і не писав. Був, по суті, диверсантом: впливав на свідомість інакомовно, добре жанр наукової фантастики багато чого дозволяв. Тим більше, що читачів не бракува-

ло. Мої твори, видані багатсоттисячними тиражами, розходилися, як кажуть, "з коліс".

— Один із ваших художньо-фантастичних романів "Під знаком цвіркуна" метр української літератури Павло Загребельний назвав твором світового рівня. Ви писали його ...

— ... три роки. Стільки ж виношував.

— А сьогодні багаточисельні "фентезі" "смажаться", як млинці. Два-три місяці — і книжка готова.

— У кожного свій стиль. Як спосіб швидкого заробітку грошей підійдуть і "одноденки". Для мене цей шлях неприйнятний. Головне — душа твору, створення другого, невидимого плану. А це, повірте, вимагає часу. До того ж у фантастиці присутні ще й оригінальні філософські і наукові ідеї, неймовірні ситуації, дивовижні явища природи. Все це треба виносити в собі, неодноразово прокрутити і тільки потім передавати на папері. І ще необхідна, на мій погляд, умова — якою б "крутою" не була фантастична концепція, вона повинна проектуватися на проблеми сучасності.

У юності майбутнє не мало меж і ціль була не дуже конкретною. А тепер ціль ось — зовсім близько, я її бачу, вона чітко окреслена. З розумінням цієї мети з'явився могутній запас волі, вона наче подесятирилася. Сьогодні я відчуваю час — дні, години і навіть хвилини. Маю славу людини замкненої (відлюдної, відлюдкуватої), бо з кожною втраченою миттю відчуваю себе пограбованим.

— І якою є ця мета?

— Сприяти тому, щоб в Україні було більше інтелігенції, яка мислить (не плутати з освіченими!). Існують невидимі прикмети таких людей. Одна з них — допитливість і бажання докопатися до істини. Цим людям відомо, що багато так званих істин перестають бути такими, якщо на них подивитися з іншої точки зору. Це та сила, яку не зможе приборкати жодна влада[2].

Дамо старшокласникам осмислити почуте. А потім поцікавимось:

— Яким постав у вашій уяві письменник?

— Чому, на вашу думку, журналістка Т. Козлова назвала Віктора Савченка — *"Той, хто боїться розплескати вічність"?*

— Чи зустрічалися такі люди у вашому житті?

— Про що захотіли б спитати у письменника, якби були присутні на зустрічі?

— Що зі сказаного письменником про фантастику ви знали?

— Які факти говорять про популярність творів Віктора Савченка?

Важливо: вислухати думки багатьох учнів, оскільки таке "живе" спілкування з письменником відкриває риси його вдачі, ерудицію, дає змогу зрозуміти вибір життєвого шляху і способи реалізації задуманого, з'ясувати рівень активності життєвої позиції, що визначається у письменника турботою про долю України. Крім того, висловлені старшокласниками міркування розкривають глибину їхнього розуміння фактів, подій, явищ, уміння дати їм оцінку, узагальнити, виділити основне; зіставити свої знання зі знаннями інших; виявляють їхні життєві пріоритети, уподобання.

Доречно зауважити, що В. Савченко завжди був патріотом. Визначальними у його житті були знайомства з прекрасними поетами і людьми Михайлом Чханом та Іваном Сокульським (згодом багаторічним в'язнем комуністичного концтабору). М. Чхан мав великий вплив на формування громадянської свідомості В. Савченка. Вони були не лише друзями-однодумцями. Багато років їх переслідували, не давали можливості друкуватися. Віктор Савченко став одним із останніх письменників України, якого було засуджено радянською владою за націоналізм. У пам'ять про тривожні часи цих цюкувань він присвятив М. Чханові один із своїх фантастичних романів ("Під знаком цвіркуна"). Критика визнає, що на сьогодні роман Віктора Савченка "Під знаком цвіркуна" "є найвищим

досягненням не тільки автора, а й сучасної української фантастики, бо ж за рівнем творів відповідає найкращим світовим досягненням у царині творів подібного жанру".

Варто наголосити, що й фантастика Віктора Савченка має українське забарвлення і українські корені, і це, на думку дослідників, виділяє його з-поміж письменників цього виду літератури.

Проведення бесіди може стати першим кроком до розв'язання проблемних питань, що винесені на факультативні заняття, зокрема проблеми гуманістичного спрямування фантастики, її унікальності можливості "у гармонізації науки та художнього підходів до осягнення єдиного Всесвіту".

Загально проблематику фантастичних творів Віктора Савченка можна визначити як: *актуалізація найгостріших, найменш вирішених людиною проблем через побудову цілком реальної картини світу з різночасових та різнопросторових подій*. Щоб довести це, радимо старшокласникам аналітично прочитати фантастичну прозу письменника, вибравши для аналізу один з його творів.

Для колективного обговорення на практичних заняттях візьмемо фантастичний роман Віктора Савченка **"Тільки мить" (1988)**.

Перед початком роботи озвучимо деякі з рецензій, анотацій і відгуків:

"Роман про дослідження вчених у далекій геологічній епосі Землі, куди вони проникли на машині часу".

"Роман "Тільки мить" — твір не тільки фантастичний, а й світоглядний. Автор порушує морально-етичні проблеми нашого буття, змушує замислитися над минулим і майбутнім дому людського — планети Земля".

"Много раз перечитывал эту книгу в школьные годы. "Парк юрского периода" Крайтона после "Тільки мить" показался скучноватым пересказом".

"Цей твір — моє перше знайомство з палеонтологією (ще в далеких, з сьогоднішньої точки зору 90-х). Автору вдалося у формі пригодницького роману подати купу наукових фактів про еволюцію та становлення життя на нашій планеті. Прочитайте обов'язково".

"Віктор Савченко з тих фантастів, чиї твори знаходять прихильного небайдужого читача, можливо, ще й тому, що фантастика письменника ґрунтується на старих, як світ, і завжди актуальних соціально-філософських ідеях. І герої його творів такі ж, як ми, як і він сам, з такими ж почуттями, тривогами, проблемами".

— Висловіть свої перші враження від твору.

— Про що подумали, коли прочитали назву твору?

— Що найбільше вразило?

— Чи доводилося десь чути, вживати, оперувати словами "Архей", "Катархей", "Палеозой", "Палеозой, пермська система", "Мезозой, тріасова система"; цифрами і датами "2 700 мільйонів років до наших днів", "3 500 мільйонів років до наших днів", "270 мільйонів років до наших днів", "225 мільйонів років до наших днів"?

— Про що вони заговорили в романі Віктора Савченка "Тільки мить"?

— Які проблеми, що вирішуються у творі, видалися вам найактуальнішими?

— Які світи, описані автором, яскраво постали у вашій уяві?

— Як ви поясните зміст висловлювання: **"Життя — тільки мить у порівнянні з загальним розвитком, сірник, який швидко згорає, запаливши інший, і так без кінця"**? Чи можна взяти їх епіграфом до твору?

Зрозуміло, що таку бесіду проведемо для активізації учнівської діяльності. Запитання можуть бути й іншими. Їх змістове наповнення залежатиме від того, які думки висловлюватимуть ті, хто прочитав роман.

Заохотимо старшокласників підтвердити відповіді на останні запитання уривками з роману.

Наступним кроком у вирішенні проблемних питань стане звернення до героїв роману.

Олекса Заміховський, Мирослав Чумак, Марія, Васько Мурченко, Максим Семенович, Панас Браїлка, Арнольд Михайлович, Славко, Тойда Григорій Гурович — вибудуйте сюжетну лінію роману, використавши імена героїв твору, як їхні вчинки і дії стосуються морально-етичних норм, з ким із них ви могли б відправитися у подорож на машині часу? Свій вибір аргументуйте.

— Чия "машина часу" розкрила нові, доти не бачені, перспективи фантастичного жанру?

— У романі В.Савченка "Тільки мить" подорожі в часі — це умовність, в яку читач має вірити, чи припущення?

— Що ви знаєте про відкриття в 70-х роках ХХ століття надсвітлових швидкостей деяких космічних об'єктів?

Доктор геолого-мінералогічних наук Іван Ямниченко зауважує, що в романі В. Савченка подорож у минуле подається саме як припущення, оскільки роздуми героїв про "тахіонову матерію", про задзеркалля часу і простору — не вигадка автора, а "схема" найсучасніших фізичних ідей. Те, що на початку твору сприймається як необхідна умова гри, наприкінці змушує замислитися: а може, й справді можливі подорожі в часі? Для створення такої ілюзії письменник поєднує логіку вченого з логікою митця, наукову думку з художнім образом. І все ж "машина часу" Заміховського — це тільки літературний прийом, з допомогою якого автор розв'язує інші серйозніші завдання.

— З якою метою, на вашу думку, автор відсилає читача в далеку минувшину нашої планети, показує, в яких неймовірних муках народжувалося життя і який складний шлях пройшло воно до появи людини?

— Якими знаннями має володіти письменник, щоб відтворити словесно ту чи іншу палеокартину?

— Як ви думаєте, чи добирає письменник тільки перевірені наукові факти?

— Чи захотілося вам перевірити за науковими джерелами дані палеонтології, втілені автором у живі художні образи? Які саме?

— "Подорожі Заміховського і його колег у далеку минувшину можна порівняти з мандрями на інші планети". Що дає вченим підстави так говорити?

— "Тенденція поєднувати цікаве з корисним простежується впродовж усього твору". Що для вас, читачі, було цікавим, а що корисним?

— "І все ж, попри всю прив'язаність до наукового факту, художність у творі стоїть на першому місці". Доведіть правдивість висловленої критиком думки.

— Дослідіть морально-етичні проблеми, що виникли у колективі науковців. Яка з них, на ваш погляд, найголовніша, найактуальніша з погляду сучасності?

— Чи вважає ви морально-етичні проблеми — найгострішими, найменш вирішеними людиною проблемами?

Оскільки роботу над фантастичним романом В. Савченка "Тільки мить" ми розпочали з читання відгуків, анотацій, рецензій на нього, запропонуємо старшокласникам підготувати відгук на твір, який можна було розмістити в Інтернеті.

У передмові до роману В. Савченка **"З того світу — інкогніто"**, який складається з трьох частин ("Постулат Гуатами", "Тінь Антихриста", "З того світу — інкогніто"), читаємо:

"У фантастичній літературі існує таке поняття, як "фантастична ідея", власне, те, що відрізняє жанр від суто реалістичного. Це — якась неймовірна наукова концепція або відкриття, довкола якого обертаються події. Найчастіше експлуатуються теми космосу, позаземних цивілізацій, зброї, що загрожує існуванню людства, тощо. Тобто ідея пов'язана з матеріальним світом.

У романі Віктора Савченка "З того світу — інкогніто" також є винахід. Але це винахід іншого плану. Герої проникають не в якусь зоряну туманність, а в потойбічний світ, у вимір, де все, що було, є і буде, вже є.

Важко сказати чого більше у творі: фантастичної вигадки, містичних моментів, від яких крижаніє кров, чи справді наукової ідеї розвтілення і знову втілення людської сутності у власну або чужу плоть. Часом здається, що це твір однаково художній і езотеричний. Автор оперує такими аргументами на користь існування потойбічного світу, які важко спростувати навіть засобами сучасної науки.

І все ж, попри карколомність сюжету, попри оригінальність ідеї (в українській літературі цієї теми мало хто торкався), справжньою метою автора було показати одвічну боротьбу людини й нелюдини в людській подобі.

Дослідження творчості В. Савченка, здійснене письменницею, доктором філологічних наук, професором кафедри україністики Варшавського університету Валентиною Соболю (м. Бердянськ) [7], дає змогу виділити його основні положення як проблемні питання для старшокласників, над якими вони мають поміркувати під час підготовки до наступного практичного заняття за романом Віктора Савченка "З того світу — інкогніто":

1. "Щаслива є та душа, яка сама себе судить", — цей настояний на століттях афоризм в романах Віктора Савченка "Монолог над прірвою" та "З того світу — інкогніто" зв'язується долями реальних осіб. У романі "З того світу — інкогніто" — це й осіб історичних".

— Доведіть, чи легко означаються ці імена і якій ідеї служать?

2. "... в обставинах фантастично-експериментальних, в езотеричній площині реалізується можливість розвтілення і поновного втілення людського ества у власну або чужу плоть".

— Чи набуває ця ідея в романі "З того світу — інкогніто" наукового обґрунтування? У яких езотеричних працях Віктора Савченка її розбудову можна побачити? ("І бачив я звірину" (2000), "Пророцтво четвертого звіра: Даниїл" (2002)).

3. — Чи має рацію Олесь Завгородній, відзначаючи, що цей роман однаковою мірою художній і езотеричний, а його автор "оперує такими аргументами на користь існування потойбічного світу, які важко спростувати навіть засобами сучасної науки" [1, с. 174]".

4. "Кожен той, чиє серце в нім: вовче серце — справдешній вовк, хоч обличчя людське; серце боброве — бобр, хоч вигляд вовчий; серце вепрове — вепр, хоч подоба вепра", — цей сквородинівський афоризм у романі набуває образності і водночас конкретики".

— З'ясуйте, з допомогою яких прийомів, притаманних фантастичній літературі, авторська ідея розвтілення і поновного втілення душі в іншій подобі яскраво актуалізована і є перспективною? Учасниками якого експерименту стають двоє друзів — Хома Булига і Віталій Тищенко? З якою метою організовано його проведення?

5. "Отож, художньо-фантастичний твір вкотре стає прозорливішим, персвазійнішим, аніж добрий корпус спеціально призначених для пробудження історичної, національної пам'яті навчально-виховних видань".

— Що дає підстави дослідниці робити такі висновки?

6. Доведіть слушність думки: "Попри фантастично-містичне переплетіння подій, романи є своєрідним психологічним вернісажем реальних людських типів".

7. "Роман "З того світу — інкогніто" увібрив прикмети містичного видіння, детективного бойовика, психологічного дослідження і навіть елегійної, романтичної історії".

— Як з багатьох наративних візерунків автору вдалися найкраще?

Наталія Логвиненко. "Тот, кто боится расплескать вечность". Практические занятия по фантастическим произведениям Виктора Савченко

В статье рассматривается методика организации и проведения практических занятий по произведениям Виктора Савченко, дидактические задания такой формы работы.

Ключевые слова: проблемный принцип обучения, сфера человеческой психологии, полифоническое творчество.

Natalia Logvinenko. "He who fears spill eternity". Practical lessons are fantastic works of Viktor Savchenko

The article deals with methods of organizing and conducting workshops on the works of Viktor Savchenko, didactic tasks such forms of work.

Key words: the problem of training principle, realm of human psychology, polyphonic works.

8. "Як і належить романам необарокової поетики, вони, вражаючи, дратуючи, захоплюючи, спонукають до співдумання та співпошуку, в процесі якого читач опиняється перед необхідністю здійснити вибір, зробити певні висновки".

— Пригадайте, у чому суть і особливості необарокової поетики?

— Що в романі вас "вражало, дратувало, захоплювало"?

— Чи спонукали прочитані вами романи Віктора Савченка до "співдумання та співпошуку", чи опинилися перед "необхідністю здійснити вибір" і який саме?

Зауважимо: особлива принада науково-фантастичних творів В. Савченка полягає в тому, що його романи не дають читачеві однозначних відповідей на питання, які гостро болять. Ці проблеми письменник радше загострює до крайньої межі з допомогою фантастичної поетики, властивої авторському арсеналу, до котрого в першу чергу відносимо вміння В. Савченка "науково обґрунтовувати найризикованіші гіпотези і вибудовувати на їхній основі захоплюючі сюжети".

В. Соболю наголошує: "Воістину сказано: "Не може бути спілки з темним, може бути тільки рабство у темного" [8, с. 293] — ця афористична настанова, котра лише на мить промайне в голові Тищенка, — насправді є нервом роману "З того світу — інкогніто" — чи відчули його старшокласники, чи зуміли проїнятися такими гострими й для нашого сьогодення проблемами, стане зрозумілим під час проведення практичних факультативних занять.

Для самостійного читання і дослідження запропонуємо старшокласникам роман Віктора Савченка "**Під знаком цвіркуна**". Конкурсні роботи на МАН передбачають самостійне визначення об'єкта і предмета дослідження, добір і опрацювання літературознавчих, біографічних джерел, уміння систематизувати, аналізувати наукову інформацію, зіставляти різні явища, факти, події, художній матеріал, робити висновки й узагальнення. Проведена на практичних заняттях робота щодо аналізу науково-фантастичних творів може стати зразком здійснення такого дослідження. Безумовно, необхідні консультації щодо формулювання тем дослідження і кроків його виконання проведе вчитель-словесник — керівник факультативних занять.

Література

1. Завгородній О. Коментар до роману [Текст] / Олесь Завгородній // Савченко В. З того світу — інкогніто. — Дніпропетровськ, 2004. — 168 с.

2. Козлова Т. Фантаст Віктор Савченко раскрыл тайну числа зверя. Интервью с Виктором Савченко [Электронный ресурс] / Татьяна Козлова — Сегодня. — №215 (1560). — 2003. — 24.09. — Режим доступа: // www.segodnya.ua./oldarchive

3. Куцевол О. Методика викладання української літератури (креативно-інноваційна стратегія): Навчальний посібник [Текст] / Куцевол О.М. — К.: Освіта України, 2009. — 464 с.

4. Савченко В. Монолог над безоднею. З того світу — інкогніто [Текст] / Віктор Савченко. — Дніпропетровськ, 2004. — 431 с.

5. Савченко В. Післямова [Текст] // Савченко В. Під знаком цвіркуна. — Дніпропетровськ, 2004.

6. Сливинський О. І білі купави: Есеїстика [Текст]. — К., 2004.

7. Соболю В. Наукова фантастика Віктора Савченка [Електронний ресурс] / Валентина Соболю. — Режим доступу: //argo-unt.at.ua/pabl/naukova_fantastika_viktora_savchenka

8. Українська афористика Х—XX ст. [Текст] / Під заг. ред. І. Драча та В. Черняка. — К., 2001.

Номінація "Урок літератури сьогодні — це витвір мистецтва"
Будителі української свідомості на західноукраїнських
землях I половини XIX століття

Ілона Свиридюк,

вчитель української мови та літератури,

Лілія Орленко,

вчитель історії Клеванської СЗОШ-інтернату №1

Рівненська обл.

Мета: ознайомити учнів із діяльністю гуртка "Руська трійця" та її членами, з творчістю М. Шашкевича — зачинателя нової української літератури на західних землях, особливостями українського романтизму; проаналізувати поетичні твори романтиків; розвивати пам'ять, культуру зв'язного мовлення, логічне мислення; виховувати інтерес до історичного минулого свого народу та повагу до рідного слова.

Тип уроку: засвоєння нових знань; інтегрований (українська література та історія).

Обладнання: мультимедійна презентація "Романтизм. М. Шашкевич", карта України I пол. XIX ст., дидактичний матеріал (історичні джерела, завдання, картки).

Епіграф: *Світи, зоре, на все поле, поки місяць зійде.*
М. Шашкевич

Перебіг уроку

I. Забезпечення емоційної готовності до уроку

II. Актуалізація опорних знань

Бліцопитування.

Вчитель історії.

— Якими були історичні назви західноукраїнських земель. Які з них і у складі яких держав перебували у I пол. XIX ст.? Яка династія була правлячою в Австрійській імперії?

— Назвіть імена імператорів кінця XVIII— першої пол. XIX ст.? (Леопольд II, Франц II)

— Яка була чисельність українського населення на західноукраїнських землях? (Галичина мала понад 2 мільйони українців, а Угорщина — мільйон.)

— У чому полягала колонізаторська політика австрійського уряду щодо українства?

III. Мотивація навчальної діяльності

Вчитель української літератури. 1991 р. Україна стала незалежною державою. Всього тільки 20 років український народ є вільним. Свого часу "Руська трійця" у Львові зіграла неабияку роль у досягненні державної незалежності українського народу, розвитку української мови.

Вчитель історії. Зараз група істориків розкаже нам про події, що передували появі "Руської трійці" (слайд "Історичні події I пол. XIX ст.").

1) Пробудження національного життя в західноукраїнських землях у першій половині XIX ст. було викликано посиленням феодального і національного гніту в Австрійській імперії, що набуло виразу у збільшенні феодальних повинностей селян.

2) Рух за національне відродження на західноукраїнських землях очолило греко-католицьке духовенство. Активним культурним діячем в Галичині був греко-католицький священик І. Могильницький, який поширював у селянському середовищі релігійні тексти

українською мовою. Таким чином, вони ставили і другу мету: вберегти селян від переходу до римсько-католицької церкви й ополячення.

3) У 30—40-х рр. XIX ст. набуває значного піднесення суспільно-політичний рух. У Львові та інших містах Східної Галичини виникають таємні підпільні гуртки та групи, що ставили на меті повалення монархії Габсбургів та ліквідацію феодально-кріпосницьких порядків.

4) Одночасно з культурним рухом ширяться в Західній Україні революційні рухи. У 1830—1831 рр. відбулося польське повстання, яке охопило Правобережну Україну. На перешкоді до згоди стояло презирливе ставлення поляків до національних почувань українців. Його поразка сприяла початку зросійщення цього краю.

Вчитель української літератури. Культурологи розкажуть нам про стан освіти та культури на західно-українських землях.

Повідомлення групи "культурологів" (слайд "Стан освіти та культури").

1) Уряди Австро-Угорщини, Румунії забороняли викладання української мови в школах, насаджували польську, німецьку, угорську, румунську мови, вели політику асиміляції українського населення.

2) У 1805 р. початкові школи були поставлені під контроль римсько-католицької церкви; у 1809 р. було закрито Український інститут при Львівському університеті; у 1812 р. австрійська влада скасувала обов'язковість освіти.

3) І. Могильницький написав першу в Галичині "Граматичку" української мови в 1824 році і наукову працю "Відомості про руську мову", у якій довів, що українська мова не діалект російської чи польської мов.

4) Велику роль зіграла і фольклористика. Опубліковані праці доводили єдність великого слов'янського народу від Сяну до Дону, спільну основу усної поезії.

Вчитель української літератури. Отже, життя ви-магало творення якісно нової національної культури, що пов'язувалося з розвитком мистецтва слова. Вона повинна була повернутися до народного життя, впливати на нього, стати підручником виховання народу.

Вчитель історії. Ви вже знаєте, що у XVIII ст. всі європейські країни, у тому числі й Україну охопив могутній ідейний рух — Просвітництво. Давайте пригадаємо його ознаки (віра в непереможну силу освіти й розуму, утвердження нового світогляду, істинних уявлень про світ, настанова на художню правду, перебудова суспільства відповідно до принципів, продиктованих розумом).

Вчитель української літератури. Ми знаємо, що основними напрямками кінця XVIII — першої половини XIX ст. стають класицизм, романтизм, сентименталізм, реалізм.

Пригадаймо особливості класицизму (раціоналізм, наслідування зразків античного мистецтва, обов'язкове дотримання канонічних правил написання творів, суворе дотримання єдності жанрів, оспівування "володарів світу цього").

Чим відрізнявся український класицизм? (Не було історичних умов для розвитку "високих" жанрів літератури, на перше місце виходять "низькі" гумористично-сатиричні жанри бурлескного стилю. Вершиною і прикладом для наслідування стала "Енеїда" І. Котляревського.)

Вчитель історії. Ви дізналися, що соціальне, економічне, культурне становище викликало невдоволення і протести широких мас. Високі ідеали людства були несумісні із тогочасною дійсністю. Саме за таких умов утверджується романтичний тип художньої творчості.

Вчитель української літератури (слайд "Український романтизм"). Романтизм став цілковитим запереченням класицизму. Так з'явилася вільна побудова творів; неприйняття буденності й звеличення "життя духу", культ почуттів; захоплення фольклором, інтерес до фантастики. Український романтизм мав свої особливості. Назвіть їх.

Отже, українські романтики утвердили усвідомлення українського народу як нації з власною історією, особливим складом душі, самотньою мовою, естетичними й етичними принципами, власною культурою та історичним призначенням.

IV. Вивчення нового матеріалу

На сьогоднішньому уроці ми з'ясуємо роль "Руської трійці" у національному духовному відродженні, значення романтизму для нового етапу розвитку слов'янських літератур.

Проблемне питання. Над чим змусила мене задуматися діяльність "Руської трійці", яка її роль у національно-духовному відродженні?

У вас на столах є таблиця, яку необхідно заповнити. Зараз заповніть перші дві колонки, а в кінці уроку — третю.

Я знаю	Я хочу знати	Що я дізнався
--------	--------------	---------------

Вчитель історії. На початку 30-х рр. XIX ст. серед української прогресивної студентської молоді Львова виник гурток "Руська трійця", куди увійшли студенти богослов'я М. Шашкевич, І. Вагилевич та Я. Головацький.

Вчитель української літератури (слайд "М. Шашкевич"). Давайте ближче познайомимося із життям цих людей. А допоможе нам у цьому група біографів.

Народився **Маркіян Семенович Шашкевич** 6 листопада 1811 р. в селі Підліссі Золочівського повіту на Львівщині в багатодітній родині священика.

Після закінчення початкової школи навчався спочатку у львівській, а потім у бережанській гімназії. З 1829 р. він слухав філософський курс у Львівському університеті і водночас як майбутній слухач теології був прийнятий до Львівської духовної семінарії.

У ці складні часи Шашкевич інтенсивно займається самоосвітою. Він особливо зацікавлюється працями діячів слов'янського відродження. Особисте знайомство з чеським поетом Я.П. Коубеком, польськими фольклористами Ж. Паулі та В. Залеським, які жили у Львові, скерувало його діяльність у патріотичному напрямі.

Уже на початку навчання в семінарії Шашкевич заприятелював з І. Вагилевичем, а трохи пізніше — з Я. Головацьким. Юнаків єднано захоплення усною творчістю своїх краян. Приятелі були завжди разом, за що семінаристи й прозвали їх "Руською трійцею".

Як згадував Я. Головацький, Шашкевич був душею гуртка. Але вже з середини 30-х років його сили підточує давня хвороба сухот, яка зрештою стане причиною передчасної смерті. З початку 1843 року хвороба прогресує, і Шашкевич втрачає зір і слух. 7 червня смерть обірвала його життя. Поховали Шашкевича у селі Новосілках.

Іван Вагилевич увійшов в історію нашої культури як поет, фольклорист, етнограф, громадський діяч (слайд "І. Вагилевич").

Народився **Іван Миколайович Вагилевич** 2 вересня 1811 р. в сім'ї священика у селі Ясень Івано-Франківської області. Спочатку навчався у початковій школі м. Бучач на Тернопільщині, потім у Станіславській гімназії, а з 1829 р. — у Львівській духовній семінарії з одночасним прослуховуванням курсу філософії в університеті.

Інтерес до народного життя, побуту, звичаїв у нього виявився ще в дитинстві. У 1833 р. Вагилевич разом із М. Шашкевичем та Я. Головацьким створили гурток "Руська трійця". Свої екскурсії по Карпатському підгір'ю він проводить і в наступні роки, вивчає печери в скелях, видовбані людьми, записує колядки, легенди, казки й перекази, на основі їх аналізу готує етнографічні й фольклористичні статті. Одружившись, Вагилевич оселився в с. Нестаничах Золочівського округу, де мав свою парафію, але революційні події 1848 р. спонукали його займатися культурно-політичною діяльністю, яка відбивала інтереси полонізованої української інтелігенції. Згодом, на схилі віку, дістав скромну посаду упорядника в Львівському архіві. Виснажений важкою хворобою, помер 10 травня 1886 р. Похований у Львові на Личаківському кладовищі.

Яків Федорович Головацький (слайд "Я. Головацький") народився 29 жовтня 1814 р. в с. Чепелі, тепер Бродівського району Львівської області, в сім'ї священика. Після початкового навчання в рідному селі вчиться у львівській "нормальній" школі, а далі — в гімназії.

Уже в ці роки він виявляє глибокий інтерес до мов: давньогрецької й латинської, німецької та польської. Це стало міцною основою для розгортання фольклористично-етнографічної діяльності після вступу до Львівської семінарії. Знайомство з М. Шашкевичем та І. Вагилевичем зміцнило Головацького в переконанні, що основним для нього має стати тепер вивчення творчості народу. Уже на цей час Головацький записав чимало народних пісень у різних місцевостях Галичини, Буковини й Закарпаття.

У 1834—1835 рр. він навчався на філософському факультеті Пештського університету. У Пешті Головацький познайомився з видатними діячами слов'янського відродження. У 1835 р. разом із своїми друзями почав готувати фольклорно-літературний збірник.

Революція 1848 р. покликала Головацького до активного громадського життя у Львові. З цього часу Головацький як професор "руської кафедри" став викладати літературу у Львівському університеті. Деякий час він був деканом, ректором університету. За русофільські погляди Головацького у 1867 р. позбавили посади в університеті і він переїжджає до Вільна, де очолює Археологічну комісію для розбору стародавніх актів. Сімейні трагедії порушували душевну рівновагу, знесилювали, відбирали здоров'я. Все це й стало причиною смерті 13 травня 1888 р. Поховали Головацького у Вільнюсі.

Вчитель української літератури. Самою назвою свого гуртка Шашкевич, Вагилевич, Головацький демонстративно підкреслювали, що будуть працювати для свого зневажаного колонізаторами народу, для піднесення його національної самосвідомості, для відродження його багатой самобутньої культури.

Вчитель історії. Свою відданість рідній культурі львівські студенти підкреслили й обраними іменами, які нагадували про давньоруське минуле, коли Київська держава була однією з наймогутніших у Європі. М. Шашкевич назвав себе Русланом, І. Вагилевич — Далібором, Я. Головацький — Ярославом. Зокрема, девізом їхньої діяльності став уснопоетичний образ "Світи, зоре, на все поле, закіль місяць зйде", взятий із збірника пісень М. Максимовича.

Вчитель української літератури. Давайте поглянемо, як відбувалося утворення гуртка "Руська трійця". (Звучить західноукраїнська мелодія).

Інсценізація

Шашкевич. Галичина —

Журба безпросвітня.

Злидні. Безправ'я. Панщина клята.

Ходять відважніші аж до Відня

В цісаря правди шукати.

Ходять —

І не знаходять.

... Де ми,

Чиї ми діти?

Ні освіти, ані просвіти!

Он серби пробуджуються зі сну,

Чехи, словаки — слов'яни-сусіди.

Вже й з Наддніпрянщини в Галичину

Прилинула "Енеїда". А ми, галичани, а ми

Коли свідомими станем людьми?

Чужинці нас міряють на свій аршин,

Ополячуючи, онімечуючи навмисне.

Я познайомився з працями серба В. Караджича, словака П. Шафарика, чеха Й. Добровського, поляків С. Лінде та І. Раковецького, "Енеїдою" І. Котляревського, фольклорними збірниками М. Цертелєва та М. Максимовича. Я зрозумів, що нам, русинам, необхідно об'єднатися, вправлятися в слов'янській і руській мовах, вводити в руських колах розмовну руську мову і воскресити руську письменність у Галичині.

Руська мати нас родила,

Руська мати нас повила,

Руська мати нас любила:

Чому ж мова їй немила?

Чом ся нев встидати маєм?

Чом чужую полюбляєм?..

Вагилевич. А я можу збирати фольклор на Гуцульщині і Прикарпатті: записувати колядки, легенди, казки, перекази та етнографічні матеріали і водночас розмовляти на політичні теми.

Шашкевич. Так, наша діяльність має розгортатися серед селянства, бо вивчення народу, його культури сприятиме пробудженню простолюду.

Головацький. Про народ ми знаємо тільки з чуток, а народної мови, народного побуту зовсім не знаємо. Тому я хочу збирати і записувати з його уст пісні, які народ зберігає в пам'яті, записувати його приказки і прислів'я, його оповідання і перекази — нам, філософам, треба йти в народ і вчитися у нього мудрості. Я хочу пізнати селянське життя, його світогляд, мислення.

Шашкевич. Приятелі, нам необхідно розмовляти рідною мовою, збирати і вивчати народну поезію, записувати все в спеціальний альбом.

Усі. Гаразд.

Шашкевич. А давайте свій гурток створимо.

Головацький. А як ми його назвемо?

Вагилевич. Нас троє, тому можна назвати "Трійця".

Шашкевич. Так, але ми повинні підкреслити приналежність до свого народу.

Головацький. А додаймо слово "Руська", себто українська.

Вагилевич. Гарна вийшла назва — "Руська трійця".

Шашкевич. Давайте домовимося, що кожний, хто вступатиме в наш гурток, має подаванням руки та словом честі пообіцяти, що все життя працюватиме на користь народу та відродження української літератури в Галичині.

Дайте руки, юні друзі,

Серце к серцю най припаде,

Най щезають тяжкі туги,

Ум, охота най засяде.

Вчитель історії. За своїм характером це був демократично-просвітительський гурток.

А що таке демократія?

(Демократія — принцип організації колективної діяльності, при якому забезпечується активна і рівно-- правна участь всіх членів колективу у здійсненні всіх заходів.)

Гурток ставив перед собою чітко визначену мету: перетворити народну мову на мову науки, літератури й вищої школи. З її допомогою народ отримав би вільний доступ до знань і в такий спосіб зміг би покращити свою долю, вирватися зі злиднів, виявити свою, віками пригнічану, самобутність. У програмних документах цього гуртка було порушено питання про возз'єднання всіх українських етнічних земель.

Вчитель історії. А зараз об'єднаємося в групі і попрацюємо з історичними документами.

Історичне джерело №1

Яку мету ставила перед собою "Руська трійця" і що побачили в її діяльності австрійські власті?

Із приводу природного права спілкуватися та писати рідною мовою найвиразніше сформулював свою думку М. Шашкевич: "Я випробував свої сили руською мовою, оскільки це моя рідна мова, яка значно відрізняється від мови церковної і великоросійської (московської), і хотів заложити наріжний камінь для її дальшого розвитку і тим зарадити нестачі руської літератури".

Історичне джерело №2

Яку рису, наполегливо виховувану імперськими властями в українській інтелігенції, засуджував Маркіян Шашкевич у своїх рядках:

Руська мати нас родила,

Руська мати нас повила,

Руська мати нас любила:

Чому ж мова їй немила?

Чом ся нев встидати маєм?

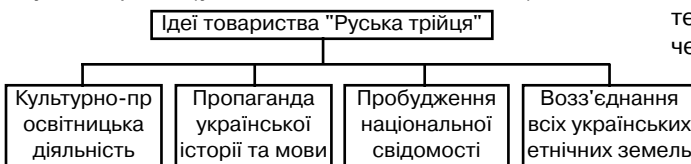
Чом чужую полюбляєм?

Історичне джерело №2

Прокоментуйте цей вислів. Чи поділяєте ви погляди Я. Головацького?

Я. Головацький у своїй статті "Становище русинів у Галичині" писав: "Русини під ласковим пануванням Австрії живуть без літератури, без часопису, без національної освіти, без шкіл. ...інтелігенції бракує необхідної моральної сили, любові до Батьківщини, самопожертвування".

Вчитель української літератури. Спробуємо схематично зобразити ідеї, які перед собою ставили діячі "Руської трійці" (учні заповнюють самостійно).

Вчитель історії. Інтерес романтиків до історії та народного побуту спонукав до праці над збиранням, обробкою та виданням історичного та етнографічного матеріалу. У 1833—1834 рр. гуртківці підготували історико-літературні збірки "Син Русі", "Зоря", які були заборонені австрійською цензурою.

Вчитель української літератури. Члени цього гуртка розгорнули масштабну просвітницьку діяльність. У 1836 р. І. Вагилевич зробив перший переклад "Слова о полку Ігоревім" живою українською мовою; М. Шашкевич створив "Читанку", готував граматику і словник української мови. У трьох церквах "трійчаки" читали проповіді українською мовою.

*Поет ступив до храму без гордині.
У сутніні свічки, іконостас...
Він проповідь до люду скаже нині
По-українськи — і звеличить нас.*

*І вознеслась до неба мова гожа —
Аж посвітлів здивований собор.
І на людей дивилась Мати Божа,
Здіймаючи над ними омофор.*

Вчитель історії. Діяльність гуртка приваблювала молодь, зокрема, в 1835 р. до його складу входили М. Устиянович, С. Верб'янський, М. Романовський, С. Плешкевич, М. Хризостом. Розголос про добрі починання гуртківців вийшов за межі Львова, знайшов підтримку навіть у старших за віком громадян. Так, прихильником студентів був директор Коломийської школи М. Верещинський.

Вчитель української літератури.
*Ми були, ми є, ми будемо!
З історією своєю, культурою, мовою!
Заявили друкованю в Буді
"Русалкою Дністровою".*

У 1837 р. було видруковано в Будимі (тепер Будапешт) альманах "Русалка Дністровая" (учні записують значення цього терміна).

Альманах — неперіодичний збірник широкого змісту, упорядкований за певною тематикою, жанровою чи стильовою ознакою.

Вчитель історії. Альманах був надрукований накладом 1000 примірників. На щастя, не весь тираж було конфісковано і закинуто в підвали. Деякі примірники альманаху потрапили до читачів і в Галичині, і в інших частинах Австрійської імперії, став він відомим і в Східній Україні.

Повідомлення групи "літературознавців". Девіз книги "Не тоді, коли очі сумні, а коли руки дільні, розцвітає надія" (Я. Коллар). Альманах складався з передмови, де підкреслювалася краса української мови, та 4 розділів (учні записують у зошити).

У фольклористичній частині "Пісні народні" подавалися зразки дум, обрядових, історичних та ліро-епічних пісень, записаних у різних місцевостях. Оригінальні твори видавців склали другу частину. Третій розділ — "Переводи" — подав сербські народні пісні у перекладах. В історико-літературному розділі "Старина" були опубліковані історичні та фольклорні твори.

Вчитель української літератури. Як ви розумієте слова І. Франка, який оцінив альманах "Русалка Дністрова" як явище наскрізь революційне? Порівняйте девіз альманаху та останні рядки "Заповіту" Т. Шевченка? До чого закликають нас ці слова?

Вчитель історії. Отже, "Русалка Дністровая" об'єктивно викривала політику денационалізації західноукраїнського населення, політику ігнорування та приниження історичних і культурних традицій усього українського народу. Вихід альманаху "Русалка Дністрова" за значенням порівнюють із появою "Кобзаря" Т. Шевченка. Аргументуйте цю думку.

Вчитель української літератури. Зараз ми послухаємо поезію Шашкевича "Веснівка" (учень виразно читає напам'ять). Пригадайте, які народні пісні називаємо веснянками? (*Веснянки* — це величальні календарно-обрядові пісні весняного циклу). Першим до інтерпретації народних веснянок звернувся М. Шашкевич "Веснівкою".

Бесіда за запитаннями:

- Про що ця поезія, як вона побудована?
- З чим у вас асоціюється весняна пора року?
- Які особливості має рання весна? Як про це сказано у творі?
- З яким проханням квітка звернулася до нени?
- Від чого застерігала весна красуню?
- Про що свідчить закінчення поезії?
- Яка основна думка поезії?
- Музику якого характеру можна передати зміст твору?

— Знайдіть риси романтизму (зв'язок з фольклором, наявність народнопоетичних порівнянь, гармонія з природою, алегоричний зміст, символічна сама назва твору, утвердження ідеалів романтизму: прагнення волі, відродження, пошук себе у світі, нездоланність сили, надій на майбутнє; художні особливості твору: звертання, риторичні оклики, порівняння, пестливі слова, метафори).

Вчитель історії. На основі уривка з думи складіть розповідь про те, що в історичному минулому України приваблювало Маркіяна Шашкевича.

Історичне джерело №4. З поезії Маркіяна Шашкевича.

Дума.

*Аж мило згадати, як то серце б'ється,
Коли з України руська пісенька
Вколо серця в'ється.
Сю ніч степами гуляв я;
Нагулявшись доволі, по могилі лягав я,
Буцімто спочити, а то підслухати,
Як та стара бувальщина буде розмовляти:
Про давні літа, про давні часи,
Як слава гуляла світом околу
Про руських батьків, боярів, князів,
Про гетьманів, козаків.
Щоб поспитати про спис, про шаблюку,
Щоб розвідати про орду канюку:
Як руським тілом згодувалась,
Як руським кривлем напоівалась,
Як руська шаблюка все її вітала
Як кривим зубом серце добувала,
В пуці вигідненько на нічліг стелила,
В воду під могилу спати кладовила.*

Що ви знаєте про героїчні подвиги Северина Наливайка? (Керівник козацько-селянського повстання 1594—1596 років проти польської шляхти.) Послухаймо, як возвеличив його Шашкевич. (Поезія "О Наливайку")

Бесіда за запитаннями:

— Які події зобразив автор і як він змалював свого героя? (Оспівує битву під Білою Церквою легендарного ватажка Северина Наливайка з військами польського гетьмана Станіслава Жолковського. На цей раз повстанців було розбито, але поляки не наважилися навіть переслідувати Наливайка, зазнавши нищівних втрат у живій силі. Шашкевич співає славу і хвалу тим, хто йде в бій за Україну.)

— Яким настроєм пройнята поезія? Скільки ляхів у похід виступило?

— З якими словами звернувся Наливайко до козаків?

— Як ви розумієте останній рядок поезії?

— Віднайдіть риси романтизму. (Вірш близький до історичних пісень та дум, сповнений романтикою козацької звияги, фольклорна епічність розповіді.)

— Яка ідея поезії? Спробуйте порівняти, як зобразив Наливайка Шашкевич та художник А. Манастирський на картині "Северин Наливайко" (слайд).

Вчитель української літератури. Отже, ми побачили, що романтики порушували проблему народу як учасника історично-культурного процесу, будили національну свідомість українців.

Спробуйте оцінити діяльність "Руської трійці" в ті часи. Уявіть себе представником австрійської влади і простим селянином (*клас об'єднуємо в групи*).

V. Рефлексія

Вчитель української літератури. Що нового ви дізналися про літературу на західноукраїнських землях? Яке значення відіграв романтизм для нового етапу розвитку слов'янських літератур?

Що найбільше вас вразило? Як ви розумієте епіграф уроку і девіз "Руської трійці"? (Учні заповнюють III колонку таблиці.)

Вчитель історії. Чому альманах "Русалка Дністрова" називають "політичним маніфестом українства"? Чому

друкування українською мовою літературних творів стало актом політичної ваги?

Підсумок уроку.

Вчитель української літератури. Отже, упродовж першої половини XIX ст. завершилося становлення нової української літератури в Галичині, намітився поворот до нового письменства в Підкарпатській Русі. Усе ж перші кроки по новому шляху були зроблені, і ці традиції стали міцною опорою в ідейно-художніх шуканнях західноукраїнських літераторів у наступні десятиріччя.

Ми виконаєм твою волю, Маркіяне!

Ти в пам'яті нашій вічно живий!

Ти заповів нам любов

До материнського слова.

В сяйві новітніх будов

Встала "Русалка Дністрова".

Про історичну заслугу "Руської трійці" образно сказав Дмитро Павличко:

І впливає наша мова

Русалкою з глибин Дністра!

Вчитель історії. Культурно-освітні процеси в Західній Україні I пол. XIX ст. ввійшли в історію як перша хвиля національного відродження на західноукраїнських землях. На чолі відродження стало греко-католицьке духовенство—єдина освічена соціальна група українців. Саме воно стало носієм української національної ідеї.

VI. Домашнє завдання

Вчитель української літератури. Скласти гру "Заплутана розповідь" про діяльність "Руської трійці" та творчість М. Шашкевича.

Вчитель історії. Уявіть, що вам потрібно оформити в історичному музеї залу, присвячену діяльності "Руської трійці". Які експонати ви б розмістили? Чому? Напишіть стислу характеристику вибраних експонатів.

Співець дитячої душі і природи

Присвячується світлій пам'яті Миколи Никаноровича Магери

Павло Романюк,

учитель української мови та літератури

Огіївської ЗОШ I—II ступенів

Хмельницька обл.

Тема: М.Н. Магера. Новели: "Діда спродують", "Ой, коню, наш коню".

Мета уроку: ознайомити учнів із життєвим і творчим шляхом геніального подільського письменника, педагога, ветерана Великої Вітчизняної війни Миколи Никаноровича Магери, із трагічними сторінками історії нашого народу; із новелами "Діда спродують", "Ой коню, наш коню"; розвивати навички зв'язного мовлення, вміння висловлювати власну думку; виховувати почуття справедливості, поваги, толерантного ставлення до особистості.

Обладнання: виставка книжок М. Магери, фотографії письменника, вислови відомих людей про Магера.

Хід уроку

I. Організаційний момент

II. Оголошення теми та мети уроку

Вступне слово вчителя. Діти, на сьогоднішньому уроці ми ознайомимося із творчим і життєвим шляхом талановитого письменника, чудового педагога, людини, яка ціною своєї крові наближала довгоочікуваний День Перемоги у Великій Вітчизняній війні, улюбленцем дівчорі Миколаю Никаноровичем Магерою. Прикро, але мені особисто вже не довелося бути учнем у цього відомого викладача педучилища, але його справу гідно продовжували ті, хто працював з ним пліч-о-пліч у Хмельницькому педучилищі. Микола Магера належить до когорти тих людей, на долю яких випав і голод, і війна, відбудова зруйнованого господарства, але письменник гідно пережив усе і у своїх творах нам про це розповідає. Він закликає нас вирости гідними людьми і прагне щоб в нашій рідній Україні ніхто і ніколи не зазнавав таких труднощів, які довелося зазнати у дитячі роки йому і тисячам його однолітків.

III. Вивчення нового матеріалу Виступи біографів

1 учень. У селі Могилівці Дунаєвського району Хмельницької області в сім'ї селян — Никанора й Марії — 1 вересня 1922 року народився другий хлопчик. Назвали його Миколкою. Потім після нього дав Бог ще семеро дітей, і Миколка, будучи старшим, няньчив менших від себе, хоч сам був худеньким і маленьким на зріст. Як згадає сестра Валя, Миколка пішов до школи аж у вісім років, хоч уже вмів читати і писати, бо навчився від старшого брата Павла. Після закінчення Могилівської семирічки вступив до Бердичівського педтехнікуму, але невдовзі полишив навчання через матеріальну скруту в багатодітній родині. За порадою директора знову пішов до школи.

2 учень. Під час Великої Вітчизняної війни перебував на фронті. Він в окопах писав листи-казочки і трикутником відсилав їх додому молодшій сестрі, а слава до Миколи Никаноровича як видатного письменника прийшла тоді, коли він уже був досвідченим педагогом. Воював під Ленінградом, на Карельському перешийку, під Тернополем, на Сандомирському плацдармі, у Польщі, Німеччині, Чехословаччині. Був тяжко поранений і контужений. У вільні від боїв хвилини писав вірші й надсилав додому матері. Він хотів жити, і воля до життя була сильніша за смерть. Навіть збірку своїх фронтових поезій назвав "Я хочу жити". Жити, щоб приносити радість людям, навчати добра школярів. Йому часто снилася війна, бойові побратими, а ще синичка, яка співала над ним, коли упав пораненим у фінських лісах. "Фінська синичка, не наша, українська, вона рятувала мене, українця, що завойовником прийшов у її, фінські, ліси. Прийшов, правда, не з власного бажання..." — так напише потім Микола Никанорович про цей фронтовий епізод зі свого життя в оповіданні "Моя улюблениця". Тоді Бог зберіг його, вернув майже з того світу.

...Поранений воїн накрив голову каскою і повз по-пластунськи туди, де клекотів бій. За пазухою були гранати. Переживав, щоб не скінчились патрони. Вже піднявся на ноги, випростався, а тут з-за кущів високий рудий німець, в руках якого був карабін. Німець ударив Миколу по касці. Каска й врятувала його. Були б загорнули його в яму разом з трупами, але один з танкістів помітив, що хлопець живий. Через багато років М. Магера напише про це в новелі "Жаринка".

На фронті боєць Магера не раз напам'ять читав твори Шевченка солдатам і офіцерам. Пізньої осені 1944 року в поїзді, що ніс його з Карельського пере-

шийка до Сандомирського плацдарму, написав свій "Заповіт". Він звертається до друзів, щоб, коли загине від ворожої руки, поховали його при стежці. А щоб легше було лежати на чужині, посипали на груди святої землі з України, яку беріг, як святиню.

3 учень. Після закінчення війни М. Магера вступив до Київського університету ім. Тараса Шевченка. І ось він — студент філологічного факультету. Пропахлі порохом димом, подзвонюючи нагородами, прийшли навчатись сюди фронтовики. Скільки талантів тоді мала Україна!

Коли М. Н. Магеру після закінчення університету залишали працювати в Києві, він відмовився, попросився в рідні краї. Там, у Хмельницькій області, працював учителем, завідувачем кабінету української і російської мов, інспектором шкіл Хмельницького обласного відділу освіти, викладачем української мови та методики її викладання Хмельницького педагогічного училища.

Микола Никанорович Магера ніколи не був членом партії. Його партія — то народ, рідна мова, культура. Мабуть, те, що був учасником бойових дій під час Другої світової війни, і врятувало письменника від Соловків...

4 учень. Твори М. Магери — це частинка його самого, це все пережите, побачене, вистраждане. Читаєш його "Зелені паляниці", "Мати Божа" і ніби бачиш відтворене уявою письменника, переживаєш разом з ним і його героями. Доброти, порядності, милосердя вчать його твори "Чубчик", "Друзі", "Добра дівчинка", "Хоробрі з найхоробріших". Оповідання, повісті М. Магери здобули пошанування у вдячних читачів. Окремими виданнями вийшли його книжки "Мати", "Журавка", "Чубчик", "Юрасик", "Друзі", "Кам'янецькими стежками", "Зелені паляниці", "Читаночка", "Маленька хрестоматія", "Вибрані твори", "Мій Тарас Шевченко".

Своїми творами він нагадував читачам, щоб шанували і любили свою країну і рідну українську мову. На жаль, Миколи Магери уже немає, але його твори живуть, їх читають, вони безсмертні.

Листування з відомими людьми

Листи від Олеса Гончара

Шановний Миколо Никаноровичу! Дякую за книжку ("Кам'янецькими стежками"), за талановите відтворення тих місць, які і я колись мав щастя бачити. Сподіваюсь, що читачі належно оцінять Вашу працю, яка знайомить нас так переконливо з перебуванням Шевченка у Кам'янці-Подільському і з рідкісними піснями, що йому там відкрились. Всього доброго Вам і нових творчих звершень!

Ол. Гончар. 31.03.1990.

Шановний Миколо Никаноровичу!

Серед усяких клопотів тільки зараз оце зміг підступитися до надісланої Вами книжки ("Зелені паляниці").

Багато думок викликають Ваші розповіді про дітей Поділля, про їхні нелегкі долі. Такі людяні, такі природні ці життєві історії — вони, я певен, знайдуть дорогу до читача.

Якби моя змога, то я такі речі, як "Мати Божа", або "Добра дівчинка", або "Діда спродують" і "Зелені паляниці" давав би в шкільних читанках, щоб їх читала вся юна підрастаюча Україна.

Але цей паперовий голод... Та все ж стукайте й стукайте у видавничі двері, Ваші ці твори заслуговують більшої уваги і більших тиражів.

Всього найкращого Вам!

5.03.1992 р. Ол. Гончар.

Лист від М.Г. Жулинського

Вельмишановний Микола Никаноровичу! Дякую сердечно Вам за новорічний подарунок — за "Зелені паляниці", які випікали Ви на щедрому, ласкавому, ніжнотеплому вогні Вашої неспокоїної душі і огортали милосердям, співчуттям, вірою в нашу незалежну Україну.

Справді, нема тут холодної, безжалісної руки редактора, який часто норовить підігнати авторську волю під єдиний стандарт стилю і мислення. Ви тут розкуті, щедри в самовираженні, правдиві, як і є, як і було у Вашому (у нашому!) житті.

Я переконаний, що така нічим не скута правда, щира сповідь про національну долю, натхненна вірою в щасливе майбуття України, вкрай потрібна сьогоднішній українській дитині.

Хай Вам щедро твориться многи літа!

Ваш Микола Жулинський. 3.01.93. Київ.

Відзнаки

Микола Магера — почесний громадянин м. Дунаївці, лауреат Хмельницької обласної премії імені Т. Г. Шевченка, премій імені Мелетія Смотрицького, Богдана Хмельницького. Був нагороджений орденами Слави III ступеня та Вітчизняної війни I ступеня, медалями. Нагороджений медаллю А.С.Макаренка.

Вчитель. Діти, сьогодні ми з вами розглянемо правдиві твори нашого земляка Миколи Магери про трагічні сторінки з історії нашого народу. Про них я знаю не лише з літератури, преси, телебачення, а й з розповідей односельців, зокрема, моєї бабусі Михайленко Марини Тимофіївни. Довгими зимовими вечорами вона часто у думках поверталася до пережитого і говорила: "Не дай, Боже, нікому побачити те на свої очі, що бачили і переживали ми". Її батько був на заробітках в Америці, повернувшись звідти, придбав 10 десятин землі, мав чимало сільськогосподарського реманенту. У 1918 році захворів на тиф і помер. Господарство перейшло до рук дружини і неповнолітніх дітей. Допомогали дядьки, але ледве зводили кінці з кінцями, а тому, коли почали відбирати землю під час колективізації, вони змушені були добровільно здати все в колгоспи і через те не зазнали переслідувань. Та інша доля спіткала бабусиних дядьків, сусідів, яких розкуркулили, а потім вислали в Казахстан, Архангельськ, звідки вони вже не повернулись. Але найстрашніше було з її сусідами. У них був син каліка. Коли батьки йшли в поле, то лишали йому обід, і бабусю, тоді підліток, часто подавала йому їсти, а він дозволяв їй піти в садок і нарвати вишень чи яблук. Так вони і здружилися. Та ось прийшла та страшна хвилина розкуркулення:

худобу, реманент забрали, господарів вивозили кудись. Грудневий ранок, кругом тиша і раптом — моторошний крик каліки, якого волочуть по снігу до воза. А село мовчить, гірко ковтає сльози і чекає — хто наступний.

Робота в групах

Учні розповідають сюжети новел.

1 група — "Ой, коню, наш коню"

2 група — "Діда спродують"

Бесіда

Яка спільна тема і головна думка об'єднує ці дві новели?

(Розповідь про конфісковування майна у селян комуністичним режимом).

Які проблеми порушуються в новелах?

Чому так боляче сприйняв дід Іван втрату коня?

Як ви розумієте слово "конфіковано"? Чому дід Іван до кінця свого життя не зміг зрозуміти його значення?

Хто розбирав дідового хліва?

Чому автор називає Бінську пестливим словом "п'яничка"?

Чому сільрада продала хліва?

Що сталося з Бінською?

Як поставилися до цієї трагедії батько з дідом? Про що це свідчить?

До чого нас закликає Микола Магера?

Літературний диктант

1. Місце народження Миколи Никаноровича Магери.
2. Скільки дітей було у сім'ї Магери? (Дев'ять)
3. Де заповідав поховати в разі загибелі на фронті? (Поблизу стежки).
4. Який навчальний заклад після війни закінчив письменник? (Київський університет імені Шевченка)
5. Який предмет викладав у Хмельницькому педагогичному училищі? (Українську мову)
6. Як звали дідуся Миколи Магери? (Іван)
7. Скільки десятин землі мав дідусь? (Три)
8. Як звали бабусю? (Мотря)
9. Які слова, піднявши руки до неба, проказала баба Мотря? (— Боженьку! Покарай антихристів за їх знущання над нами! Зроби так, наш Боженьку, щоб вони не доробилися нашим кривавим добром!")
10. Хто колотить людьми, за висловом діда Івана? (Антихрист)

Підсумок

Що нового ви дізналися, пророчитавши новели Магери?

Які поради ви дали б людям?

IV. Домашнє завдання

Написати твір-роздум на тему "Як склалася подальша доля грабіжників?"

Дізнатися від рідних, знайомих про долю розкуркулених людей зі свого села.

Свято осені

Наталія Приліпко,

керівник літстудії "Паростки",
учитель української мови та літератури

Козелецької гімназії №1
Чернігівська обл.

Мета заходу (творча): продемонструвати уміння й навички віршування, декламації, акторські здібності членів літстудії "Паростки".

Перебіг свята

I ведучий. Привіт, друзі! Швидко промайнуло тепле літо, і, дякуючи осені, ми знову разом.

II ведучий. А я нічого не маю проти літа. Як на мене, нехай би воно тривало вічно!

I ведучий. Так-то воно так. А як же друзі, школа? Адже саме осінь збирає нас до купи.

II ведучий. Так, звичайно. І сьогодні всі разом ми зустрічати мемо чарівницю Осінь, бо вона того варта.

I ведучий. Звичайно, варта, адже Осінь щедра плодами.

II ведучий. Наша Осінь — особлива. Вона багата на творчі доробки літстудійців: вірші, есе, оповідання... І всі про неї — Царицю Осінь.

I ведучий. Осінь... Це вона дарує нам яскраві барви дерев, осінні квіти...

II ведучий. А сірі дощові будні? Вона лише зрідка тішить нас сонячним промінням і примушує змінити улюблені шорти й футболку на теплу куртку й джинси.

I ведучий. Як на мене, осінь — найпрекрасніша пора року. Як її можна не любити?

Учениця читає поезію:

Осінь

*Осінь вже малює
Золоті картини,
Погляд мій хвилює
Листопад щоднини.*

*Жовте і червоне
Листя опадає,
Золотою ковдрою
Землю всю вкриває.*

*Низько ходить сонце,
Вітер, дощ і злива...
Я дивлюсь в віконце —
Радісна й щаслива.*

*Хоч про літо спомин
Маю в серці я,
Чую вітру гомін —
Осінь люблю я.*

Дідовець Юлія, 11 клас

II ведучий. Осінь... Про неї так багато написано поезій.

На її честь створено тисячі римованих рядків.

Треба тільки вміти побачити й відчутти її.

Учениця читає вірш:

Осіннє

*Кленовий жовтограй
В душі моїй заграв —
Осінь-веселково,
Багряно-барвінково
В танку дощів осінніх
Таємно закружляв.*

*Осінній листограй
В думки мої заправ —
Сміливо-веселково,
Яскраво-світанково
У снах моїх безсонних
Відверто закружляв.*

Приліпко Катерина, 11 клас

I ведучий. Осінь... Ще донедавна про її прихід ніхто, крім календаря, не згадував, та все ж таки щось змінилось, стало іншим.

II ведучий. Звісно, змінилось. І це важко не помітити. Адже змінилась як погода, так і природа.

II ведучий. А як на мене, осінь — сумна пора року. І хоч у нас свято, настрої у мене — нікудишні.

I ведучий. Та що ти таке кажеш! Здавна наші предки шанували Осінь. Дякували їй за гарний врожай. Саме на Осінь припадає цілий цикл народних свят. А тут уже сумувати ніколи.

II ведучий. Осінні свята розпочинаються **Першою Пречистою**.

Учениця. Протягом осіннього періоду ми святкуємо три "Пречисті". Про них у народі кажуть так: "Перша Пречиста жито засіває, друга — дощем поливає, а третя снігом покриває". Отже, в час Першої Пречистої сіють озими.

Після Першої Пречистої дівчата в селі вже звільняються від тяжкої роботи. Приповідка каже: "Прийшла Перша Пречиста — стає дівка речиста" — багато говорить, бо немає вже роботи.

Після Успіння Пресвятої Богородиці (28 вересня) господарі, що мають дорослих дітей, готуються до весільного сезону. Збираючи садовину, дівчата співають:

*"Пречиста по груші ходила,
Пречиста мішок загубила,
А Спас ішов, мішок знайшов.
"Спасику батьку, віддай мені мішочок,
Не буду ходити у твій садок".*

I ведучий. 11 вересня — свято Всічення Голови святого Пророка Предтечі й Хрестителя Господнього Івана, або, як кажуть у народі, Головосіка.

В цей день не варять борщу і це є єдиний день протягом цілого року, коли гріх їсти борщ. Віруючі люди в цей день не беруть у руки ножа, навіть хліб ламають руками. Нічого не можна рубати сокирою і пиляти пилою.

Цього ж дня суворо дотримуються посту. Не можна різати нічого, що нагадує собою голову. "Якщо зрізати головку капусти в цей день, то може потекти кров".

II ведучий. Чотирнадцятого вересня свято Преподобного Семеона Стовпника і матері його Марфи, а в народі кажуть — Семена.

Колись, ще в козацькій Україні, на Семена справляли пострижини молодих хлопців і вперше садовили їх на коней. Цей добрий звичай походив ще від княжих часів. Молодих княжичів теж у цей день садовили на коні та з великими церемоніями везли до церкви, а там, після Служби Божої, пострижини виконував сам єпископ.

На Семена колись було велике базарне свято. Там продавали, купували, куштували. Свято із свят.

I ведучий. А зараз до вашої уваги інсценізація народної драми "Явтух".

- Да куди їдеш, Явтуше, куди їдеш, мій друже?
- Не скажу!
- Да коли ж твоя та добрая ласка, то скажеш!
- На базар!
- Підвези ж мене, Явтуше, підвези мене, мій друже.
- Не хочу!
- Да коли ж твоя та добрая ласка, то й схочеш.
- Сідай, та скраєчку!
- Ой що везеш, Явтуше? Ой що везеш, мій друже?
- Не скажу.
- Да коли ж твоя та добрая ласка, то й скажеш.
- Груші!
- Ой дай мені, Явтуше, ой дай мені ж, мій друже.
- Не дам.
- Да коли ж твоя та добрая ласка, то й даси!
- Візьми, та гниленьку!
- Обійму ж тебе, Явтуше. Обійму ж тебе, мій друже!
- Не хочу!
- Да коли ж твоя та добрая ласка, то й схочеш!
- Обніми, та не задуши!
- Поцілюю ж тебе, Явтуше. Поцілюю ж тебе, мій друже!
- Не хочу!
- Да коли ж твоя та добрая ласка, то й схочеш!
- Поцілуй, та не вкуси!

II ведучий. От приїхали на базар, а там... і торги, і пісні... (Учні співають та інсценізують українську народну пісню "Ой там на товчку, на базарі".)

I ведучий. Двадцять першого вересня за новим стилем свято **Різдва Пресвятої Богородиці**, або **Друга Пречиста**.

В цей день в Україні, зазвичай, ідуть дощі, а тому й кажуть: "Друга Пречиста дощем поливає!"

II ведучий. Послухайте цикл "дошових" віршів учениці 11 класу Кравченко Катерини. (Учениця читає власні вірші)

Я сумую

Я сумую, коли дощ хлюпотить,
Коли хмара з дощем гомонить,
Коли сонце за хмару зайде,
Коли місяць на небо зійде.
Коли вітер по полю гуляє,
Соловейко у гаю співає,
Я сумую...

Дощ

Вітер стука у вікно,
Його я бачила давно,
Він біля мене танцював
І мою душу хвилював...
Ми із дощем гуляли
І у танку кружляли.

II ведучий. Не знаю, як ви, а я зовсім не люблю осіннього дощу, особливо, якщо нема під рукою парасольки. Послухайте вірш, який так і називається — "Парасолька".

Учениця читає вірш:

О рятівнице моя неповторна!
Ти помічниця моя безумотна.
Що я без тебе у зливу і дощ?
Мов той холодний болотяний хвощ.

Ти моя вірна і справжня подруга,
Хай не настигне тебе десь наруга.
Хай хоч сміється і злиться вітрисько,
Ти завжди поруч, ти завжди близько.

Разом з тобою я в небо дивлюсь
І на погоду ніколи не злюсь,
Впевнено й гарно себе почуваю,
Як накрапає — тебе розкриваю.

Подругу вірну і справжню я маю,
Кращої тебе у світі не знаю.
Всім парасольку бажаю знайти,
Щоб захищала завжди у житті.

Приліпка Катерина, 11 клас

I ведучий. 27 вересня святкують **Воздвиження Чесного Животворного Хреста Господнього**, або, як кажуть у народі, "Здвиження".

На Здвиження земля движеться до зими, а тому від цього часу настають холодні дні і птахи відлітають до вирію. До вирію повзуть і гади, а тому в день Здвиження небезпечно ходити в ліс.

II ведучий. А зараз відгадайте віршовані загадки про птахів, які склала Барінова Крістіна, учениця 7 класу.

У осінній день в краї далекі відліта від нас.....

(лелека)

Високо в горах кружляє, п'є водицю із джерел,

А зовуть його

(орел)

Гусінь та жучки збирає, часом по дворах гуляє,

Непримітний молодець — спритний хлопчик.....

(горобець)

Білобока господарка — в лісі головна пліткарка,

Це не пташка, а морока, звать усі її.....

(сорока)

I ведучий. 14 жовтня свято **Покрови Пресвятої Богородиці**, або, як кажуть, "Покрова".

Запорізькі козаки вважали святу Покрову своєю покровителькою. Існує переказ, що коли козаки тікали від турків, то сховалися в церкві святої Покрови і їм з'явився образ Божої Матері Покрови, а тому турки не змогли вдертися в церкву чи підпалити її.

А чи є серед вас козаки — ми зараз спробуємо перевірити. (Козацьке змагання: перетягування канату.)

II ведучий. Покрова — сезон сватання та весіль, а тому дівчата, яким уже надокучило дівувати, молилися: "Свята мати, Покровонько, накрий мою головоньку, хоч ганчіркою, аби не зосталася дівкою".

(Інсценізація української народної пісні "Ой ти гарний, Семене")

II ведучий. 10 листопада — день Великомучениці Параскеви, або святої П'ятниці.

В цей день жінки, бувало, не прядуть і не шують. Існує вірування, що свята П'ятниця з'являється людям у вигляді дуже бідної жінки, її тіло пошпигане голками, понівечене веретенами, порізане ножами та попробоване цвяхами. Це так її понівечили ті люди, які в день святої П'ятниці працюють.

В році є дванадцять п'ятниць, які були колись в особливій пошані серед жінок: це — п'ятниця перед Благовіщенням, десята п'ятниця після Великодня, перед Зеленими Святами, Успінням, Головосіком, Здвиженням, Покровою, Введенням, Різдом Хрестовим, Водохрещем та дві Великопісні.

I ведучий. Може, в цю п'ятницю й не можна шити, а от складати акровірші ніхто не забороняв.

Учениця читає акровірш:

Каштани весело стрибають,

А діти їх наздоганяють.

Шапки вони свої згубили,

Та діти знову їх наділи.

Ах, як же весело було малечі —

На кожнім каштані були свої речі!

Гламазда Юлія, 6-а клас

II ведучий. 14 листопада за новим стилем — день Святих чудотворців безсрібників **Кузьми й Дем'яна**.

За стародавньою традицією сільської молоді, в цей день дівчата зносять на вечорниці курей, ріжуть їх, смажать чи варять і ввечері подають на стіл. Хлопці приносять горілку і відбувається почастинок — "чия курка смачніша".

У народному віруванні Кузьма й Дем'ян вважаються оборонцями людей від зміїв. Існує легенда, що Кузьма й Дем'ян були ковалями і одного разу вони вбили змія, спалили його, а попіл розсіяли за вітром. З того попелу розплодилося багато гаддя, і тепер святі ковалі мусять боронити людей — "вони розпеченим залізом у зміїв жало випікають".

I ведучий. 21 листопада за новим стилем — Собор Святого **Архистратига Михаїла**, або, як кажуть селяни, "Михайла". Святого Архистратига Михаїла вважають покровителем столиці України — Києва. У народній уяві Архистратиг Михаїл — це мужній лицар, який перемагає всі темні сили нашої землі.

II ведучий. Святим Михайлом закінчувався цикл осінніх свят і розпочиналися **вечорниці** — одне з найулюбленіших свят молоді. Йдучи на вечорниці, дівчата брали з собою роботу — пряли, дерли пір'я, вишивали. На вечорницях завжди було весело — можна було почути страшні та смішні бувальщини, поспівати, поворожити.

I ведучий. А ще кожна дівчина, що йшла на вечорниці, брала з собою частування. Як і на вечорницях, на правах господарів ми пригортаємо вас власноруч виготовленими стравами.

(Дівчина виносить миску з варениками і пригортає усіх присутніх.)

II ведучий. А ще на вечорницях можна було показати свої таланти. Зустрічайте членів літературної студії "Паростки" із власними віршами на осінню тематику

Осінь

Осінь безжально

Листя зриває,

Осінь печальна

Щастя не знає.

Сльози холодні

Личко вкривають,

Очі бездонні

Щастя шукають.

Вітер-вітрисько

Владно ганяє,

Осінь заплакану

Він огортає.

Сльози холодні

З личка зникають —

Вітер і Осінь

В вальсі кружляють.

Приліпко Катерина, 11 клас

Осінь

З дерева листочки осінь позривала

І за темні хмари сонце заховала.

Опустила віти вишня під вікном,

Спи, моя красуне, ти спокійним сном.

Не сумуй за літом і своїм вбранням —

Зацвієш знов цвітом—радість солов'ям.

Барінова Крістіна, 7 клас

Шоколадне Ойкало

Надійшла осінь. Жовте листя падає з дерев і шурхотить у мене під ногами. Я йду парковою доріжкою і насолоджуюсь бабиним літом. Раптом чую негласне "ОЙ". Що б це могло бути?.. Це каштани. Вони падають і ойкають. Ви не чули? Одні — від болю, бо впали на твердий асфальт, інші — від радості, бо звільнились від колючої кожушинки. Одне таке шоколадне Ойкало стрибає прямо переді мною. Я піднімаю його і, погладжуючи гладенькі боки, ховаю в кишеню. Хай живе там. А навесні я обов'язково принесу його в парк і посаджу цього шоколадного стрибунця неподалік від того місця, де почула те загадке "ОЙ".

Гламазда Юлія, 6-А клас

II ведучий. *Я чую звуки листя золотого,*

Коли спускається вечірній силует,

І в мене не лишається нічого,

Лиш осінь і її портрет.

I ведучий. *І ось вона іде у всій своїй красі:*

В руках тримає пензлі кольорові.

Уважно оглядає квіти і ліси

І тихо шепче щось на їх казковій мові.

II ведучий. *Осінь гарна, щедра й багата,*

На свято до нас завітала завзято.

(Виходить дівчина-осінь з кошиком з яблуками та грушами і каже:

Не з порожніми руками я на свято йшла —

Цей кошик з дарами я вам принесла.)

Дівчина-Осінь пригортає усіх присутніх фруктами.

Закінчується свято осіннім вальсом.

Складносурядне речення, його будова, засоби зв'язку в ньому

9 клас

Віта Барановська,

вчитель української мови та літератури СЗШ №28

м. Житомир

Мета: дати поняття про складносурядне речення, пояснити, якими сполучниками пов'язуються його частини; розвивати вміння розпізнавати складносурядні речення, визначати в них граматичні основи, засоби зв'язку; виховувати любов та повагу до українських звичаїв і обрядів, прагнення глибше пізнати історичне минуле України.

Обладнання: таблиці, роздатковий матеріал, ілюстрації, ТЗН (магнітофон)

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу

Хід уроку

I. Організаційна частина

II. Актуалізація опорних знань

1. Слово вчителя.

Облітають квіти, обриває вітер

Пелюстки печальні в синій тишині.

По садах пустинних їде гордовито

Осінь жовтокоса на баскім коні.

Ця рудоволоса красуня завжди була дуже шанованою в народі, адже разом із нею в оселю селянина приходив довгоочікуваний, здобутий важкою літньою працею достаток. Вона начебто підбивала підсумок річної праці господаря і на полі, і на городі, і в господарстві.

І до нас прийшла осінь не з порожніми руками, принесла свої щедри дари.

(Роздаю учням символічні яблука трьох кольорів (жовтого, червоного, зеленого). Кожна група має свій колір.)

2. Психологічна настанова учнів щодо вивчення теми.

(Учні пишуть на "яблуках" свої сподівання, очікування від уроку. На дошку прикріплюю перші фрази відповідей учнів.)

— Що ви очікуєте від уроку?

Я очікую.....

Я сподіваюсь.....

Я впевнений (на), що.....

Я хочу дізнатись.....

Я переконаний (на).....

— Складемо яблука в кошик. До них ми повернемося в кінці уроку.

(Намальований на папері кошик прикріплений на дошці. Яблука мають клейкий корінець, за допомогою якого "кладаємо" їх в кошик.)

III. Оголошення теми і мети уроку

1. Слово вчителя. Тема сьогоднішнього уроку — "Складносурядне речення, його будова і засоби зв'язку в ньому". Зверніть увагу на ключові слова, якими ми будемо послуговуватися на уроці.

На дошці на аркуші паперу написані слова:

речення

складне речення

сполучник

складносурядне речення

рівноправні частини

схема

— Прочитавши ключові слова, спробуємо разом визначити мету уроку.

(На аркуші паперу написана мета уроку з першими словами відповідей учнів.)

Мета уроку:

пригадати...

удосконалити...

навчитись...

засвоїти...

(Розвивальну мету оголошую сама.)

— А також розвивати вміння розпізнавати складносурядні речення, визначати в них граматичні основи та види сполучників, якими поєднані частини складносурядного речення.

2. Вправа "Асоціація".

(На дошці на аркуші паперу намальований трикутник, кожен кут якого має надпис, а в центрі знак записання.)

— Яка асоціація у вас виникає з цими поняттями? (Свято Покрови Пресвятої Богородиці).

— Так, справді. Адже осінь не просто мчить над українською землею на своїх золотих конях, а й "везе" із собою прекрасні народні свята.

(Прикріплюю на дошку аркуш паперу, на якому написані найвизначніші свята осені.)

— Сьогодні ми детальніше поговоримо про свято Покрови.

Отже, на уроці ми ще й заглянемо до старовинної скриньки наших звичаїв та обрядів, які ми маємо цінувати, поважати і пам'ятати.

Епіграфом до уроку будуть слова:

Величаємо Тебе, Пресвятая Діво,

і шануємо покрову Твою святу...

Народна пісня

— Схематично наш урок буде мати ось такий вигляд:

(На дошці прикріплені малюнки, які умовно позначають кожен вид роботи на уроці. Після виконання певного завдання почергово знімаю малюнок.)

— У кожного на парті лежить інформаційний пакет, яким ми будемо користуватися на уроці. А також дзвінок-сигнал, який буде сповіщати про закінчення роботи в групах.

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу

1. Слово вчителя.

— Що ж це за свято — Покрови? Дізнаємось, коли прочитаємо текст.

2. Робота з текстом (читає учень.)

Це свято встановлене на честь Божої Матері.

За легендою, у цей день військо давніх русів намагалось захопити центр православ'я — Константинополь. Його мешканці у молитві звернулись до Богородиці з проханням про порятунок, і Божа Матір з'явилась перед людьми та вкрила їх своєю покровою. Після цього вороги вже не могли побачити людей.

Біла хустка-покрова стала своєрідним оберегом.

Відзначають свято Покрови завжди 14 жовтня.

— Визначте тему тексту, основну думку.

— Доберіть влучний заголовок.

3. Спостереження над мовним матеріалом.

(Один учень на дошці записує речення, визначає граматичні основи та вид речення за будовою.)

За легендою, у цей день військо давніх русів намагалось захопити центр православ'я — Константинополь.

Його мешканці у молитві звернулись до Богородиці з проханням про порятунок, і Божа Матір з'явилась перед людьми та вкрила їх своєю покровою.

— Чим поєдналися два простих речення у складному? (Сполучником і).

4. Робота з ключовими словами уроку.

— Що таке речення?

— Яке речення називається простим?

— Яка різниця між простим і складним реченням?

— Що таке сполучник?

— Назвіть сурядні сполучники. На які види вони поділяються?

— Що ж таке складносурядне речення?

5. Робота з підручником.

Розгорніть підручник на с. 69 (О. Глазова) і прочитайте визначення складносурядного речення.

6. Робота з опорною таблицею.

7. Кодування.

(Проводжу інструктаж щодо проведення. На дошці на аркуші паперу написані умовні позначення речень.)

1— єднальні сполучники

2— протиставні сполучники

3 — розділові сполучники

1. Місяць жовтень щедрий на розваги, і після Покрови люди починали грати весілля.

2. Жінки вважали свято Покрови своїм, а особливо його чекали заручені дівчата.

3. На весіллі то музики грали, то дружки виспівували.

4. Від Покрови дівчина вивішувала під стріхою пучки перцю чи калини, а мати відчиняла навстіж ворота.

5. Хлопці мали змогу бачити незаміжно дівчину, а вона сподівалася на сватів.

6. Чи то сонечко ясне сходить, чи то молода з дружечками із світлиці виходить.

— Обміняйтесь зошитами і перевірте виконання роботи.

(Перевіряємо, робимо висновки.)

Правильний код: 1, 2, 3, 2, 2, 3, 1.

8. Робота в групах.

(Кожна група отримує завдання. Проводжу інструктаж.)

— Після 14 жовтня не лише розпочинались масові весілля, але й була ще одна традиція серед молоді. Яка саме, дізнаєтесь, попрацювавши в групах.

I група

Асиндетон (з грецької мови — без сполучників)

— Вставте на місці пропуску сполучник сурядності, щоб утворилось складносурядне речення.

— Накресліть до кожного речення схеми.

1. Від Покрови традиційно розпочинались веселі вечорниці, довгими осінніми та зимовими вечорами молодь збиралась в одній хаті.

2. Для проведення вечорниць дівчата шукали простору хату самотньої жінки, хлопці йшли до неї просити дозволу "справляти вечорниці".

(Після виконання учні зачитують речення, демонструють накреслені схеми.)

II група

Вибірково-пошукова робота

— Випишіть із тексту складносурядні речення.

— Накресліть до кожного із них схему.

Після взаємної згоди господиню обраної хати молодь називала вже "вечерничина мати".

До цієї хати хлопці та дівчата зносили свічки для освітлення, харчі для вечері, а господиня вечорниць готувала для молоді різні наїдки.

На вечорниці сходились не байдикувати, а молодь вчилася спілкуватися між собою і дружно працювати.

(Після виконання учні зачитують речення, демонструють накреслені схеми.)

III група

Міні-театр

(Учні готують інсценівку "Перші вечорниці".)

Оксана. Ой, дівчата, а я на вечорниці їду вперше. А що ми там будемо робити?

Уляна. Веселитись, розважатись!

Тетяна. А ще шити, прясти, вишивати.

Катря. А там ближче до Великодня і писанки писати.

Уляна. Петре, ходімо з нами на вечорниці!

Тетяна. Дівчатам потрібна твоя допомога: прядки та гребені налагодити.

Петро. Я ще вмію плести рукавиці, лагодити упряж...

Гриць. А мене візьмете? Я вмію різьбити дерев'яні вироби, плести кошики...

Катря. Ви майстри на всі руки! Нам такі хлопці у господарстві згодяться.

9. Творче моделювання.

— У народному календарі свято Покрови мало теж неабияке значення. Упродовж усього дня люди спостерігали за погодою, робили прогнози на майбутнє. Отже, свято Покрови породило чимало прикмет і прислів'їв. З окремими з них ви познайомитесь.

— Завдання: складіть пазли, на яких написані прислів'я.

— Запишіть їх, визначте вид складносурядного речення і накресліть схеми.

— Поясніть, як ви розумієте ці прислів'я.

— Після закінчення роботи подайте сигнал дзвіночком.

(Вмикаю магнітофонний запис ліричної мелодії.)

— Якщо ви правильно складете пазли, то зможете познайомитись з картинами відомих художників.

I група

1. Прийшла Покрова, і всохла діброва.

2. Чоловік відпочивав до Покрови, а жінка змушена продати усі корови.

II група

1. На Покрову вітер віє, і весна буде вітряна.

2. Чоловік сіє по Покрові, а жінка не має дати що корові.

III група

1. До Покрови давали молоко корови, а після Покрови пішло молоко в роги корови.
2. На Покрову до обіду осінь, а по обіді приходить зима.

9. Лінгвоживопис.

— Ви склали пазли із картинами художників.

I група

Картина "Весілля" Тетяни Яблонської, народної художниці України. Автор відомих живописних полотен "Хліб", "Весна", "Льон", "Ранок" та ін.

(Демонструю картину на дошці.)

— Художниця намалювала фарбами чудовий обряд весілля.

— Намалюйте словесними пензликами "Весілля" та пов'яжіть його зі святом Покрови, звертаючись до народознавчого словника.

Народознавчий словник

Весілля

Жовтень — це місяць початку масових весіль; Покрова покриває землю снігом, воду — кригою, а дівчат — шлюбним вінком; танці, обрядові дії та ігри; сучасне весілля.

II група

Картина "Осінь" Федора Безверхнева, російського художника, який народився в 1926 році. Зараз йому 84 роки. Після війни доля закинула його в Закарпаття, а в Ужгороді він зустрів свою майбутню дружину. Має звання "Заслужений майстер народної творчості України".

— Свято Покрови ми святкуємо восени. Опишіть цю прекрасну пору словами-пензликами так, як це зробив художник фарбами, користуючись народознавчим словником.

(Демонструю картину на дошці.)

Народознавчий словник

Осінь

Заквітчана листям; вплелися золотисті стрічки; різнобарвні вогні; червоніють китиці ягід; коричневі жолуді; тонконогі опеньки; золотить дерева.

III група

— Що зображено у вас на картині?

— Пригадайте історію України. Яке відношення мають запорізькі козаки до свята Покрови?

— Напишіть про це у своєму творі, користуючись народознавчим словником.

(Демонструю картину на дошці, вмикаю магнітофонний запис ліричної пісні.)

Народознавчий словник

Козацтво

Покрову шанували запорізькі козаки; була заступницею в далеких походах; на Січі була Покровська церква; зображення було на хрестах, після зруйнування Січі захопили за Дунай образ Пресвятої Покрови.

(Перевіряю написані твори, оцінюю, роблю висновки.)

V. Підсумок уроку

Лінгвістична гра "Соняшник".

Девіз: "Знаємо, як насіння лузаємо"

(На дошці прикріпленій соняшник, насінини позначені літерами, під кожною літерою приховане записання. Після відповіді учня насінину з буквою приклеюємо на дошку.

В результаті виходить слово "Чудово".)

Ч Яке речення називається складносурядним?

У Якими сполучниками поєднані частини складносурядного речення?

Д Назвіть протиставні сполучники.

О Назвіть єднальні сполучники.

В Визначте вид складносурядного речення.

У жовтні тільки руки зянуть, а в листопаді й ноги дубіють.

О Коли святкують свято Покрови? Чому воно так називається?

— Саме так я оцінюю вашу роботу на уроці.

— Чи виправдалися ваші сподівання?

(Зачитую декілька відповідей учнів (яблука із кошика), підбиваю підсумки, оцінюю роботу дев'ятикласників.)

VI. Домашнє завдання

1. Дібрати по 2 приклади на кожен вид складносурядного речення.

2. Виписати 5 прикмет осені, пов'язаних із відльотом птахів до теплих країв.

3. Написати твір-мініатюру "Величаємо і шануємо свято Покрови...".

(Закінчую урок молитвою).

Свята Заступнице! Пречиста Діво!

Ти оповий нас Покровом білим,

І під опіку візьми Україну,

Не дай їй впасти знов на коліна.

Народ наш просить захисту в Тебе,

Бо Ти — Цариця Землі і Неба,

Прийми нас ще раз під свій Покров,

Вкотре благаєм Тебе ми знов.

Ти захисти нам Матір-Україну,

Не дай зробити з неї руїну,

З колін підведистись нам поможи,

Україну вільну нам збережи!

Правила вживання апострофа

Використання спадщини Василя Сухомлинського

5 клас

Оксана Баранчук,

вчитель української мови та літератури

ЗОШ I—III ст. №7 ім. О.С. Пушкіна

м. Кіровоград

Мета: закріпити знання, вміння, навички з правопису слів з апострофом; розвивати логічне мислення, уяву, мовлення; збуджувати інтерес до творчості

В.О.Сухомлинського; сприяти вихованню любові і поваги до рідної мови, художнього слова.

Обладнання: картки, карта подорожі, В.Сухомлинський

"Чиста криниця", портрет В.О.Сухомлинського, схема "Вживання апострофа".

Тип уроку: закріплення вивченого матеріалу (урок-подорож).

Знати: правила написання слів з апострофом.

Вміти: правильно писати слова з апострофом.

Хід уроку

I. Організаційний момент

II. Повідомлення теми і мети уроку

Загадка

Я такий же, як знак розділовий,

І відомий шкільній дівчорі.

Та в словах української мови

Я пишу не внизу, а вгорі.

Спробуй лиш написати ім'я —

Зразу стану потрібен і я. (Апостроф)

Вчитель. Діти, основним завданням нашого уроку є закріплення правопису слів з апострофом, яке ми проведемо під час цікавої мандрівки у казку.

На нас чекають пригоди і, можливо, небезпека (пов'язана з грамотністю).

"Подорожуючи," ми будемо виконувати завдання, які я взяла із творів В.О. Сухомлинського, нашого земляка, великого мислителя, видатного вчителя з Павлиша. Але перш ніж вирушити у подорож, підготуємо пальчики для письма.

Психологічний настрій. "Місток побажань"

III. Актуалізація опорних знань

Гра "Пальчики вітаються"

Лікти стоять на парті. Кожним пальцем правої руки діти торкаються пальців лівої руки вперед і назад. Потім з пальчиками сусіда.

— Любі діти! Я спостерігала, як віталися пальчики, і раділа з вашої доброзичливості. А тому з радістю вам повідомляю: "Вирушаємо у подорож!" Творчих вам успіхів!

Давайте пригадаємо правила, яких слід дотримуватись, починаючи серйозну подорож.

Ми всі одна команда.

Один за всіх і всі за одного.

(На дошці карта із маршрутом подорожі.)

— Ви любите казки?

Казка "Зникнення апострофа"

У тридев'ятому царстві є незвичайна країна Фонетика. Правлять нею три сестри: сувора і розумна Орфографія, точна Графіка і миловида та співуча Орфоепія.

Якось у цій країні сталася надзвичайна подія — зник Апостроф. У Фонетиці почався страшний безлад. Графіка та Орфографія хапалися за голову, бо люди почали неграмотно писати. Орфоепія потерпала від неправильної вимови. Люди не могли нормально порозумітися!

Треба негайно шукати Апостроф. До пошуків залучили найкращі сили. І ось що з'ясували слідчі. Кома, що мешкала у сусідній країні, давно заздрила Апострофу, оскільки він був такий же, як і вона, але завжди стояв вище. Можливо, це її рук справа.

— Діти, ми зможемо допомогти знайти Апостроф, якщо з'ясуємо, для чого він вживається.

Робота зі схемою "Вживання апострофа"

— На що вказує апостроф?

— Як вимовляються слова з апострофом?

— Після яких букв і перед якими вживається апостроф?

— Після яких значущих частин слова і перед якими буквами пишемо апостроф?

— Чи є якась пересторога щодо кількості приголосних перед наступними **я, ю, є, ї**?

(*"На святі мавпа (мавпячий) пила духмяний, медвяний, тьмяний, морквяний сік, дзвякаючи цвяхом об склянку".*)

IV. Систематизація і узагальнення знань

— Отже, діти, ми дізналися, що наш Апостроф захований у **Скелі твердих приголосних**. Щоб потрапити туди, слід подолати **Трясовину фонетичної транскрипції**. А з неї не так-то й легко вийти.

Завдання: подані в транскрипції слова записати відповідно до орфографічних норм. (*Картка №1*)

[л'убовйу] , [бйут'] , [арфйарка] , [подв'їрйа] , [п'івйаблука] , [в'ідйїзд], [звйязати] , [р'їз'б'ар] , [моркв'аний] , [с'в'ашчен:ий] , [вйал'їс'т'] , [снар'ад].

— Ми переправились через **Трясовину** й опинились в **Орфографічному чагарнику**. Щоб вийти з нього, нам треба виконати завдання.

Завдання. Виписати з твору В.О. Сухомлинського слова з апострофом, пояснити написання. Дописати ще два слова, в яких є апостроф.

Читання твору "**Який слід повинна залишити людина на землі?**" (с. 266)

Старий майстер поставив кам'яний дім. Став збоку й милується ним. "Завтра в ньому оселяться люди", — з гордістю думав майстер.

А тут біля дому гуляв хлопчик. Він скочив на сходинку й залишив слід своєї маленької ніжки на ще не затверділому цементі.

— Навіщо ти псуєш мою роботу? — каже з докором майстер.

Хлопчик глянув на відбиток ноги, засміявся і втік.

Минуло багато років. Хлопчик став дорослий.

Життя його склалось так, що він часто переїжджав з міста до міста, ніде довго не затримувався, ні до чого не прив'язувався — ні руками, ні душею.

Наспіла старість. Згадав старий чоловік своє рідне село на березі Дніпра. Захотілося йому побувати в рідному селі. Приїхав старий чоловік на свою батьківщину. Зустрічається з людьми, називає своє прізвище, та всі знизують плечима — ніхто не пам'ятає такої людини.

— Що ж ти лишив після себе? — питає у старого чоловіка один дідусь. — Чи є в тебе син або дочка?

— Немає в мене ні сина, ні дочки, — відповідає старий чоловік.

— Може, ти дуба посадив?

— Ні, не посадив я дуба...

— Може, ти виплекав поле?

— Ні, не виплекав я поля...

— Ну то, виходить, ти пісню склав?

— Ні, і пісні я не склав.

— То хто ж ти такий? Що ж ти робив цілісіньке життя? — з подивом запитав дідусь.

Нічого не міг відповісти старий чоловік. Згадалася йому та мить, коли він залишив слід на сходинці. Пішов до того дому. Стоїть будинок, наче вчора його поставили, а на нижній сходинці — закам'янілий відбиток його маленької ніжки.

"Ось і все, що залишиться після мене на землі, — з гіркотою думає старий чоловік. — Але ж цього мало, дуже мало... Не так треба було жити!.."

— Сподобалось оповідання?

— Яка його тема? (Сенс життя: залишити після себе щось добре, значуще...)

— Які слова з орфограмою "апостроф" ви виписали?

(Кам'яний, прив'язувався, не пам'ятає, закам'янілий)

— Молодці! Ось перед нами **Пустеля помилок** — страшна, безводна і жорстока.

Завдання. Списати текст, вставляючи, де потрібно, м'який знак або апостроф. Пояснити їх вживання. (Картка №2)

Післ..я гар..ячого літн..ого дня загриміла гроза. Пішла злива. Вода залила ластів..яче гніздеч..ко, що приліпилос.. до стіни старої повітки. Розвалилося гніздеч..ко, повипадали пташен..ята. Вони вже вбралися в пір..яч..ко, але ще не вміли літати. В..ет..ся ластівка над дітками, кличе їх під куц.. заховатися. (За В.Сухомлинським).

Оазис (фізкультхвилинка)

— Нарешті є можливість перепочити і набратись нових сил.

— Перед нами наступне випробування.

Туманне марево (учень працює біля дошки)

Завдання. Запишіть слова у дві колонки. У першу — слова, які пишуться без апострофа, а у другу — з апострофом.

Цв..ях, плем..я, вир..яджати, в..юн, ад..ютант, отовар..ювати, Св..ятослав, риб..ячий, різьб..яр, знічев..я, присв..ята, жираф..ячий.

Ключ. У кожному слові підкресліть другу від початку букву. З цих букв прочитаєте закінчення вислову В.Сухомлинського "Слово — то дивний ..."

Правильний варіант:

цвях	плем'я
виряджати	в'юн
отоварювати	ад'ютант
Святослав	риб'ячий
різьбяр	знічев'я
присвята	жир'ячий

Ключ. "Слово — то дивний ... (витвір людини)."

— Як ви його розумієте?

Галявина загадок. (Картка №3)

Його б'ють, він не плаче,
А ще вище скаче. (М'яч)

Це який дивак знадвору
Носить здобич у "комору"

Не на спині у мішку,
А сховавши за щоку. (Хом'як)

Воно належить мені,
але інші його вживають
частіше за мене. (Ім'я)

Яке слово складається з семи однакових літер?
(Сім'я)

— З однією відгадкою скласти речення.

V. Підсумок уроку

— Кома відпустила Апостроф, але за умови: ви завжди будете його правильно вживати.

— Ось і закінчилась наша подорож. Я думаю, що вона принесла вам хвилини радості, а не розпачу. Всі перешкоди ви подолали успішно. Сподіваюся, що знання, здобуті під час вивчення теми, будуть міцними і допоможуть вам долати не лише уявні, а й реальні перешкоди.

Висловіть, будь ласка, свої враження від подорожі. (Метод "Мікрофон")

— Що ви розкажете про сьогоднішню подорож удома?

Заповнення таблиці "Як я засвоїв тему" (Картка №4)

Маршрутний лист _____				
Бали				
№	Назва	Теорія	Практика	Разом
1.	"Трясовина фонетичної транскрипції"			
2.	"Орфографічний чагарник"			
3.	"Пустеля помилок"			
4.	"Туманне марево"			
5.	"Загадкове озеро"			
Разом				

Оцінювання. Визначення найактивніших учасників подорожі.

VI. Домашнє завдання

1. Виписати прислів'я з апострофом (5) (Добрий чоловік — надійніше кам'яного муру; добре ім'я — найкраще багатство тощо)

2. Дібрати словниковий диктант (12)

3. Твір-мініатюра "Рідне слово", використовуючи слова з апострофом.

Словничок до уроку

Ад'ютант — військовослужбовець, що перебуває при командирі для виконання службових доручень.

В'юн — надзвичайно рухлива зміста риба невеликих розмірів з видовженим гнучким тілом.

Знічев'я — 1. Від нічого робити.

2. Раптово, несподівано.

3. Без причини.

Марево — щось уявне, що здається реальним; предмет або явище, в реальність якого важко повірити (міраж, ілюзія, примара...)

Оазис — місцевість із багатою рослинністю, водою посеред пустелі.

Отоварювати — одержувати товар; купувати щось у великій кількості.

Присвята — від присвячувати. Призначити, адресувати або дарувати щось кому-небудь (про твір літератури або мистецтва)